

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Факультет філософії і суспільствознавства
Факультет педагогіки та психології

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АКАДЕМІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І
ПРАКТИКИ»

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 23 (том 2)

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, психології, педагогіки та історії**

2019

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
Г94

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, Заслужений працівник освіти України

Герчанівська П.Е. – доктор культурології, професор, завідувач кафедри культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософії і суспільствознавства НПУ імені М.П.Драгоманова, Заслужений діяч науки і техніки України

Долінська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, заступник декана факультету філософії і суспільствознавства НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи та міжнародних зв'язків, Заслужений працівник освіти України

Кратель К.О. – голова Студентського наукового товариства факультету філософії і суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова

Майданюк І.З. – доктор філософських наук, завідувач кафедри культурології гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування

Матвієнко О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи

Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв

Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П.Драгоманова

Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувача кафедрою методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв

Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, академік Академії наук вищої школи України

Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України

У збірнику подано наукові статті за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії і практики» (22 лютого 2019 р.).

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України та Польщі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Упорядники:

Кучеренко Є.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова

Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 23 (том 2). – Вінниця : ТОВ Нілан-ЛТД, 2019. – 122 с.

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
ISBN

© Автори статей, 2019
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019
© Видавництво «Нілан Лтд», 2019

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAHOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophy and Social Science
Faculty of Pedagogy and Psychology

NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND ENVIRONMENTAL
SCIENCES OF UKRAINE

ACADEMY FOR DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL
SCIENCE AND PRACTICE

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 23 (Vol. 2)

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

2019

Editorial Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

P.E. Herchanivska, Doctor of Sciences in Cultural Studies, Professor, Chair of the Cultural Studies and information communications Department of National Academy of Culture and Arts Management

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations, Meritorious Worker of Education of Ukraine

K.V. Krabel, Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

G.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mytnyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy M.O. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Correctional Education and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

This collection features scientific articles based on materials of the VII International scientific conference «Scientific searches: actual problems of theory and practice» (February 22, 2019).

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine and Poland address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Compiled by:

Y.V. Kucherenko, PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

Humanitarian Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 23 (Vol. 2). – Vinnytsia: Nilan Ltd. – 2019. – 122 p.

ISBN

© Article authors, 2019

© M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, 2019

© Nilan Ltd, 2019

OPINIE STUDENTÓW KIERUNKU PEDGAGOGICZNEGO I NIEPEDAGOGICZNEGO NA TEMAT SEKSUALNOŚCI Kobiet Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

Kopacz Aleksandra

*studentka Uniwersytetu Pedagogicznego
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*

kopacza009@op.pl

Promotor-

*doktor nauk społecznych Anna Gagat-Matula, adiunkt Uniwersytet
Pedagogiczny im KEN w Krakowie*

ABSTRAKT

Celem niniejszej pracy było uzyskanie informacji na temat opinii studentów kierunków; pedagogicznego i niepedagogicznego, na temat seksualności kobiet z niepełnosprawnością intelektualną.

W przeprowadzonych badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, natomiast techniką którą się posłużono jest kwestionariusz ankiety, własnego autorstwa. Badania zostały przeprowadzone w kwietniu 2018 roku, a udział w nich wzięło 30 studentów z kierunku pedagogika specjalna Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie oraz 30 studentów z kierunku mechanika i budowa maszyn Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie. Łącznie grupę badawczą stanowi 60 osób.

Wyniki wskazują na to, że studenci z kierunku pedagogicznego mają bardziej pozytywny stosunek oraz większy zasób wiedzy w zakresie seksualności kobiet z niepełnosprawnością intelektualną niż badani z kierunku niepedagogicznego, którzy często deklarują brak zdania w tym temacie.

Przedstawiono wnioski i postulaty.

WSTĘP

Seksualność jest obszarem intymności określanej jako bliskość z drugą osobą, zdolność do tworzenia związków, poczucie emocjonalnej więzi. Seksualność to także odczuwane napięcie seksualne ale i myśli oraz fantazje. Oznacza ona również cielesność, do której zalicza się obraz własnego ciała, akceptacja własnego ciała oraz odczuwanie ciała partnera/partnerki. Dotyczy także postrzegania siebie w wymiarach kobiecości i męskości oraz tożsamości seksualnej. Zawiera się w niej również umiejętność dbania o zdrowie seksualne oraz decyzje osób o posiadaniu potomstwa lub ich braku. Jak można zauważyć seksualność jest czymś bardziej obszernym niż sama aktywność seksualna i dotyczy każdego człowieka [1].

Istotną grupą osób, które wymagają szczególnego przygotowania do dorosłości i wsparcia w różnych aspektach życia są osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Coraz częściej eksplorowaną sferą życia tej grupy jest ich seksualność, wchodzenie w związki partnerskie/małżeńskie oraz rodzicielstwo. Funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością intelektualną w obszarach związanych z ich intymnością jest tematem szczególnie trudnym i delikatnym, wokół którego narosło mnóstwo uprzedzeń i stereotypów, które tworzą bariery

normy kulturowej [2, s.205, 3, s. 59-60].

Niepełnosprawność intelektualna, obarczona jest wieloma mitami i stereotypami, które w wielu wymiarach nie są zgodne z rzeczywistym stanem rzeczy. Upředzenia, które panują w społeczeństwie powodują ostracyzm w stosunku do osób z niepełnosprawnością intelektualną. Idea integracji sprawiła, że coraz częściej osoby z niepełnosprawnością uczestniczą w różnych formach życia społecznego, a tym samym integrują się ze społeczeństwem do którego również należą. Powoduje to, że negatywna opinia w stosunku do osób z niepełnosprawnością intelektualną ulega coraz większej zmianie.

W niniejszej pracy szczególna uwaga została poświęcona intymnej sferze funkcjonowania - seksualności kobiet z niepełnosprawnością intelektualną w opinii studentów.

Temat ten wzbudza coraz większe zainteresowanie wśród społeczeństwa, a tym samym coraz częściej stanowi przedmiot badań różnych nauk.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie opinii studentów kierunku pedagogicznego i niepedagogicznego na temat macierzyństwa kobiet z niepełnosprawnością intelektualną.

SEKSUALNOŚĆ Kobiet NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Seksualność jest niezbywalną cechą każdego człowieka, dzięki niej na każdym etapie naszego życia możemy podejmować wynikające z niej wyzwania, przyjmować związane z nią ograniczenia i cieszyć się jej nowymi przejawami.

Konstruując modele seksualności człowieka, kładzie się nacisk na wyjaśnienie dwóch problemów. Pierwszy to motywacja seksualna, drugi zaś dotyczy rozróżnienia i określenia czynników ją warunkujących. Model ekologiczny seksualności zwany również dwuczynnikowym modelem Whalena, który został zmodyfikowany przez Schmidta. Mówi o seksualności jako atrybucie człowieka, jako niezróżnicowanej sile napędowej, która ma złożone uwarunkowania i znajduje ujście w formach wykształtowanych przez systemy, w których żyją ludzie [4, s. 5-9].

Odnosząc się do seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną na podstawie modelu ekologicznego, twierdzi się iż owa seksualność traktowana jest jako złożona struktura zarówno z czynników biologicznych jak i psychospołecznych, szczególnie wychowawczych i kulturowych. Tak pojmowana seksualność jest tworem społecznym, który funkcjonuje w sferze relacji z innym człowiekiem. W oparciu o dwuczynnikowy model również uznaje się, iż niepełnosprawne osoby mają takie same prawo seksualne jak pełnosprawni ludzie [5, s. 3].

Trzeba zaznaczyć, że charakterystyczne w seksualności osób niepełnosprawnie intelektualnych jest to, że wiedza na temat budowy własnych narządów płciowych czy płciowości jest znikoma. Rodzice dzieci które są w normie seksualnej podejmują jedynie sporadycznie rozmowy odnośnie życia seksualnego. Wic tym bardziej takich rozmów unikają rodzice dzieci niepełnosprawnych intelektualnie, tłumacząc swoją postawę, że ta wiedza nie

jest potrzebna ich dzieciom. Niepełnosprawni intelektualnie sięgają więc po wiedzę o płciowości i seksualności w inny sposób: informacji usłyszanych od kolegów i koleżanek oraz gazet i filmów pornograficznych, co zmienia realny sens seksualności i aktu płciowego [6, s. 130].

Dorastający z niepełnosprawnością intelektualną, pomimo przeświadczeniom otoczenia społecznego, czują potrzebę kontaktu z inną osobą i podejmują się zachowań typowych dla seksualności tego okresu. Pozostawieni jedynie sami sobie wraz z napięciem seksualnym i bezradnością w poradzeniu sobie z nim, są narażeni na pojawienie się różnych zaburzeń zachowania i zaburzeń emocjonalnych oraz doświadczeń zjawisk patologicznych bądź przejawów odrzucenia społecznego [7, s.103].

ZAŁOŻENIA BADAŃ WŁASNYCH

Celem niniejszych badań było poznanie opinii studentów wybranych kierunków na temat seksualności kobiet z niepełnosprawnością intelektualną. Natomiast ich przedmiotem były opinie studentów kierunku studiów pedagogika specjalna oraz mechanika i budowa maszyn na temat macierzyństwa kobiet z niepełnosprawnością intelektualną.

Biorąc pod uwagę wyznaczony cel i przedmiot badań, główny problem badawczy pracy można sformułować następująco:

- Jakie opinie wobec niepełnosprawności intelektualnej i seksualności kobiet z niepełnosprawności intelektualnej prezentują studenci w zależności od wybranych kierunków studiów (nauk społecznych – pedagogika specjalna, nauk ścisłych – mechanika i budowa maszyn)?

Z uwagi na cel oraz przedmiot podjętych badań w niniejszej pracy zrezygnowano z formułowania hipotez badawczych.

W celu zgromadzenia materiału badawczego wykorzystana została metoda sondażu diagnostycznego, a posłużono się kwestionariuszem ankiety, własnego autorstwa.

Badania zostały przeprowadzone w kwietniu 2018 roku. Wzięło w nich udział 30 studentów trzeciego roku studiów licencjackich na kierunku pedagogika specjalna Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie oraz 30 studentów trzeciego roku studiów inżynierskich na kierunku mechanika i budowa maszyn Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie. Łącznie grupę badawczą stanowi 60 osób.

ANALIZA BADAŃ WŁASNYCH

Z analizy odpowiedzi wynika, że znacznie większą wiedzę oraz doświadczenie odnośnie osób z niepełnosprawnością intelektualną posiadają studenci pedagogiki specjalnej w porównaniu do studentów mechaniki i budowy maszyn.

Przejawia się to już w początkowych pytaniach, gdzie badane osoby zostały poproszone o wskazanie odpowiedzi, która ich zdaniem związana jest z pojęciem „niepełnosprawności intelektualnej”. Najczęściej wybierana

odpowiedzią przez obie grupy respondentów był „obniżony poziom funkcjonowania intelektualnego”. Stwierdzenie to wybrało 100% badanych z kierunku pedagogicznego (pedagogika specjalna) oraz 70% studentów kierunku niepedagogicznego (mechanika i budowa maszyn). Wśród studentów kierunku niepedagogicznego dodatkowo 23% z nich zaznaczyło, że przez niepełnosprawność intelektualną rozumieją chorobę psychiczną, a 7% uważa to za trudności w nauce.

Jeżeli chodzi o etiologię to w percepcji studentów obu grup największy wpływ na pojawienie się u człowieka niepełnosprawności intelektualnej mają czynniki genetyczne. Na tą odpowiedź wskazało 83% studentów kierunku pedagogicznego i 77% studentów kierunku niepedagogicznego. Studenci pedagogiki specjalnej często wskazali również na odpowiedź „urazy okołoporodowe” (57% badanych). W porównaniu do nich, tylko 10% studentów mechaniki i budowy maszyn zaznaczyło tą odpowiedź. Spożywanie alkoholu przez kobietę w okresie ciąży jako przyczynę pojawienia się niepełnosprawności intelektualnej wskazało 33% studentów kierunku niepedagogicznego i 23% kierunku pedagogicznego. 30% badanych studentów kierunku niepedagogicznego wskazało na środowisko rodzinne jako przyczynę niepełnosprawności intelektualnej, natomiast studenci pedagogiki specjalnej oddali na tą przyczynę 17% głosów. Poważna choroba matki w okresie ciąży, która oddziaływała na płód otrzymała 27% głosów od studentów kierunku niepedagogicznego oraz 13% od studentów kierunku pedagogicznego. Taką samą liczbę głosów od badanych grup studentów otrzymały urazy mechaniczne jako przyczyna niepełnosprawności intelektualnej - po 17%. Choroby zakaźne i powikłania po niej otrzymały zaledwie 7% głosów studentów kierunku pedagogicznego i 3% kierunku niepedagogicznego. Takie same ilości głosów zostały przyznane środkom farmakologicznym (leki) jako jednej z przyczyn niepełnosprawności intelektualnej. Żadna z badanych grup nie wskazała na status materialny rodziny jako przyczynę pojawienia się tej niepełnosprawności i nikt z badanych nie podał innej przyczyny, niezaproponowanej w ankiecie.

W obydwu grupach, badani studenci najczęściej deklarowali, że mają kontakt z osobą z niepełnosprawnością intelektualną. Wszyscy studenci kierunku pedagogicznego (100% badanych) zaznaczyli taką odpowiedź, a w drugiej grupie studentów zaznaczyło ją 57% badanych. 3% respondentów z kierunku mechanika i budowa maszyn tylko raz miała styczność z taką osobą, a pozostali w tej grupie (40% badanych) nie miało bądź nie pamięta takiego kontaktu. Gdy studenci mieli wskazać na charakter tego kontaktu okazało się, że studenci kierunku pedagogicznego najczęściej określają go jako stały - aż 67% respondentów, sporadycznym nazywa go 27%, a rzadkim 7% badanych. Studenci kierunku niepedagogicznego najczęściej zaznaczali odpowiedź, która określa ich kontakt jako sporadyczny (61% badanych). Kontakty rzadkie utrzymuje 22% badanych w tej grupie studentów, a kontakt stały deklaruje 17% badanych.

Badani zostali również poproszeni o wskazanie źródeł z których czerpią informacje związane z niepełnosprawnością intelektualną. Respondenci w

tym pytaniu mogli zaznaczyć maksymalnie 3 odpowiedzi. Grupa studentów z kierunku pedagogicznego największą ilość głosów (77% badanych) oddali na książki jako źródło z których czerpią informację na temat niepełnosprawności intelektualnie. Kolejnym źródłem, na które najczęściej oddawali swój głos jest uczelnia – 70% głosów. 63% badanych w tej grupie studentów jako źródło informacji wskazało również bezpośredni kontakt z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie. Badani z kierunku niepedagogicznego, jako źródło swojej wiedzy o niepełnosprawności intelektualnej wskazywali najczęściej Internet (73% badanych). 27% badanych w tej grupie studentów jako źródło swej wiedzy wskazuje bezpośredni kontakt z tymi osobami, a informacje usłyszane od kolegów stanowią źródło wiedzy dla 23% badanych.

Na pytanie, które określało stosunek do osób z niepełnosprawnością intelektualną studenci kierunku pedagogicznego deklarowali odpowiedzi; zdecydowanie pozytywny stosunek (77% badanych) lub stosunek pozytywny (23% badanych). Znaczna część studentów kierunku niepedagogicznego charakteryzuje swój stosunek również jako pozytywny - 63% badanych, a jako zdecydowanie pozytywny tylko 7%. Do negatywnego stosunku wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną przyznaje się 10% studentów z kierunku mechaniki i budowy maszyn, a 20% z nich ciężko jest określić ten stosunek.

Wyniki badań wykazały, że studenci kierunku pedagogicznego mają bardziej pozytywne opinie oraz większą wiedzę w zakresie seksualności kobiet z niepełnosprawnością intelektualną niż studenci kierunku niepedagogicznego, którzy częściej niż pierwsza grupa respondentów deklaruje brak zdania w powyższych aspektach seksualności tych kobiet.

Obie grupy badanych wykazały podobny stosunek do prawa seksualnego kobiet z niepełnosprawnością intelektualną. Ponad połowa respondentów w badanych grupach (67% studentów kierunku pedagogicznego i 60% badanych studentów mechaniki i budowy maszyn) uważają, że powinny one mieć takie same prawo do odrębności, wolności, prywatności, przyjemności seksualnej oraz do swobodnych relacji i decyzji o potomstwie jak osoby pełnosprawne.

Taka sama liczba osób w obydwu grupach respondentów (po 7% badanych) udzieliła odpowiedzi wskazującej, że kobiety z niepełnosprawnością intelektualną posiadają odpowiedni poziom wiedzy na temat swojej płciowości, budowy własnych narządów płciowych, seksualności i skutków aktu płciowego. Przeciwnego zdania jest 27% badanych studentów kierunku niepedagogicznego i 77% badanych studentów kierunku pedagogicznego. Bez zdania pozostaje aż 66% respondentów mechaniki i budowy maszyn oraz 16% studentów pedagogiki specjalnej.

Znaczna część studentów kierunku pedagogicznego (aż 77% badanych) twierdzi, że płodność kobiet z niepełnosprawnością intelektualną nie jest ograniczona. Tego samego zdania jest 30% badanych studentów kierunku niepedagogicznego. Natomiast nie uważa 7% badanych studentów mechaniki i budowy maszyn. Badani studenci z kierunku pedagogiki specjalnej, którzy twierdzą, że płodność kobiet z niepełnosprawnością intelektualną jest

ograniczona stanowią 10% grupy. Zdania na ten temat nie ma 63% badanych studentów mechaniki i budowy maszyn oraz 13% badanych studentów kierunku pedagogicznego.

Jeżeli chodzi o opinie badanych studentów na temat wykazywania przez niepełnosprawne intelektualnie kobiety potrzeb seksualnych i potrzeb prokreacji. Wszyscy studenci kierunku pedagogicznego (100% badanych) stwierdzili, że kobiety te mogą wykazywać taką potrzebę. Tego samego zdania jest 70% studentów kierunku niepedagogicznego, a 30% z nich nie ma zdania na ten temat.

WNIOSKI

Przeprowadzone eksploracje wykazały różnice między badanymi grupami w zakresie opinii na temat seksualności kobiet niepełnosprawnych. Są one widoczne w problemach dotyczących poruszanej seksualności tych kobiet oraz samej niepełnosprawności.

Uzyskane wyniki ukazują, że zarówno wśród studentów pedagogiki specjalnej jak i studentów kierunku: mechanika i budowa maszyn, nie spotykamy wielu negatywnych opinii na temat seksualności kobiet z niepełnosprawnością intelektualną. Natomiast zauważa się brak określonego stosunku wobec kwestii, które dotyczą seksualności. W opiniach dotyczących tego problemu rysują się niewielkie różnice pomiędzy studentami badanymi w obu grupach, na korzyść respondentów z kierunku pedagogicznego. Zapewne jest to efekt wynikający z wiedzy którą zdobyli w trakcie studiów. Studenci z kierunku niepedagogicznego częściej nie mają zdania w danych tematach. Świadczyć to może o braku rzetelnej wiedzy związanej z tą problematyką.

Wyniki badań pokazały, że respondenci mieli styczność z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie. Dodatkowa analiza wykazała, że w przypadku studentów kierunku pedagogicznego do takich spotkań dochodziło znacznie częściej. Ponadto przeprowadzone badania pozwoliły stwierdzić, że większą wiedzę odnośnie etologii niepełnosprawności intelektualnej oraz jej problematyki posiadają studenci pedagogiki specjalnej. Z pewnością wiąże się to ze specyfiką kierunku i z dostępem do fachowej literatury oraz bezpośrednim kontaktem z tą grupą osób podczas zajęć praktycznych.

Respondenci z kierunku: mechanika i budowa maszyn uważają również, że niepełnosprawność intelektualna nie jest tylko i wyłącznie obniżeniem poziomu funkcjonowania intelektualnego lecz sądzą, że jest ona związana z chorobą psychiczną oraz trudnościami w nauce. Najczęściej swoją wiedzę na ten temat czerpią z Internetu, rzadziej z bezpośredniego kontaktu z tą grupą osób oraz z informacji, które usłyszeli wśród znajomych.

Analiza przeprowadzonych badań pokazała, że studenci kierunku pedagogicznego mają bardziej pozytywne opinie oraz większą wiedzę w zakresie seksualności kobiet z niepełnosprawnością intelektualną niż respondenci kierunku niepedagogicznego. Świadczą o tym odpowiedzi udzielane przez obie grupy badanych studentów.

W porównaniu ze studentami kierunku niepedagogicznego, znacznie

większa część studentów pedagogiki specjalnej uważa, że poziom wiedzy, którą posiadają te kobiety odnośnie własnej płciowości, budowy narządów płciowych, seksualności i skutków aktu płciowego jest niewielki, a najczęściej czerpią ją od swoich kolegów i koleżanek. Tego samego zdania jest zaledwie 30% respondentów kierunku mechanika i budowa maszyn i uważają oni, że wiedzę na ten temat kobiety te czerpią od swoich wychowawców i terapeutów.

Odpowiedzi badanych wykazały, że temat seksualności kobiet z niepełnosprawnością intelektualną jest trudny dla wielu studentów kierunku mechanika i budowa maszyn, gdyż częściej niż grupa respondentów pedagogiki specjalnej nie mieli oni na temat zdania.

Wskazane jest zatem spopularyzowanie informacji na temat seksualności kobiet z niepełnosprawnością intelektualną, aby przełamać stereotypy i temat tabu który funkcjonuje w społeczeństwie. Ważne jest również to by edukować kobiety z niepełnosprawnością intelektualną w zakresie seksualności, ponieważ osiągnięcie dojrzałości seksualnej związane jest z osiągnięciem dojrzałości społecznej i psychicznej.

Świadomość społeczna na ten temat niewątpliwie wpłynie na jakość i zakres usług oraz wsparcia tych kobiet. Bardzo istotne jest także wsparcie bliskich, a także osób z zewnątrz (w tym instytucji) w celu podniesienia świadomości i pewności siebie kobiet niepełnosprawnych.

Artykuł został napisany na podstawie pracy licencjackiej.

Bibliografia:

1. Bliżej Siebie. Pobrano z lokalizacji: <http://poradniagdnyia.pl/artykuly/czym-jest-seksualnosc/>
2. Wałachowska Magdalena, *Wizerunek społeczny macierzyństwa kobiet z niepełnosprawnością*[w] Forum pedagogiczne 2017/1, 197-210, 2017.
3. Żyta Agnieszka, *Małżeństwa i rodzicielstwo osób z niepełnosprawnością intelektualną - wyzwania współczesności*, [w] Edukacja Dorosłych nr 2, 59-68, 2013.
4. Beisert Maria, *W poszukiwaniu modelu seksualności* [w] *Seksualność w cyklu życia człowieka*, red. nauk. Maria Beisert, wyd. 2 zm., Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, cop. 2007
5. Kijak Remigiusz, *Seksualność człowieka z niepełnosprawnością intelektualną a rodzina*, Warszawa : Wydawnictwo Lekarskie PZWL, cop. 2014.
6. Padrak Arkadiusz, *Seksualność osób niepełnosprawnych intelektualnie*, [w] *Zeszyty Naukowe Zbliżenia Cywilizacyjne* tom IX numer 1, 121-135, 2013.
7. Stelter Żaneta, *Dorastanie osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2009.

POLACY RATUJĄCY ŻYDÓW NA TERENIE UKRAIŃSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ REPUBLIKI RADZIECKIEJ

Kamil Kopera

Doktorant, Uniwersytet Rzeszowski

kamil.j.kopera@gmail.com

Nie można wyróżnić wielu wspólnych cech osób, które starały się ratować Żydów przed prowadzoną przez Niemców akcją eksterminacyjną. Byli to ludzie ze wszystkich środowisk i o różnej przynależności narodowej. Ich działania powiązane były ściśle z miejscem w jakim się znaleźli i jego lokalnymi uwarunkowaniami. W trakcie wojny elementy te kształtowane były głównie przez narzucone, okupacyjne prawoi możliwości jego egzekwowania – przez władze policyjne i wojskowe, niekiedy także cywilne. Na terenie całej okupowanej Europy akcja eksterminacji Żydów odbywała się przy pewnym udziale lokalnych kolaborantów – to właśnie oni byli największym zagrożeniem dla ludzinosących pomoc Żydom. Poniższy artykuł niekórehistorie Polaków, którzy w różnych okolicznościach wspierali Żydów na terenie Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (dalej: USRR). Na tym obszarze (od stycznia 1937 r. funkcjonujący pod nazwą Українська Радянська Соціалістична Республіка –Ukraińska Radianśka Socialistyczna Respublika) znalazło się w 1941 r. około 2,7 miliona Żydów[1, s. 272]. Część z nich zamieszkiwała na obszarach Polski (w granicach II Rzeczypospolitej) i Rumunii włączonych do USRR -odpowiednio – pod koniec 1939 r. oraz w połowie 1940 r. Tereny te traktowane były jednak niekiedy jako obszar Polski[2, s. 90-92]i Rumunii[3, s. 59]. To przedwojenne kryterium terytorialne przyjmuje również izraelski Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu – Jad Waszem przyznając tytuł Sprawiedliwych wśród Narodów Świata. Wyróżnienie to mogą otrzymaćosoby, które narażając swoje życie lub pozycję ratowały bezinteresownie członków społeczności żydowskiej eksterminowanej przez niemieckich nazistów. Stąd niniejszy artykuł omawia jedynie sytuację i działania pomocowe na terenie obwodów wchodzących w skład USRR zgodnie z podziałem administracyjnym funkcjonującym po reorganizacji z początku 1939 r. Mieszkało tam wówczas około 1,5 mln Żydów [4, s. 7]. Obszar ten pokrywa się w znacznej mierze z narzuconą przez Niemców na tym terenie jednostką administracyjną - Komisariatem Rzeszy Ukraina (niem. *ReichskommissariatUkraine*), zamieszkanym na początku stycznia przez prawie 17 mln osób [5, s. 36]. Warto tutaj zauważyć, że spis ten został przeprowadzony bez uwzględnienia społeczności żydowskiej. Ponadto część obszaru USRR znalazła się pod okupacją rumuńską, gdzie utworzono tzw. Transnistrię (rum. *Guvernământul Transnistriei*). Okupacja (i eksterminacja) na omawianychterenach powiązana była ściśle z działaniami na froncie wschodnim. Na wschodnim krańcu omawianego obszaru był to okres

kilku/kilkunastu miesięcy, na zachodzie – niekiedy prawie dwa lata. Stąd ramy czasowe działań związanych z pomocą Żydom obejmują okres zazwyczaj od połowy 1941 r. do wiosny 1944 r.

Nigdy nie poznamy prawdziwej skali zaangażowania lokalnej społeczności w działania pomocowe. Upływ czasu wraz z brakiem świadków, dokumentów i spisanych relacji pozostawiają niezapełnialną lukę w stanie wiedzy na temat jednostkowych historii pomocy. Nie można przez to poznać skali zjawiska, jednak dzięki pojedynczym, udokumentowanym, przypadkom pomocy możnastarać się zrozumieć i przedstawić pewne uwarunkowania tego typu aktywności na terenie USSR. Najlepiej znane są te, w przypadku których pomagający otrzymali tytuł Sprawiedliwych wśród Narodów Świata i to najczęściej im poświęcane są zarówno polskie, jak i ukraińskie publikacje [6]. Na omawianym działało prawie 1950 odznaczonych osób. Wśród nich 1800 to Ukraińcy. Pozostali to Rosjanie, Niemcy, pojedynczy obywatele Czech, Węgier czy Włoch. Szczególną grupą pomagających na terenie USSR była garstka Polaków którzy, często z pomocą Ukraińców, uratowali kilkudziesięciu Żydów. Tak jak całe społeczeństwo USSR, Polacy dotknięci zostali sztucznie wywołaną klęską głodu (Hołodomor, ukr. *Голодомор*) na początku lat trzydziestych a następnie czyszkami Wielkiego Terroru. Na początku 1939 r. stanowili oni około 1% mieszkańców USSR. Była to również grupa prześladowana na terenie USSR – w Polaków wymierzono ludobójcze działania związane z tzw. Operacją polską NKWD w ramach której aresztowano i skazano, w większości na karę śmierci, około 40 tys. z nich [7, s. 175].

Jedną z ofiar sowieckiego terroru była Helena (Yelena) Ru i jej rodzina mieszkająca w Kamieńcu Podolskim. Jej mąż został aresztowany i zamordowany, a ona wraz z trzema córkami została zmuszona do zmiany miejsca zamieszkania. Jej nowymi sąsiadami stała się para – Antoni (Anton) i Luba Telatyccy (Телятицкий). Kiedy Niemcy wkroczyli do miasta w 1941 r. wraz z dziećmi zostali zmuszeni oni do zamieszkania w getcie, Antoni nie chcąc opuszczać rodziny trafił tam wraz z nimi. Jak wspominała ich córka – Bronia „w dokumentach tata był zapisany jako Polak, i to dawało mu możliwość wychodzenia z getta” [8]. Anton korzystał z tego by zdobywać żywność i co ważniejsze – wiadomości. Dzięki temu rodzinie udało się przetrwać masakrę Żydów w Kamieńcu w sierpniu 1941 r. i przez pewien czas ukrywali się u swoich przedwojennych znajomych. Zagrożeni w swej kryjówce, na początku 1942 r. zwrócili się o pomoc do Heleny. Antoni, jako nie-Żyd, mógł wrócić do swojego domu. Wobec sąsiadów i znajomych utrzymywał wersję, że jego rodzina zginęła. Natomiast Luba i jej córki – Bronia i Różia zamieszkały wraz z Heleną i jej nastoletnimi córkami, w ich utrzymaniu pomagał Antoni. Wkrótce w kryjówce na świat przyszedł nawet syn tej pary. Antonowi udało się zorganizować przerzut swojej żony i nowego potomka do swego mieszkania. Z Heleną zostały córki Luby i Antona, dziewczynki szybko przyzwyczyły się do nowej sytuacji i straciły czujność – wbrew poleceniom Heleny odwiedzały one swoich rodziców. Stało się to początkiem tragedii – we wrześniu 1942 r. jeden z sąsiadów doniósł

o odwiedzinach na policję. Funkcjonariusze sprawdzając sprawę zakradających się dzieci trafili do mieszkania rodziców – Luba wraz z dziećmi została odtransportowana do getta. Trafili tam w ostatnim okresie jego funkcjonowania, jednak dzięki interwencji Antona i jego rodziny udało się wydostać zarówno Bronisławę jak i Rózię. Dla Luby zabrakło czasu – została zamordowana wraz z najmłodszym dzieckiem. Dziewczynki wróciły do Heleny – kryjówka w jej domu nie została zdekonspirowana. Córki Heleny aktywnie wspierały matkę w akcji pomocowej – wychodziły z córkami Telatyckich na wieczorne spacerki – wówczas ryzyko odkrycia ich tożsamości było znikome. Tak było w grudniowe wieczory – zmrok i warstwa ubrań pozwalały choć przez chwilę Rózi i Bronisławie pooddychać świeżym powietrzem. Jednak przez pod koniec 1943 r. zostały rozpoznane na ulicy. Nauczona doświadczeniem bały się wrócić do Heleny by nie ściągnąć tam policji. Antoni zabrał dzieci do swoich znajomych w nieodległej wiosce – dziś nosi ona nazwę Slobidka-Kul’chijevets’ka. Trafily tam pod opiekę ukraińskiej rodziny Afitskich gdzie doczekały do końca wojny. W 2002 r. Helena Ru jej córki – Stanisława oraz Antonina wraz z Antonem i Marią Afitskimi oraz ich dziećmi – Iwanem i Antoniną otrzymali tytuł Sprawiedliwych wśród Narodów Świata[9].

Na Ukrainie ginęli nie tylko Żydzi którzy mieszkali tam przed wkroczeniem Niemców. Do wspomnianego Kamieńca Podolskiego Niemcy przewieźli przekazanych im przez Węgrów Żydów – obywatele tego kraju. Zginęło ich tam około 16 tys.[10]. Podobnie sytuacja wyglądała w położonym 100 km na południowy wschód od tego miasta Mohylowie Podolskim. Tam inni sojusznicy Rzeszy, Rumuni otrzymali fragment zajętego terytorium w administrację. Mohylów (rum. Moghilău, ukr. Могилів-Подільський) stał się jednym z miejsc deportacji i koncentracji rumuńskich Żydów [11]. Tam eksterminację przeprowadzali głównie Rumuni, i to oni stanowili zagrożenie dla ludzi pomagających Żydom na terenie Transnistrii. Dom Józefa Sobolewskiego w Mohylowie przeszukiwany był wielokrotnie przez rumuńską milicję. Inicjatorami tych przeszukań byli najczęściej sąsiedzi, którzy doskonale wiedzieli, że dom stanowi tymczasowy azyl dla wielu Żydów. Miasto w którym mieszkał Józef wraz z rodziną zostało zajęte przez Niemców i Rumunów w lipcu 1941 r. a następnie wcielone do zarządzanej przez Rumunów Transnistrii. W początkowym okresie okupacji do Sobolewskiego trafiali Żydzi którym nie udało się uciec na wschód. Bali się wracać do domów które zostały obrabowane, wiedzieli, że może to skończyć się ich śmiercią z rąk okupantów. Wraz z Józefem mieszkała matka – Antonina oraz jego żona – Ukrainka Marina. Stworzyli oni bezpieczną przystań dla ponad dwudziestu osób. Pomimo donosów i licznych rewizji przeprowadzanych przez Rumunów i lokalne milicję ten rodzinny azyl przetrwał do końca okupacji. Zapewne nie bez wpływu na tą sytuację miały uregulowania prawne dotyczące kar za ukrywanie Żydów obowiązujące na terenie Transnistrii. Pierwsze ogłoszenie dotyczące penalizacji ukrywania Żydów przewidywało w połowie sierpnia 1941 r. karę od trzech do dwunastu lat i grzywnę w wysokości 100 do 200 marek. Praktyka jednak była nieprzewidywalna – zdarzały się

przypadki pobić, aresztowań i egzekucji na miejscu – w zależności od woli rumuńskiego czy też niemieckiego urzędnika, żołnierza, żandarma czy nawet naczelnika wsi [12]. Dlatego też ludzie przewijali się przez dom Sobolewskich stale – niektórzy ruszali w dalszą drogę i wpadali w ręce okupantów. Najlepiej obrazują ten stan historie uratowanych. Urodzona w 1928 r. w Mohylewie Etia Kalmanowa Schwartzbroit trafiła do obozu koncentracyjnego w Pecherze gdzie straciła część rodziny. Udało jej się uciec i wrócić do Mohylewa – gdzie do końca wojny pomogli jej przeżyć Sobolewscy [12, s. 302]. Inni otrzymywali doraźną pomoc – żywność czy tymczasowe schronienie. Dzięki wsparciu rodziny Sobolewskich przetrwało trzynaście osób [14].

Rejon Winnicy to miejsce, w którym ponad 500 osób uhonorowanych tytułem Sprawiedliwego ratowało Żydów - obszar ten to swoisty fenomen. Nigdzie na obszarze Reichskommissariatu Ukraina nie udokumentowano do tej pory tak licznych działań pomocowych. Samo miasto Winnica w czasie wojny było widownią masakr początkowego okresu okupacji – działało tam Einsatzgruppe D. Jego funkcjonariusze zamordowali we wrześniu 1941 r. znaczną część żydowskich mieszkańców miasta. Już po pierwszych akcji do Stanisława Soroczynskiego, mieszkającego tam z babką i kuzynką zapukała Dina Melamud. Jej mąż zginął jako żołnierz Armii Czerwonej, jej samej udało się uniknąć egzekucji. Uciekła wraz ze swym synem, Jewgienijem oraz matką. Wkrótce do błąkających się dołączyła również krewna – Ida Leszczyńska. Dina wiedziała, że może polegać na Stanisławie – był on jej dawnym partnerem. Bezpieczną kryjówką dla Żydów stał się strych, Dina urodziła tam córeczkę. Wkrótce do Stanisława zgłosiła się z prośbą o pomoc przyjaciółka Diny – Mania Roiter ze swą córeczką Firą i matką – Rywką Kleiman. W 1942 r. Stanisław dowiedział się, że jego przyjaciel Sasza Arshtein przetrwał niemieckie akcje. Polakowi udało się go sprowadzić do kryjówki – wraz z żoną i matką. Utrzymanie dziesięciu ukrywających się osób i swej własnej rodziny było ponad możliwości Stanisława pobierającego skromną pensję elektryka. Fira została wraz z fałszywymi dokumentami dostarczona do sierocińca i adoptowana przez Rosjanek. Cała grupa przetrwała do marca 1944 r., do ponownego wkroczenia do miasta Armii Czerwonej. Po wojnie Stanisław ożenił się z Diną, a Mania z jego pomocą odzyskała swoją córkę [15]. Za swoje poświęcenie Stanisław otrzymał w 1995 r. tytuł Sprawiedliwego wśród Narodów Świata.

„Gdziekolwiek mieszkali [Ukraińcy i Rosjanie] były krzyże powieszane na drzwiach. Wykonali krzyże na podkładach z małych deseczek i powiesili je na ścianie. Tak, by Niemcy nie pomylili się przez przypadek. Żeby nie zostali wzięci na miejsce Żydów. Wiedzieli, że tam, gdzie był krzyż, mieszkali Rosjanie, gdzie nie było krzyży, żyli Żydzi”. Tak pierwsze dni po wejściu Niemców do Berdyczowa wspominała Maria Beizerman. O wrogości wobec Żydów która z wkroczeniem Niemców przeradzała się w realne zagrożenie świadczy dalsza część jej relacji - „Mój brat hodował gołębie, tak jak nasz sąsiad który również hodował gołębie. Chwilę przed przybyciem Niemców ludzie, tak po prostu, ukradli parę gołębi od mojego brata. A sąsiad też tak chciał zrobić.

Jednak mój ojciec wyszedł z domu, poszedł na podwórze i groził mu. Wtedy powiedział mu sąsiad: »Żydzie [kike], zapłacisz mi za to!« Kiedy więc Niemcy zaczęli egzekucje, od razu zadenuncjował im mojego ojca i mojego brata.” [16]. Ta relacja mogła zostać przekazana, ponieważ Maria została uratowana przez Klementynę Krasowską i jej matkę, Stanisławę oraz Ukrainkę, NadieżdęOleinik. Polki w Nizgórcach Wielkich (VelikyNyzgirtsy / Bol’shiyeNizgortsy) ukrywały przez pewien czas zarówno Marię, jak i jej siostrę – Polinę. Nadieżda pomagała Bezierman – ukrywając ją w swojej miejscowości - Hołotkach na południe od Berdyczowa. W 2017 cała trójka została uznana za Sprawiedliwych wśród Narodów Świata.

Okupacji w Berdyczowie i relacjom ukrywanych i ukrywających się można przyrzeć się przyrzec także dzięki sprawie urodzonej i wychowanej w tym mieście Marii Dąbrowskiej (z domu Poligońskiej). Wraz z ukraińską rodziną Krasnolutskich uratowała ona Genię Burmenko, pomogła też przeżyć Soni Dubovoy (Broitman). Jak wyglądała działalność pomocowa pisała Dąbrowska na początku lat 90. w liście do Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie: „Genii Burmenko udzielałam pomocy od sierpnia 1941 r., była to pomoc żywnościowa a od września 1941 r. do października 1941 r. ukrywałam ją w swoim domu”. O udzielaniu jej pomocy zadecydowała przedwojenna znajomość - „brat [szwagier – Chaim Kojfman] Geni był dyrektorem przedsiębiorstwa, w którym pracowałam przez 5 lat [...] Udzielałam im pomocy z pobudek humanitarnych, znałam ich, [...] żyliśmy bardzo zgodnie prawie jak jedna rodzina, gdy groziła im śmierć pomagałam im z narażeniem własnego życia”. Dramatyczne okoliczności towarzyszyły trafieniu Genii do domu Dąbrowskiej: we wrześniu 1941 r., w trakcie wywózki Żydów na egzekucję Genia „powiedziała, że jest Polką wskazała mój adres/ Niemcy przywieźli ją do mnie i potwierdziłam to. Przesiedziałam z nią całą noc w komórcie w strachu, płakałyśmy nad sowimi losami. Rano wzięłam ją do domu. Mieszkała u mnie jako siostra, dałam jej imię: Helena”. Maria udzielała też pomocy partyzantom i jeńcom, została aresztowana wraz z mężem przez „Siemielnikowa policjanta, który pracował w Gestapo”. Uratowały ją wówczas znajomości męża. W 1946 r. Dąbrowska wyjechała do Polski, zamieszkała w Kudowie Zdroju utrzymując kontakty zarówno z Genią jak i z Sonyą. W 1966 r. odwiedziła swą rodzinę na Ukrainie, spotkała się wówczas z oboma kobietami. Kiedy w latach 90. rozpoczęto starania o uznanie jej za Sprawiedliwą wśród Narodów Świata obie poświadczyły, że Dąbrowska bezinteresownie uratowała im życie [17]. Maria zmarła w 2004 r., procedura była jednak kontynuowana i w 2014 r. została zakończona przyznaniem jej tytułu Sprawiedliwej. Rok później, we Wrocławiu, dyplom i medal odebrały jej dzieci.

Wśród mroku czasu wojny ludzie, którzy starali się ratować Żydów byli wyjątkowi. Każda relacja o pomocy jest wyjątkowa – to unikatowa historia międzyludzkich relacji w nieludzkich czasach. Wiele z tych historii nigdy nie zostanie opowiedziana – wiele kontaktów pomiędzy ratującymi i ratowanymi zostało zerwanych po roku 1945 r. Jednak można oczekiwać, że dzięki szerokiemu zaistnieniu w mediach tematu pomocy Żydom, zarówno w Polsce jak

i na Ukrainie, uda się pozyskać informacje które pozwolą w przyszłości bardziej szczegółowo omówić sygnalizowany w powyższym artykule temat.

- [1] Brandon R, Lower W. *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization*. Bloomington 2008.
- [2] Głowacki A. *Procedura aneksji przez ZSRR wschodnich ziem II Rzeczypospolitej w 1939 r.* [w] *Dzieje Najnowsze: Kwartalnik Poświęcony Historii XX Wieku*. 29.
- [3] *International Commission on the Holocaust in Romania. Final report.* [red] Friling T, Ioanid R, Ionescu M. E, Jassy 2005.
- [4] Arad Y. *The Holocaust of Soviet Jewry in the occupied territories of the Soviet Union* [w] *Yad Vashem Studies* 1991 wyd. 21.
- [5] Berkhoff K. C. *Harvest of Despair*. Cambridge 2008.
- [6] Na Ukrainie najbardziej kompleksowy zbiór to: Shchupak II. *Dovidnyk "Pravednyky narodiv svitu."* Dniepropetrowsk 2016.
- [7] Kuśnierz R. *Operacja Polska NKWD na Ukrainie (1937-1938)*. [w] *Scripta Historica* 2015 wyd. 21.
- [8] Забарко Б. Zhizn' i smert' v êpokhu kholokosta: P-IA. 2007.
- [9] Праведникинародовмира n.d. <http://db.yadvashem.org/righteous/righteousName.html?language=ru&itemId=4069789> (dostęp 10 grudnia 2018).
- [10] Braham R. L. *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary*. Detroit 2000.
- [11] Ioanid R. *The Holocaust in Romania: The Destruction of Jews and Gypsies Under the Antonescu Regime, 1940-1944*. Chicago; 2008.
- [12] Dumitru D. *The State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust: The Borderlands of Romania and the Soviet Union*. Cambridge 2016.
- [13] Veidlinger J. *In the Shadow of the Shtetl: Small-town Jewish Life in Soviet Ukraine*. Bloomington 2013.
- [14] The Righteous Among The Nations n.d. <http://db.yadvashem.org/righteous/righteousName.html?language=en&itemId=8221036#> (dostęp - 9 grudnia, 2018).
- [15] Documents relating to Stanislav Sorochinsky, a candidate of the "Righteous Among Nations" - Collections Search - United States Holocaust Memorial Museum n.d. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn500722> (dostęp - 10 grudnia 28, 2018).
- [16] USC Shoah Foundation Institute testimony of Maria Beizerman - Collections Search - United States Holocaust Memorial Museum n.d. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/vha27766> (dostęp - 13 grudnia, 2018).
- [17] Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma w Warszawie, Dział Dokumentacji Odznaczeń Yad Vashem. 349/24/2003 / 8940

ДРАМАТУРГІЯ ЯК ОСНОВА РЕЖИСУРИ СУЧАСНОГО ЕСТРАДНОГО ВОКАЛЬНОГО НОМЕРА

Крипчук Микола Володимирович,
канд. мистецтвознавства,
доцент кафедри режисури естради
та масових свят Київського національного
університету культури і мистецтв
kripchuk@gmail.com

Федоряка Юрій Григорович,
магістрант Луганської державної
академії культури і мистецтв (м. Київ)

Драматургія є однією з важливих умов існування сучасного естрадного номера, основою якої є діалогічна форма. Однак, форма діалогу, тобто саме по собі слово як спосіб вираження сценічного образу, не завжди є обов'язковою складовою в мистецтві естради. Наприклад, в такому виді естрадного мистецтва, як пантоміма, слово не використовується зовсім, а сенс і настрої передаються актором за допомогою пластики.

Вважаємо невірним однозначність визначення драматургії естрадного номеру як тільки діалогічної форми, хоча таке визначення залишається для розмовних жанрів естради і частково для жанру вокального. І все ж, саме дія актора є основою драматургії всього естрадного мистецтва в цілому.

Щодо драматургії твору естрадного мистецтва можна з впевненістю стверджувати, що саме через дію виражається ідейно-тематичний та подієвий зміст номеру. Драматургія «може мати як вид монологу або діалогу, так і сценарію, в якому не виписана мова персонажів, а безпосередньо зафіксовані їх дії, поведінка, ті чи інші вчинки і реакції на них» [1, с. 26].

На сучасній естраді знаходять своє застосування номери, де сюжет не є домінуючим, а сценічний образ створюється засобами акторської виразності, що не вимагають драматургічної побудови в тому сенсі, в якому це прийнято розуміти стосовно до драматичного театру. Естрада є достатньо різноманітною в сенсі основних жанрів та їх різновидів. Саме в цьому контексті спостерігаємо велику кількість специфічних для естрадного мистецтва підходів та рішень щодо створення драматургічної основи естрадного номера.

В сценічній практиці розрізняють два види номерів, а саме: сюжетні і безсюжетні. Слід зазначити, що сюжетна драматургія номера найчастіше не є його першоосновою. Практика свідчить про те, що на відміну від класичного драматичного театру, це може навіть заважати естрадному виконавцю.

Якщо мова йде про складні технічні рішення, драматургія естрадного номера повинна мати прикладне значення. В свою чергу, наявність в

сценічному творі драматургії робить його більш цікавим і виразним для публіки. По-перше, з'являється інтрига і яскраво виражений конфлікт. Хоча найважливішим залишається найважливіша основа естрадного мистецтва – демонстрацію виконавцем своєї майстерності.

У свою чергу, за принципом побудови, номери поділяються на тематичні, мотиваційні, логічні. Найважливішими засадами естрадного мистецтва, на думку дослідників, «є щирість, легкість, синтетичність, лаконізм, імпровізаційність, мобільність, індивідуальність» [2, с. 14].

Специфіка драматургії естрадного вокального номера, крім цих видів, має свою головну особливість: вокальний жанр – це жанр, в якому є авторський початок, тобто присутні авторський текст і музика. Для режисера авторський текст є початком номера, і його робота повинна нагадувати режисерську розробку авторського задуму. У цьому випадку робота постановника на естраді чимось схожа з роботою режисера в драматичному театрі, тільки перший створює номер, а другий – спектакль. Решта – визначення запропонованих обставин, подієвого ряду, виявлення конфлікту, створення характеру персонажа – відбуваються майже однаково.

Подієвий ряд є одним з інструментів роботи режисера над сценічним твором і є важливою частиною методу дієвого аналізу. Подія є стрижнем драматичного конфлікту, що є явищем складним і неоднозначним, має подвійну природу, та є найважливішим структурним елементом драматургії номера. Специфіка естрадної дії вимагає не просто конфліктних тем, а максимального загострення конфлікту через залучення в естрадний номер надзвичайних запропонованих обставин.

Якщо режисер хоче створити на естрадному майданчику серйозний внутрішній психологічний конфлікт, йому доведеться вдатися до суто естрадних прийомів, основою яких є пошук зовнішньої виразності.

У номерах, де можливо вибудувати сюжет, природа драматургічного конфлікту має свої специфічні особливості в порівнянні до театру драматичного.

Якщо кульмінаційний момент не може бути підкріплений найскладнішим за виразністю трюком, то постановнику слід шукати інше вираження конфлікту через таку кульмінаційну подію, яка має можливість бути виражена унікальним трюком, який в свою чергу вже знаходиться в арсеналі артиста або може бути виконаний ним у межах його індивідуальних здібностей. Жанр естрадного співу включає в себе не тільки вокал, але й цілий комплекс засобів виразності, де найважливішим є акторська майстерність виконавця.

У контексті створення драматургії сучасного естрадного вокального номеру важливу роль виконує режисер, що в свою чергу визначає розвиток художнього рівня та смаку естрадного мистецтва в цілому.

Література

1. Богданов И. А., Виноградский И. А. Драматургия эстрадного представления. СПб. : СПбГАТИ, 2009. 424 с.

2. Самая Т. В. Вокальне мистецтво естради як чинник культурного життя України другої половини XX – початку XXI століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01. Київ, 2017. 19 с.

ANALIZA OSOBOWOŚCI GŁÓWNEJ BOHATERKI *CUDZOZIEMKI* MARII KUNCEWICZOWEJ NA PODSTAWIE TERORII ZYGMUNTA FREUDA

Kubiak Monika

*doktorantka Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
mon.kub92@gmail.com*

Psychologia uzyskała autonomię w Niemczech w drugiej połowie dziewiętnastego wieku, traktowana była jako analiza świadomości zdrowego, dorosłego już człowieka, którą wiązano z procesami, jakie odbywają się w narządach zmysłu. Zajmowano się wykrywaniem podstawowych elementów psychiki oraz próbą połączenia ich w związki [1, s.21]. Zaś psychoanaliza jako dziedzina wiedzy powstała pod koniec tego samego wieku i traktowana była jako terapia. Dopiero Zygmunt Freud współpracujący z Józefem Breuerem zajmujący się wtedy kobiecymi histeriami zaczął wykorzystywać opowiadanie jako metodę zmniejszającą objawy choroby. Ich terapia polegała na tym, że pierwszą opowieść tworzył pacjent, a drugą, będącą interpretacją pierwszej – lekarz. W ten sposób powstawała biografia chorego, która pozwalała na tłumaczenie niezrozumiałych rzeczy. Taki sposób działania zaczęto z czasem wykorzystywać przy badaniu literatury, ponieważ psychoanalitik (badacz literatury) stawał się lekarzem-interpretatorem opowiadania chorego, w tym przypadku autora i tłumaczył nieświadomy sens tekstu [2, s.46-48]. Zdaniem Freuda, zarówno twórczość artystyczna jak i naukowa, w tym również kultura oraz religia prowadzi do zaspokojenia potrzeb jednostki, również popędów seksualnych, gdyż te dziedziny stają się bezpiecznym miejscem, na które możliwe jest przeniesienie skrywanych pragnień. Przy takim sposobie myślenia psychoanaliza danego dzieła literackiego stała się metodą obnażającą, a także nazywającą popędowe źródła twórczości jego autora [3, s.51].

Freud porównał badanie ludzkiej psychiki do rozbierania na części zepsutego urządzenia, które należy naprawić, dlatego najpierw konieczne jest przypisanie poszczególnym elementom odpowiednich funkcji, a następnie naprawienie i złożenie. Mimo, że psychiki nie da się rozłożyć, to zdaniem wiedeńskiego lekarza można ją podzielić na osobne sfery, które mają wpływ na zachowania człowieka. Jednym z jego największych dokonań było zdefiniowanie nieświadomości, co wiązało się z tym, iż psychika człowieka nie może być całkowicie świadoma siebie oraz istnienia sfer, które nie poddają się racjonalnym działaniom [4, s.53].

Przed nim nieświadomość miała dwa znaczenia, zdaniem Eduarda von Hartmana, którą zdefiniował w dziele z 1886 roku *Unbewussten* związana była ze stanem genialnego tworzenia dzieła, które autor tworzy spontanicznie, nie zdając sobie sprawy z istnienia aktu tworzenia. Inni badacze natomiast traktowali ją jako zjawisko psychiczne, związane ze sferą ciała, nie ducha [5, s.41-42].

Autor *Objaśnienia marzeń sennych* w swojej pracy *Das Ich und das Es* podzielił osobowość człowieka na trzy współdziałające ze sobą instancje: „id”, „ego” oraz „superego”. Pierwsza z nich odpowiada nieświadomości, to w niej kształtują się dwie pozostałe, zaopatruje je, budując wewnętrzny subiektywny świat doznań, który nie ma wiedzy o obiektywnej rzeczywistości. „Id” łączy się z libido, czyli energią seksualną, będącą biologicznym źródłem popędu, gdy tylko nastąpi jej przyrost natychmiast rozładowuje to napięcie, dążąc do utrzymania jej stałego poziomu. „Ego” znajduje się pomiędzy pierwszą a trzecią instancją, powstała, by nie tylko zaspokoić potrzeby w świecie rzeczywistym, czego nie może uczynić „id”, ale również zapobiec nieodpowiedniemu rozładowaniu napięcia. Druga instancja sprawuje władzę nad funkcjami intelektualnymi oraz poznawczymi organizmu człowieka, jej zadaniem jest pogodzenie wymagań dwóch pozostałych elementów osobowości. „Superego” związane jest grupą wewnętrznych nakazów oraz zakazów, jakie człowiek przed sobą stawia. Można je zaliczyć do instancji moralnej, która reprezentuje ideały i pragnie osiągnąć doskonałość. W swoich działaniach może przeciwstawić się „id” czy „ego” i dostosować je do siebie, w tym również w przeciwieństwie do „ego” nie stara się chwilowo zablokować popęd, lecz na stałe [6, s.42-45]. Z „superego” związany jest także kompleks Edypa, który polega na pożądaniu jednego z rodziców przez dziecko, a nienawiści do drugiego, trzecia instancja się z niego rozwija, dążąc do wyrzecnięcia się tego popędu, poprzez stłumienie go zakazem [7, s.65]. Gdy między „id” oraz „superego” dojdzie do zakłócenia może powstać nerwica, będąca jednym z najważniejszych przedmiotów zainteresowania psychoanalizy, zaliczana do zaburzeń psychogennych, na które wpływ miały wydarzenia z przeszłości [8, s.55-57].

Freud w swojej ideologii nie starał się stworzyć listy popędów do jakich spełnienia usilnie dąży „id”, lecz podzielił je na dwie dystynktywne kategorie: popędy życia oraz popędy śmierci. Pierwszy z nich ściśle łączył z seksualnością, bowiem wiele odmiennych potrzeb organizmu zapoczątkowuje pragnienia erotyczne. Drugi popęd, zwany również destrukcyjnym, działa nieświadomie, gdyż każdy człowiek pragnie śmierci. Jego pochodną może być agresja zwrócona w stronę świata zewnętrznego, taka osoba niszczy ludzi, walczy z nim, ponieważ jej pragnienie śmierci jest zablokowane przez pragnienie życia. Oba freudowskie popędy mogą występować razem, zastępować siebie czy neutralizować, bo one tworzą energię, dzięki której działają „id”, „ego” i „superego” [9, s.48-49].

Z czasem doktryny Freuda zaczęły być modyfikowane, pierwszą osobą, która próbowała odejść od jego sposobu tłumaczenia nieświadomości był Karol Gustaw Jung, który tę teorię przeniósł z jednostki na zbiorowość, szukając w dziełach artystycznych archetypowych wyobrażeń. W związku z tym podchodzi

on do antropologii odmiennie niż swój nauczyciel, skupiając się na analizie całego procesu twórczego ludzkości, nie ograniczając się przy tym do jednostkowych tekstów kultury. Kolejnymi osobami, które odeszły od freudowskich koncepcji byli Melanie Klein i Jacques Lacan, gdzie Klein skupiła się na badaniach depresyjno-maniakalnych, natomiast Lacan próbował przeformułować zwłaszcza sferę nieświadomości, dla którego stała się ona językiem, a człowiek zostaje pozbawiony subiektywnego doświadczenia [10, s.60-64]. Badaczami, którzy w dwudziestym wieku dodali do psychoanalizy kolejną poddziedzinę – psychologię społeczną byli Alfred Adler, Karen Horney, Erich Fromm oraz Hary Stack Sullivan. Adler rozwinął tę teorię skupiając ją na dążeniu do wyższości oraz zainteresowaniach społecznych, pozostali natomiast sprzeciwiali się dużej roli popędu w psychoanalizie [11, s.149-150]. Horney uważała również, że freudowski kompleks Edypa nie ma podłoża seksualno-agresywnego, lecz związany jest z poczuciem lęku spowodowanego zaburzonymi stosunkami dziecka z rodzicami, w tym, np. odrzuceniem czy nadopiekuńczością [12, s.168].

W okresie międzywojennym Maria Kuncewiczowa wraz z Wandą Melcer, Heleną Boguszewską, Ireną Krzywicką oraz Polą Gojawiczyńską zaczęły w swoich działach opisywać doświadczenia dostępne kobietom, choć *Cudzoziemka* w porównaniu do pozostałych stanowi wyjątek [13, s.255].

Kuncewiczowa poprzez swoją literaturę, która publikowana była przez siedemdziesiąt lat, mianowicie od 1918 roku – jej prasowego debiutu do 1988 roku, ostatniego dzieła *Listy do Jerzego* [14, s.5], próbowała uzewnętrzniać uczucia oraz przeżycia, które nie zawsze były tylko fikcją literacką. Martę, będącą jedną z bohaterek *Cudzoziemki* można utożsamić z pisarką, ponieważ w młodości na równi z literaturą traktowała śpiew, a Różę – z matką Marii, która podobnie jak w powieści nie tylko odkryła w dziecku talent wokalny, ale także była jej pierwszą, nieustannie krytykującą nauczycielką, wymagającą od niej pełnego oddania się muzyce, dlatego też organizowała prywatne lekcje, konsultowała jej głos ze znawcami oraz sama akompaniowała córce podczas ćwiczeń. Kobieta pragnęła poprzez Marię zrealizować swoje pragnienia zdobycia sławy artystycznej, bowiem jej, tak jak głównej bohaterce *Cudzoziemki* – Róży nie udało się wykorzystać szansy zostania światowej sławy skrzypaczką mimo słuchu absolutnego [15, s.35]. Stąd najważniejsza powieść Kuncewiczowej przez wielu badaczy literatury uważana jest nie tylko za portret psychologiczny matki pisarki [16, s.55], ale również doskonałą kreację artystyczną. Struktura zewnętrzna *Cudzoziemki* jak i świat przedstawiony zostały oparte na gruncie opozycji, gdzie klamrą kompozycyjną zamykającą powieść jest ostatni dzień życia Róży Żabczyńskiej, w którym zestawione ze sobą zostały przeszłość i teraźniejszość, wspomnienia i realność. Skrzypaczka dzieciństwo i młodość utożsamia z Taganrogiem, doznaniem miłosnym, jakie przeżyła z Michałem, który jednak zniszczył jej szczęście biorąc ślub z Moskiewką, zaś współczesność – ze złem, poczuciem wyobcowania ze świata zewnętrznego, wewnętrznego rozdarcia połączonego z przekonaniem swojej wyższości wobec innych z powodu umiejętności muzycznych oraz z kompleksem niższości, gdyż jej pragnienia

zostania światowej sławy artystką nie spełniły się [17, s.13]. Dlatego też za swoje niepowodzenie życiowe w późniejszych latach obwiniała innych, rujnując w ten sposób, życie nie tylko sobie, ale przede wszystkim najbliższym. Tak znaczącą różnicę w podejściu do życia, które zmieniło się z biegiem lat można utożsamić z freudowskim pojęciem popędu, zwłaszcza podziałem na popęd życia – Eros oraz na popęd śmierci – Tanatos, gdzie każdy z dwóch popędów symbolizuje dwa imiona głównej bohaterki: „Dwa imiona – dwa życia: pierwsze krótkie i prawdziwe; drugie – wymyślone, nadto długie ... Pierwsze – kwiat, miłość i nieszczęście. Drugie: szacunek ludzki, honor; powolna śmierć duszy” [18, s.44]. Można więc stwierdzić, że Ewelina stała się dla Róży sobowtórem, jej alter ego, którego poznanie pozwala na zbadanie psychiki kobiety. Istotnym czynnikiem związanym z „obnażaniem” Żabczyńskiej jest kompleks miłości, którą utraciła i to on przez cały czas zajmuje znaczące miejsce w jej podświadomości. Mimo upływu lat wciąż najważniejszym okresem w jej życiu jest młodość, gdy miała szesnaście lat, bowiem nosiła ona imię Michał [19, s.35]. Kobieta, będąc w podeszłym wieku początkowo stara się do niej wracać kupując jaskrawe ubrania i oglądając je w lustrze – chciała znowu zobaczyć młodą piękną twarz oraz ciało, którym tak zachwycał się Bądzki.

Kuncewiczowa konstruując osobowość Róży nie знаła jeszcze teorii Freuda, ale mimo to doskonale odwzorowała u skrzypaczki relacje między trzema instancjami „id”, „ego” oraz „superego”, gdzie „ego” zeszło jakby na dalszy plan. „Id” dominowało u niej w młodości, ponieważ kierowała się głosem przyjemności, wewnętrznych potrzeb, postępowała impulsywnie, pragnęła nie tylko związku z ukochanym, ale i kariery jednocześnie. Żabczyńska zakochała się w synu swojego nauczyciela gry na skrzypcach bez pamięci, co spowodowało, że jego wyjazd do Rosji był dla niej wielką stratą. Kobieta poniosła również porażkę w karierze artystycznej, od zawsze uwielbiała śpiewać, a mimo to ciotka Luiza zmusiła ją do gry na skrzypcach. Chociaż to właśnie muzyka najdłużej dawała jej złudzenie, że to właśnie ona jest sensem życia, gdyż po zniknięciu Michała zastępowała go, dając jej poczucie bezpieczeństwa, jak przekonywała Martę: „Jednemu warto ofiarować życie – sztuce... w muzyce znajdziesz wszystko, co tylko jest piękne na ziemi!” [20, s.251]. To dzięki *Traumerei* Schumana w Róży odzywały minione przeżycia czy zdarzenia z przeszłości sprawiające jej przyjemność. W jej otoczeniu cały czas rozbrzmiewały melodie Brahmsa, Schumanna, Rubinsteina, Chopina, Wagnera czy Debussy'ego [21, s.44-45]. Wykonany przez nią koncert Brahmsa stanowił częściową realizację wszelkich pragnień z młodości związanych z karierą artystki, dając jej na chwilę odrobinę szczęścia [22, s.14-15]. Choć nie zawsze muzyka sprawiała jej przyjemność, bowiem dźwięk skrzypiec zadawał jej ból przypominając o życiowej porażce miłosnej oraz artystycznej.

Freud uważał, iż artysta, w tym przypadku Róża jest osobą ciągle popychaną przez pragnienia, która chciałaby zdobyć władzę, bogactwo, sławę oraz miłość, ale nie ma możliwości zaspokojenia swoich potrzeb, dlatego też nic, nawet muzyka nie jest stanie Żabczyńskiej pomóc w realizowaniu popędów.

Taka osoba, gdy uświadamia sobie życiową porażkę często staje się neurotykiem [23, s.81]. Horney, jedna z uczennic Freuda nerwicę utożsamiała z zaburzeniem psychicznym powstałym jako środek obronny przeciwko lękom, jej zdaniem, w pełni normalne życie człowieka nie jest możliwe bez zdrowych relacji z innymi osobami. Neurotyk pod wpływem różnego rodzaju napięć skupia całą swoją życiową energię – Eros na kształtowaniu swojego „ja”, czyniąc z siebie we własnym wyobrażeniu istotę doskonałą, stając się wobec innych osobą arogancką i pyszną [24, s.6-8]. Zgodnie z rozumieniem nerwicy przez Horney, taka osoba niszczy nie tylko siebie, ale również swoje otoczenie. Róża, którą można zaliczyć do neurotyków, często pogrążona w swoich stanach nerwicowych negatywnie wpływała na rozwój swoich dzieci. Bywała okrutna, zwłaszcza wobec Matry – początkowo niechcianej córki, poczętej siłą w jedenasty rocznicę śmierci jej ukochanego syna, Kazia, gdyż podobna była nie tylko fizycznie, ale również pod względem osobowości do Adama. Żabczyńska dominowała nad najmłodszym dzieckiem, onieśmiała je, była skora do gniewu, często faworyzowała przy nim Władysława, któremu poświęciła dużą część swojego życia. Neurotyk często odczuwa przyjemność z takiego traktowania innych, wpływając przy tym negatywnie na ich psychikę. Dlatego też, Marta, jako odrzucone przez matkę dziecko była bardzo zamknięta w sobie i cały czas starała się zasłużyć na uwagę matki. To dla niej odrzuciła marzenia ukochanego ojca o studiach ogrodniczych na rzecz śpiewu. Ponadto może się zdawać, że chciała być taka jak ona, bo zrezygnowała nawet z jedynej szansy na zaznanie w dorosłym życiu szczęścia i miłości – Stefana, biorąc później ślub z naukowcem, Pawłem, ponieważ lubił słuchać jej głosu i fascynował się sztuką. W dorosłym życiu stała się taka jak Róża – zimna i oschła wobec bliskich. Ich małżeństwo było rodzajem bezinteresownej umowy, nie związanej z uczuciami, byli dla siebie jak przyjaciele, wspierający się w życiu zawodowym, dla których było ono ważniejsze nawet od syna, Zbyszka. Neurotyczka w swej pogoni za wielkością błąka się w świecie rzeczywistym, nie czuje nad sobą żadnych praw, tylko nieograniczone możliwości, czuje się osobą uprawnioną do okazywania jej specjalnej troski, względów i ogromnego szacunku, domaga się spełnienia wszelkich jej potrzeb [25, s.53]. Róża taka właśnie była do wszystkich członków swojej rodziny, ciągle wymagała od męża czegoś, co jest niemożliwe do spełnienia, później tej wyjątkowej troski oczekiwała od Władysława, kochanego syna, którego traktowała jak dziecko swoje i Michała. To jego nauczyła gry na fortepianie, by akompaniował jej podczas występów, z czasem stała się dla niego wyrocznią, a nawet bóstwem, które trzeba uwielbiać i któremu trzeba być zawsze posłusznym. Władysław dowiódł swego oddania matce zrywając zaręczyny z jej całkowitym przeciwieństwem, dobrą, kochającą oraz bezwzględnie oddaną rodzinie, lecz biedną i niezbyt urodziwą Heleną. Róża tylko pozornie zaakceptowała jego drugą wybrankę – Jadwigę, bowiem pochodziła z zamożnej oraz wpływowej rodziny szlacheckiej. Kobieta często podróżowała z mężem poza granicę kraju, próbując w ten sposób uciec od despotycznej teściowej, która pod nieobecność męża źle ją traktowała, robiąc jej ciągle wyrzuty, poczynając od pierwszego wesela, gdy doprowadziła Jadwigę

do łez czyniąc uwagę, że piękniejsze są śluby prawosławne. Potem Róża notorycznie obrażała Polskę, uważając, iż jest śmierdzącym krajem, i że to jej rodzina jak i reszta szlachty zniszczyła ten kraj, zaprzędając go. Czyniła jej również złośliwe komentarze o nieprawidłowym prowadzeniu domu, złej kuchni czy wychowywaniu dzieci. Takie zachowanie doskonale obrazuje nerwicę, gdy nie była w centrum uwagi starała się zrobić wszystko, aby zniszczyć drugą osobę i już zawsze być tą najważniejszą. Gdy Żabczyńska odwiedzała syna za granicą chciała go mieć tylko dla siebie, pragnęła by zwracał uwagę na nią oraz by traktował swoją żonę oraz dzieci jak powietrze. Kolejną cechą neurotycznej osobowości jest pogoń za wielkością, którą realizuje mszcząc się na innych, taka osoba czuje się skrzywdzona przez los i wymaga zadośćuczynienia – ich cierpienia [26, s.67-68]. Dlatego też:

„Róża postanowiła się zemścić. Na Polsce, gdzie ją nieszczęście spotkało i na mężczyznach. Uroda błyszczała na niej wtedy jak książęcy strój, wszyscy na ulicy odwracali głowy. Nie chciała ładnych paniczków ani potężnych starców – takiego właśnie chciała: cichego, nic nie znaczącego Adama, żeby na niego zwalić swoją piękność jak miazdzący głaz... Żeby za nic nie musiała być wdzięczna” [26, s.20]

Freudowskim „superego” mianowicie wewnętrznym głosem osobowości, który ocenia działania, hamuje popędy, karze oraz nakazuje jest Róża, nie tylko dla siebie, ale również dla innych. Skrzypaczka karze męża za to, że nie jest Michałem, mimo, że ich małżeństwo trwało czterdzieści lat nigdy nie okazała mu miłości, cały czas szydziła z jego nieporadności, kpiła, oraz oskarżała go o zmarnowane życie, bowiem zdarzało jej się dla utrzymania ich życia na dość dobrym poziomie dawnie prywatnych lekcji muzyki, przyjmowanie uczniów na stancję, szycie po nocach czy chodzenie na targ po tańsze produkty spożywcze. Po śmierci ich syna, Kazia Róża pragnęła ukarać męża jeszcze bardziej, bowiem mężczyzna nie zrobił nic, by uratować życie chłopca, chciała odebrać mu to, co najbardziej kochał – Martę. Kiedy ich córka w dzieciństwie zachorowała na dyfteryt nie chciała początkowo się nią zająć, pragnęła jej śmierci, na usilne prośby męża odpowiedziała jego słowami po śmierci syna: „No cóż, Bóg dał, Bóg weźmie” [28, s.178]. Gdy dziewczynka podrosła, Róża zapragnęła zniszczyć doskonałą relację ojca z córką i zabrać mu ją w inny sposób, zmuszała dziewczynkę do gry na fortepianie, by opanowała technikę i zasady, aż po czasie przez przypadek odkryła w niej talent wokalny i zapisała ją na lekcję śpiewu. Takie zachowanie doskonale obrazuje to, iż stanowiła instancję „superego”, gdyż cały czas karała i nakazywała innym, co mają robić. Udało jej się zniszczyć męża, kiedy Marta pierwszy raz z żalem, gniewem oraz obłudnym przebaczeniem zaśpiewała ukochaną pieśń Schumanna, oddając się w ten sposób całkowicie muzyce. Kobieta odczuła ogromną przyjemność wiedząc, że teraz to ona odebrała Adamowi to, co kochał, tak jak wcześniej Bóg odebrał jej Kazia. W tym momencie stała się osobą o nieograniczonych możliwościach, wyznaczającą prawa. Żabczyńska stanowiła „superego nie tylko dla innych, ale również dla siebie, nakazywała sobie nieustannie grać, by dochodzić do perfekcji, mimo że nie

udawało się jej to nie poddawała się. Podczas jej ćwiczeń w salonie domownicy musieli zachowywać się cicho, a jej matka Sophie, zajmująca się wtedy domem dostawała dyspozycje, w jaki sposób ma funkcjonować całą rodzina. Róża mściła się również na córce za to, że nie jest podobna do jej ukochanego oraz na Polsce, która odrzuciła ją i jej talent: „Ja przez polską błagę życie zmarnowałam! Ja mogłam wielką, wielką artystką być, żeby nie wasza błaga!” [29, s.131]. To właśnie w swojej ojczyźnie czuła się obco, nienawidziła jej i pragnęła ją ukarać, bo to właśnie przez to, że była Polką jej spokojnie dzieciństwo skończyło się, bowiem gdy Taganrog anektowano do Rosji wraz z rodziną musiała uciekać i zostawić tam cały rodzinny majątek. W kraju była pod opieką cioci, która zmusiła ją do gry na skrzypcach zamiast śpiewu, i gdy myślała, że jej los się odwrócił, kiedy poznała Michała, będącego pierwszą osobą, która traktowała ją w ojczyźnie ciepło, nie jako „cudzoziemkę” straciła go. Po czasie znenawidziła również Boga za to, że nie wysłuchał jej prośb o to, by ukochany wrócił do niej po studiach oraz za to, że tak szybko zabrał jej ukochane dziecko.

Róży, kobiecie borykającej się z nerwicą, której życie związane jest z cierpieniem z powodu niezrealizowanych pragnień, ciągłą nienawiścią, chęcią zemsty udało się osiągnąć spokój dzięki terapii u doktora Gertharda. To dzięki niemu zrozumiała, że niepotrzebnie przez tyle lat żyła wspomnieniami, to on pozwolił jej odzyskać wiarę w Boga, ojczyznę, najbliższych, a przede wszystkim siebie. Wybaczyła ukochanemu zdradę, przeprosiła najbliższych za życie, które im zniszczyła i prosiła ich o przebaczenie. Pouczyła córkę, że „ani ambicja, ani sztuka, ani podróże, ani bogactwo – uśmiech jest niezbędny do życia. Taki uśmiech, który z sytego serca płynie... idź szczęścia twojego, póki czas szukaj” [30, s.267]. Lecz przez wielu badaczy ta nagła zmiana Róży na lepsze uważana jest tylko pozorną, bowiem nie zapomniała o przeszłości. To w doktorze, który podczas wizyty przypadkowo użył takich samych słów jak dawniej Michał odnalazła swojego ukochanego i właśnie to pozwoliło jej zrozumieć, że tak naprawdę on nigdy jej nie zostawił, cały czas był przy niej, a więc Bóg wysłuchał jej prośby sprzed laty. Zdaje jej się, że nieszczęśliwe lata spędzone przy mężu to tylko zły sen, znów czuje się młoda i ma przed sobą całe życie [31, s.30-33]. Doktor Gehrard dokonał prawie cudu, niczym psychoanalityk odczytał prawdziwe źródło niepokoju i dolegliwości somatycznych Róży. Jego słowa przyniosły bohaterce ukojenie. Wydaje się nieprawdopodobne, z psychologicznego punktu widzenia, aby za pomocą kilku słów zmienić labilną, od lat pozbawioną równowagi osobowość człowieka. A jednak w literaturze możliwe są i takie przemiany bohaterów.

Róża jest doskonałą postacią literacką na przykładzie której można dokonać psychoanalizy, bowiem jej życie już od początku było zdeterminowane cierpieniem. Kobieta już jako dziecko musiała uciekać z Taganrogu, ponieważ była cudzoziemką, w młodości, gdy wreszcie poczuła, że znalazła swoją ojczyznę przy boku Michała straciła go. Szczęścia nie znalazła również w muzyce, która była dla niej źródłem cierpienia oraz przyjemności a przede wszystkim przypominała jej o niespełnionych marzeniach, dawnym, szczęśliwym życiu, w

którym w którym miała mnóstwo planów i nadziei – po freudowsku myśląc – nadziei na realizację życiowych popędów – miłości oraz sukcesu zawodowego. Jej „id” kwitło. Małżeństwo z Adamem traktowała jako sposób zemścić się za poprzednie niepowodzenia życiowe, nawet w macierzyństwie nie mogła znaleźć ukojenia. Żabczyńską można traktować jako kobietę sprzeczną wewnątrz, ponieważ nie ma równowagi między trzema freudowskimi instancjami. W młodości dominuje znacząco „id”, w późniejszym życiu kieruje nią „superego”, karzące, restrykcyjne, które negatywnie wpływa na jej rodzinę. Ten brak zgodności, porozumienia doprowadza ją do nerwicy. Może się zdawać, że Róża tak naprawdę „nie żyje”, jej życie utożsamione jest z marzeniami sennymi, ponieważ nigdy nie przestała kochać Michała i to właśnie dzięki zobaczeniu go ponownie w osobie doktora wprowadziła się w stan snu.

Dzieło Kuncewiczowej to prezentacja bohaterki, której życie trzeba dokładnie przeanalizować, aby zrozumieć motywy jej działania. Utwór uważam za na tyle wybitny, iż potrzeba tak subtelnych narzędzi badawczych, jak psychoanaliza, by odkryć znaczenie postaw postaci literackiej.

Przypisy

1. Hall C.S., Lindzey G., 1994, *Klasyyczna teoria psychoanalityczna Freuda*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
2. Burzyńska A., Markowski M.P., 1994, *Psychoanaliza*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
3. Burzyńska A., Markowski M.P., 1994, *Psychoanaliza*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
4. Burzyńska A., Markowski M.P., 1994, *Psychoanaliza*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
5. Dybel P., 1996, *Metapsychologiczne podstawy freudowskiej myśli o kulturze*, [w:], *Freuda sen o kulturze*, pod red. P. Dybla, Warszawa.
6. Hall C.S., Lindzey G., 1994, *Klasyyczna teoria psychoanalityczna Freuda*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
7. Burzyńska A., Markowski M.P., 1994, *Psychoanaliza*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
8. Burzyńska A., Markowski M.P., 1994, *Psychoanaliza*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
9. Hall C.S., Lindzey G., 1994, *Klasyyczna teoria psychoanalityczna Freuda*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
10. Burzyńska A., Markowski M.P., 1994, *Psychoanaliza*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
11. Hall C.S., Lindzey G., 1994, *Teorie psychospołeczne Adler, Fromm, Horney i Sullivan*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
12. Hall C.S., Lindzey G., 1994, *Teorie psychospołeczne Adler, Fromm, Horney i Sullivan*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
13. Borkowska G., 1996, *Zakończenie*, [w:], *Cudzoziemki. Studia i polskiej prozie kobiecej*, pod red. G. Borkowskiej, Warszawa.
14. Szałagan A., 1995, *Wstęp*, [w:], *Maria Kuncewiczowa. Monografia dokumentacyjna 1895-1989*, pod red. A. Szałagan, Warszawa.
15. Szałagan A., 1995, *Początki literatury i śpiew*, [w:], *Maria Kuncewiczowa. Monografia dokumentacyjna 1895-1989*, pod red. A. Szałagan, Warszawa.
16. Szałagan A., 1995, „Cudzoziemka”, [w:], *Maria Kuncewiczowa. Monografia dokumentacyjna 1895-1989*, pod red. A. Szałagan, Warszawa.

17. Wójcik W., 1988, *Dialog biegunów (Kilka uwag o twórczości literackiej Marii Kuncewiczowej)*, [w:], *W stronę Kuncewiczowej... Studia i szkice*, pod red. W. Wójcika, Katowice.
18. Kuncewiczowa M., 1956, *Cudzoziemka*. Warszawa.
19. Turkiewicz H., 1997, *Cudzoziemka jako powieść nie tylko psychologiczna*, [w:], *O twórczości Marii Kuncewiczowej*, pod red. L. Ludorowskiego, Lublin.
20. Kuncewiczowa M., 1956, *Cudzoziemka*. Warszawa.
21. Turkiewicz H., 1997, *Cudzoziemka jako powieść nie tylko psychologiczna*, [w:], *O twórczości Marii Kuncewiczowej*, pod red. L. Ludorowskiego, Lublin.
22. Wójcik W., 1988, *Czy literaturę można poddawać psychoanalizie?*, [w:], *W stronę Kuncewiczowej... Studia i szkice*, pod red. W. Wójcika, Katowice.
23. Hall C.S., Lindzey G., 1994, *Teorie psychospołeczne Adler, Fromm, Horney i Sullivan*, [w:], *Teorie osobowości*, pod red. C. S. Hall, G. Lindzey, Warszawa.
24. Horney K., 1978, *Nerwica a rozwój człowieka. Trudna droga do samorealizacji*, Warszawa.
25. Horney K., 1978, *Nerwica a rozwój człowieka. Trudna droga do samorealizacji*, Warszawa.
26. Horney K., 1978, *Nerwica a rozwój człowieka. Trudna droga do samorealizacji*, Warszawa.
27. Kuncewiczowa M., 1956, *Cudzoziemka*. Warszawa.
28. Kuncewiczowa M., 1956, *Cudzoziemka*. Warszawa.
29. Kuncewiczowa M., 1956, *Cudzoziemka*. Warszawa.
30. Kuncewiczowa M., 1956, *Cudzoziemka*. Warszawa.
31. Węgrzyniakowska A., 1988, *Kobieta-Fantom, czyli prawda Kuncewiczowej o kobiecie*, [w:], *W stronę Kuncewiczowej... Studia i szkice*, pod red. W. Wójcika, Katowice.

PARTNERSTWO PUBLICZNO – PRYWATNE A ZAMÓWIENIA PUBLICZNE I KONCESJA NA ROBOTY BUDOWLANE I USŁUGI – ASPEKTY TEORETYCZNOPRAWNE

Kurek Natalia Małgorzata,
*doktorantka w Katedrze Teorii i Filozofii Prawa
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
nataliamalgorzatakurek@gmail.com
recenzent - dr Marzena Myślińska*

Wprowadzenie

Stopniowo rosnąca popularność partnerstwa publiczno – prywatnego zwiększa świadomość prawną wśród osób zainteresowanych realizacją inwestycji w tej formie. Z drugiej strony, podmiot publiczny, zainteresowany publiczno-prywatną formą realizacji zadania publicznego, może zdecydować się na koncesję jako instytucję samoistną, koncesję modyfikowaną przepisami ustawy o partnerstwie publiczno – prywatnym lub na zamówienie publiczne.

Niniejszy artykuł stanowi próbę krótkiej charakterystyki partnerstwa publiczno – prywatnego, zamówień publicznych i koncesji na roboty budowlane

lub usługi. Sformułowane w konkluzjach wnioski końcowe odnoszą się do relacji, podobieństw i różnic pomiędzy wspomnianymi formami realizacji inwestycji.

Partnerstwo publiczno – prywatne – uwagi ogólne

Partnerstwo publiczno – prywatne stanowi *de facto* platformę współpracy partnera publicznego z partnerem prywatnym w celu realizacji inwestycji publicznych. Jednakże partnerstwo publiczno – prywatne nie jest definiowane w jednolity sposób przez przedstawicieli doktryny i prawników - praktyków. Zdaniem Rafała Cieślaka, partnerstwo publiczno – prywatne stanowi szczególną formę współpracy podmiotów publicznych z przedsiębiorcami, której celem jest realizacja zadań publicznych oparta na prywatnym kapitale i wiedzy [1, s.15]. Współpraca ta opiera się na długoterminowej umowie, która zakłada podział zadań i ryzyk między podmiot publiczny i inwestora prywatnego, gdzie na stronie prywatnej spoczywa obowiązek sfinansowania i przeprowadzenia w całości (lub w znacznej części) inwestycji oraz świadczenia w oparciu o nowo powstałą infrastrukturę usług (zarządzania, utrzymania) przy jednoczesnym czerpaniu z tego tytułu pożytków pochodzących – w zależności od charakteru projektu – bezpośrednio od strony publicznej bądź od osób trzecich korzystających z przedmiotu partnerstwa [2, s.75].

Natomiast Przemysław Zaremba, definiuje partnerstwo publiczno – prywatne jako projekty inwestycyjno – eksploatacyjne realizowane w oparciu o umowę długoterminową, wspólnie przez władze publiczne i podmioty sektora prywatnego (podmioty rynkowe, których celem jest stworzenie niezbędnej infrastruktury rzeczowej, finansowej i organizacyjnej, umożliwiającej świadczenie usług publicznych) [3, s.2].

W swojej klasycznej postaci partnerstwo publiczno – prywatne sprowadza się do tego, że partner publiczny w drodze zamówienia publicznego dokonuje wyboru partnera prywatnego. Wspomniany partner prywatny jest zobowiązany do wzniesienia lub przebudowania określonego obiektu, a następnie do jego utrzymania przez czas określony w umowie. Nadto, obowiązkiem partnera prywatnego jest uzyskanie finansowania na pokrycie nakładów kapitałowych. Wynagrodzeniem należnym partnerowi prywatnemu może być m.in. opłata za dostępność.

Co do zasady, każda inwestycja może być zrealizowana w formule partnerstwa publiczno – prywatnego. Jak powszechnie wiadomo, od każdej zasady przewidziany jest wyjątek. Taka sytuacja ma miejsce także tutaj. Wyłącznym warunkiem realizacji przedsięwzięcia w tym trybie jest dla inwestora szansa na stopę zwrotu z zainwestowanych środków.

Godzi się zauważyć, że partnerstwo publiczno – prywatne od wielu lat uznawane jest za bardzo korzystną formę realizacji inwestycji w wielu państwach na świecie. W Europie taka forma współpracy najbardziej upowszechniła się w Wielkiej Brytanii, Hiszpanii oraz Portugalii. [M.Wawrzyniak,s.1] Polski rynek partnerstwa publiczno – prywatnego nadal jest rynkiem raczkującym w stosunku

do naszych zachodnich sąsiadów. Do tej pory łączna liczba ogłoszonych jak i planowanych do uruchomienia w tej formule inwestycji wynosi 140, a ich łączna wartość opiewa na około 50 miliardów złotych [4, s.1]

W przekonywaniu administracji centralnej i samorządowej do formuły partnerstwa publiczno – prywatnego pomoc ma podpisana w sierpniu 2018 roku przez Prezydenta RP nowelizacja ustawy o partnerstwie publiczno – prywatnym i niektórych innych ustaw [5]. Nadto, w sierpniu 2018 roku Ministerstwo Rozwoju i Inwestycji wraz z Polskim Funduszem Rozwoju podpisali list intencyjny, który inauguruje program pakietowania projektów w formule partnerstwa publiczno – prywatnego.

Zamówienia publiczne – uwagi ogólne

W świetle art. 2 pkt.13 ustawy z dnia 29 stycznia 2004 roku – Prawo zamówień publicznych; *zamówienia publiczne to umowy odpłatne zawierane między zamawiającym, a wykonawcą, których przedmiotem są usługi, dostawy lub roboty budowlane*. Wspomniana definicja zamówień publicznych jest spójna z definicją zawartą w art. 2 ust. 1 pkt. 5 Dyrektywy 2014/24/UE. Dokonując wykładni tej definicji, za zamówienia publiczne należy uznać tylko i wyłącznie umowę zawartą w sytuacji, w której łącznie zostaną spełnione następujące przesłanki:

- 1) umowa zostanie zawarta między zamawiającym a wykonawcą;
- 2) przedmiotem umowy są usługi dostawy lub roboty budowlane;
- 3) umowa ma charakter odpłatny [6].

Jednostki sektora finansów publicznych, państwowe jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, czy też podmioty, z którymi zawarto umowę koncesji na roboty budowlane lub usługi, w zakresie w jakim udzielają zamówienia w celu jej wykonania są zobowiązane do stosowania przepisów przytoczonej ustawy.

W świetle przepisów ustawy Prawo zamówień publicznych, zamówień można dokonywać aż w ośmiu opisanych w ustawie trybach:

- 1) przetargu nieograniczonego;
- 2) przetargu ograniczonego;
- 3) negocjacji z ogłoszeniem;
- 4) dialogu konkurencyjnego;
- 5) negocjacji bez ogłoszenia;
- 6) zamówienia z wolnej ręki;
- 7) zapytania o cenę;
- 8) licytacji elektronicznej.

Godzi się zauważyć, że nie wszystkie zamówienia publiczne podlegają przedmiotowej ustawie. Wszak nie stosuje się jej między innymi do:

- 1) umów z zakresu prawa pracy;
- 2) niektórych zamówień Banku Gospodarstwa Krajowego;
- 3) zamówień, których przedmiotem są na przykład usługi Narodowego

Banku Polskiego, zakup czasu antenowego, usługi arbitrażowe lub pojednawcze;
4) zamówienia zawierające informacje niejawnne, jeżeli wymaga tego istotny interes publiczny lub istotny interes państwa.

Do elementarnych zasad udzielania zamówień publicznych należą:

- 1) zasada równego traktowania wykonawców;
- 2) zasada bezstronności i obiektywizmu;
- 3) zasada uczciwej konkurencji;
- 4) zasada pisemności postępowania.

Ponadto, w świetle przepisów ustawy, uczestnikom postępowania o udzielenie zamówienia publicznego przysługują środki ochrony prawnej. Wspomniany uczestnik ma prawo odwołać się do Krajowej Izby Odwoławczej, złożyć skargę do Sądu Okręgowego, jak również prawo do poinformowania zamawiającego o podjęciu przez niego czynności niezgodnej z ustawą lub zaniechaniu czynności, do której jest ustawowo zobowiązany, w przypadku, gdy wykonawcom na tę czynność lub zaniechanie nie przysługuje odwołanie.

Koncesja na roboty budowlane lub usługi – uwagi ogólne

Pierwszym aktem prawnym, który poświęcony był tej materii była ustawa z dnia 29 stycznia 2009 roku o koncesji na roboty budowlane i usługi. Wspomniana ustawa w kompleksowy sposób regulowała szczególne formy współpracy podmiotów publicznych z podmiotami prywatnymi w przedsięwzięciach, których przedmiotem są roboty budowlane lub usługi. Stworzenie odrębnej regulacji, obejmującej kompleksowy mechanizm koncesji, było podyktowane przede wszystkim chęcią stworzenia nowych, prawnych możliwości wykonywania zadań publicznych przez zaangażowanie środków zewnętrznych i wykorzystanie potencjału prywatnych inwestorów [7, s.33].

Konsekwencją konieczności implementacji do polskiego porządku prawnego unormowań Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/23/UE z dnia 26 lutego 2014 roku w sprawie udzielania koncesji („dyrektywa koncesyjna”) było uchylenie dotychczas obowiązującej ustawy i zastąpienie jej ustawą z dnia 21 października 2016 roku. Wprowadzone ustawą zmiany mają duże znaczenie dla inwestycji realizowanych w formie koncesji, jak i w trybie partnerstwa publiczno – prywatnego.

Nowością jest określenie progu stosowania ustawy koncesyjnej (tzw. progu bagatelności), który wynosi 30.000 euro i jest analogiczny do progu stosowania ustawy Prawo zamówień publicznych [8]. Nadto, ustawodawca wzorując się na ustawie Prawo zamówień publicznych, zawarł w ustawie koncesyjnej katalog umów, które wyłączone spod reżimu koncesyjnego. Wspomniane wyłączenia mają charakter podmiotowy, przedmiotowy lub mieszany.

W świetle przepisów ustawy koncesyjnej, koncesjonariusz ponosi ryzyko ekonomiczne związane z eksploatacją obiektu budowlanego lub wykonywaniem usług. Jak wynika treści art. 3 ust. 4 rzeczony ustawy, przez ponoszenie ryzyka ekonomicznego należy rozumieć sytuację, w której w zwykłych warunkach

funkcjonowania koncesjonariusz nie ma gwarancji odzyskania poniesionych nakładów inwestycyjnych lub kosztów związanych z eksploatacją obiektu budowlanego lub świadczeniem usług będących przedmiotem umowy koncesji oraz jest narażony na wahania ryku, a w szczególności jego szacowane potencjalne straty związane z wykonywaniem umowy koncesji nie mogą być jedynie nominalne lub nieistotne.

Elementarnym środkiem ochrony prawnej w postępowaniu o zawarcie umowy koncesji jest odwołanie wnoszone do Krajowej Izby Odwoławczej za pośrednictwem Prezesa Krajowej Izby Odwoławczej. Natomiast na orzeczenia wydane przez Krajową Izbę Odwoławczą przysługuje skarga wnoszona do sądu okręgowego właściwego miejscowo dla siedziby lub miejsca zamieszkania zamawiającego.

Godzi się zauważyć, że koncesje na tle innych zamówień publicznych wyróżniają dwa elementy:

1) wynagrodzeniem koncesjonariusza jest prawo do korzystania z przedmiotu koncesji lub takie prawo wraz z płatnością zamawiającego;

2) płatność koncesjonariusza nie może prowadzić do odzyskania całości nakładów poniesionych przez zamawiającego i zarazem zamawiający musi ponosić zasadniczą część ryzyka ekonomicznego realizowanej koncesji.

W ten sposób koncesja stanowi formę szeroko rozumianego partnerstwa publiczno – prywatnego.

Model koncesyjny może przybrać formę koncesji na roboty budowlane lub koncesji na usługi. Koncesja na roboty budowlane polega na przeprowadzeniu przez wykonawcę określonych robót budowlanych, a następnie na świadczeniu usług z wykorzystaniem powstałej infrastruktury. Podstawowy źródłem dochodu dla wykonawcy będą środki ze sprzedaży usług publicznych.

Z kolei koncesja na usługi diametralnie różni się od koncesji na roboty budowlane. Istota tej koncesji sprowadza się do użytkowania już istniejącej infrastruktury. W przypadku koncesji na usługi źródło wynagrodzenia jest tożsame ze źródłem w koncesji na roboty budowlane. Natomiast obowiązek wykonawcy sprowadza się wyłącznie do utrzymania i zarządzania powstałą infrastrukturą.

Konkluzje

Podsumowując, chciałabym sformułować wnioski wynikające z analizy aktów prawnych i literatury przedmiotu.

I. Dokonując analizy materii umów o partnerstwie publiczno – prywatnym oraz umów koncesyjnych na roboty budowlane lub usługi można wyróżnić trzy główne modele współpracy:

1) koncesja na roboty budowlane lub usługi;

2) tzw. klasyczne partnerstwo publiczno – prywatne, gdzie partner prywatny został wyłoniony na podstawie przepisów ustawy prawo

zamówień publicznych;

3) tzw. partnerstwo publiczno – prywatne w trybie koncesji, gdzie partner prywatny został wyłoniony w oparciu o przepisy ustawy koncesyjnej.

II. Każdy z opisanych przeze mnie modeli wykazuje wiele cech wspólnych do których należą:

- 1) hybrydowy charakter umowy, która łączy w sobie elementy prawa prywatnego i prawa publicznego;
- 2) odpłatność, wzajemność, przyczynowość;
- 3) pisemna forma umowy;
- 4) podobny zakres przedmiotowy umów.

III. Mimo to, że każdy z modeli wykazuje wiele cech wspólnych, to współpraca partnera prywatnego i podmiotu publicznego na bazie każdego z przywołanych i opisanych wariantów cechuje się swoją specyfiką.

Bibliografia

1. R. Cieślak, *Pojęcie partnerstwa publiczno – prywatnego* [w:] *Partnerstwo publiczno – prywatne. 100 pytań, wyjaśnień i interpretacji*, (red.) R. Cieślak, Warszawa 2014.
2. M. Liżewski, *Nowa definicja partnerstwa publiczno – prywatnego*, *Gospodarka – Inwestycje, Gazeta samorządu i administracji*, nr 13-14/2014.
3. P. Zaremba, *Co to jest Partnerstwo Publiczno – Prywatne?* Fundusze Europejskie szansą rozwoju Partnerstwa Publiczno – Prywatnego w Polsce Gdańsk, 9 listopada 2009.
4. M. Wawrzyniak *Partnerstwo Publiczno – Prywatne (PPP)*, Warszawa.
5. <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1247579.rzad-nowa-ustawa-o-partnerstwie-publiczno-prywatnym.html> [dostęp 2016-12-13]
6. M. Jaworska, *Komentarz do art.2 ustawy Prawo zamówień publicznych* [w:] *Prawo zamówień publicznych. Komentarz*, (red.) M. Jaworska, Warszawa, Legalis.
7. M. Liżewski, *Istota koncesji na roboty budowlane i koncesji na usługi* [w:] *Partnerstwo publiczno – prywatne. 100 pytań, wyjaśnień i interpretacji*, (red.) R. Cieślak, Warszawa 2014.
8. <https://www.rp.pl/Administracja/312139991-Koncesja-na-roboty-budowlane-i-uslugi-na-nowych-zasadach.html> [dostęp 2018-09-07]

МІФО - РИТУАЛЬНА ОСНОВА СВЯТКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ НА РУБЕЖІ XIX-XX ст.

Куцак Світлана Анатоліївна

*асистент кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля
Київський національний університет культури і мистецтв
star-light@i.ua*

Автором виявлено особливості масових свят в Україні на рубежі XIX-XX ст., проаналізовано трансформацію масових свят, що дало можливість виявити історичні складники українських масових свят – архаїчні, що збереглися в народній обрядовості, християнські та світські. Показано загальний зв'язок масового свята з фундаментальними засадами людського буття, що забезпечує високий рівень його консолідуючих можливостей.

Ключові слова: масові свята, міфо-ритуальна основа свята, консолідуючий потенціал масового свята, народна обрядовість.

Для розуміння природи масових свят від їх зародження й до сьогодення важливим є виявлення їхнього зв'язку з міфо-ритуальними засадами людського буття. Як указують їхні дослідники (Ю. М. Бородай, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, О. Ф. Лосєв, Т. О. Метельова, Дж. Фрейзер, К. Хюбнер, М. Еліаде та ін.) та науковці, в центрі уваги яких перебувають міфо-ритуальні складники масового свята (М. М. Бахтін, З. О. Босик, Т. Ю. Верейтінова, К. А. Гайдукевич, С. П. Гурін, К. В. Юдова-Романова тощо), міф «є інваріантною структурою, наскрізною для всіх історико-культурних епох. Міфологічне мислення, міфологічна свідомість присутні і сьогодні в усіх сферах людського буття у вигляді історично трансформованого «практичного» складника, завдяки якому здійснюється ретрансляція сенсів і цінностей (з наданням останнім сакрального характеру) і дія якого спрямована на переживання, що не потребує раціоналізації» [10, с. 68]. Міф і його динамічне відтворення – ритуал, що лежать в основі архаїчних масових свят, виконують функцію «повернення світу» до його ідеального, належного, структурованого стану, що існував на початках його створення-виникнення з хаосу. Оскільки з часом світ змінюється і дедалі більше відходить від зразкового стану, міф – ритуал – свято покликані повернути його до належного вигляду. Таким є глибинне надзавдання свята в будь-яку історичну добу і в будь-якій культурі – від давньосхідних і греко-римських свят, через середньовічні й ренесансні свята-карнавали до народних гулянь Модерної доби. І якщо «у язичницьких святах відображалися стародавні, патріархальні уявлення спільноти про ціннісні категорії (добре й погане), моральне, доцільне, довершене. Завдяки трансляційній функції обрядових свят у народі складався певний архетип..., котрий містив аксіомативи, поведінкові моделі, міфологічні образи, які передавалися від покоління до покоління і переходили на рівень «колективного підсвідомого» [11, с. 242], то ці ж завдання із зазначеним вище надзавданням включно зберігаються в

народних святах, звичаях, обрядах до сьогодні. Як аргументовано доводить З. О. Босик, звертаючись до багатого фактографічного матеріалу весільної обрядовості українців, народні обряди донині зберегли свою архетипову основу: «в певному сенсі весільна містерія, як кожен міф, виступає своєрідною «космогонією», оскільки виражає первинну пра-подію, яка постає через сам спосіб своєї маніфестації парадигмою на всі подальші часи» [1, с. 55].

Механізмами, що також мають наскрізний, інваріантний для історичного розвитку характер і забезпечують сакральне відновлення світу у святковому ритуалі, є тематика оновлення, «апеляція до життєвого циклу, який відновлюється через статевий акт сакральних сил» [3, С. 34], «інверсованість щодо буденного життя» [3, С. 36]: «оприлюднення втаємниченого (винесення богів у народ), профанація й секуляризація сакрального..., інверсованість усіх зв'язків як передумова повернення й катарсичного очищення; ритм і повтор як визначальні засоби досягнення належного стану буття» [3, С. 40].

Разом з тим від давньосхідних держав і античної та римської доби спостерігається певне роздвоєння масових свят на народне, витокове й «офіційне», запроваджуване владою на релігійних (Месопотамія, Шумер, Ассирія, Індія, Китай та ін.), або й цілком світських засадах (як от влаштовувані імператорами масові свята на честь їх самих у давньоримській час або в модерних імперіях). На відміну від народних, такі свята покликані були санкціонувати й освячувати чинний порядок, «оновлювати» світ відповідно до заданих владою настанов, що здійснювалося із застосуванням притаманних архаїчному, а у подальшому – народному святу «інструментів» – ритму, повтору, наявності сакрального «центру» й «вихідної» події тощо. Такі особливості масового свята – спільний для офіціозу та народних свят інструментарій, що зберігає можливості подальшого накладання офіціозних настанов (ідеології) на збережений в автентичному святі сакральні-ціннісний «кістяк». Ці властивості масового свята – апелюючи до глибинних ціннісних засад людського буття, «повертати світ до належного стану» і водночас стверджувати сакральність існуючого (владних відносин) як належного, – дають змогу характеризувати його як «найпотужніше знаряддя впливу на формування ідеології мас і засіб маніпулювання громадською думкою і свідомістю» [7, С. 3]. Разом з тим, за словами М. Литвинової, «у масових святах і видовищах, які є формою маніфестації влади, порушується баланс між сакральні-піднесеним і практично-утилітарним первнями. Зі свята вихолощуються найважливіші компоненти – «святковий сміх» і «святкова свобода» [7, С. 48]. Однак, на нашу думку, усе ж зберігаються його найважливіші конститутивні властивості – ствердження належного, вихідного, зразкового, того, що «перебуває на початках часів». І в перехідних та транзитивних суспільствах масове свято може виступати інструментом ствердження нового як належного шляхом зміни «точки відліку належного» – «початку часів» і відповідної символіки.

Інструментальна ж решта святкового арсеналу залишається незмінною. Таким чином відбувалося накладання християнських свят на язичницькі в часи хрещення Русі. І таким же чином – через прищеплення до архаїчної структури масового свята нової «точки відліку належного» – згодом ішло заміщення автентичних українських і християнських свят радянськими. Подивімося, як працював визначений нами спосіб трансформації і заміщення свят на двох відтинках історичного транзиту України.

Поширення християнства на Русі призвело до трансформації святково-обрядової сфери українців передусім через накладання християнського святкового календаря на стародавні свята. «У дні традиційних рідновірських свят християни почали вшановувати своїх святих, замінюючи персоналії давніх руських богів. Так, давньоруський Купало поступився персоні Іоана Хрестителя, й нині стародавнє свято сонця і води відоме під назвою Івана Купала. Різдво Коляди замінено Різдом Христовим, Свято весняного Сонця (Великдень Дажбожий) — Пасхою та ін. Однак таке злиття традицій – народної та християнської не було простим заміщенням. Нова символіка й нові постаті не витісняли попередників цілковито, навпаки, нові змогли «прижитися» лише в силу їх подібного «структурного місця» у світоглядній картині, за якої глибинна суть святкової обрядовості – оновлення світу і приведення його в належний стан залишалася незмінною.

Ту ж особливість відзначає і Т. І. Гаєвська, наголошуючи, що з поширенням християнства «обряди, не тільки виробничі, але й «магічні», не зникли. Вони нелегітимно співіснували з християнською обрядовістю. Так, стародавній звичай зустрічати весну, водити з цієї нагоди веснянки (гаївки) календарно «збігся» з великодніми християнськими святами (Великоднем), а пісні та хороводи, офіційно переслідувані духовенством, подекуди обирали для себе місце коло церкви; русальні свята «співпали» з християнською Трійцею, Купало – з днем Івана Хрестителя, коляди – з Різдом, Щедрий вечір – з Йорданськими святками [2, С. 21].

Здійснений за тривалий історичний час існування України як християнської країни синтез архаїчних та християнських свят сформував ту картину свят, яка мала місце наприкінці ХІХ ст. – початку ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Босик З.О. Родинна обрядовість: трансформація та архетипові мотиви весільної обрядовості Середньої Наддніпряни: монографія. Київ. НАКККиМ, 2010. 344 с.
2. Гаєвська Т.І. Народна обрядовість в незалежній Україні. Автореф. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Київ. 2006. 23 с. Дис. канд. іст. наук: 17.00.01 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. Київ. 2006. 196 с.
3. Гайдукевич К.А. Масові свята: ретроспектива і перспектива. Культурно-дозвілєва діяльність у сучасному світі. Колективна монографія. Київ. Видавництво ЛІРА. 2017. 28-47 с.
4. Горянин А. Мифы о России и дух нации. Москва: Pentagraphic, Ltd, 2002. 329 с.
5. Лазурко Л. Масові святкування у Галичині кінця ХІХ ст. та українська національна ідентичність. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Культурологія. 2014. Вип. 14(1). 209-220 с.
6. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 рр. : у 2х томах. Т. 1. Жовква: Друкарня оо. Василян, 1926. 736 с.

7. Литвинова М.В. Массовые праздники и зрелища как манифестация власти. *Евразийский союз ученых*. № 3-9 (12), 2015. С 47-49.

8. Ліманська О. В. Сучасна обрядова культура українських свят в системі духовних цінностей суспільства // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв . Мистецтвознавство. Архитектура. 2009. № 1. С.79-87

9. Малоока Л.В. Історична еволюція масових свят українців : Автореф. дис. канд. іст. наук: 17.00.01 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. Київ, 2006. 19 с.

10. Метельова Т.О. Реактуалізація міфологічного мислення як складник модернізаційних процесів // «Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності. Зб. наук. праць / За заг. ред. д.філ.н., проф. Рудякова П.М. // ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» Київ: Вид-во «Фенікс», 2015. 63-72с.

11. Чуйко В.О. Народне свято як засіб етнокультурної ідентифікації та національного єднання // Культура України. Вип. 48, 2015. 238-247с.

АСПЕКТИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ТУТКОВСЬКОГО П.А. У ШКІЛЬНІЙ ЕКСКУРСІЇ

Логінова Аліна Олексіївна

аспірантка Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

anila_1@ukr.net

Науковий керівник – к.пед.наук, Н.В. Муніч

Симбіоз навчально-виховного процесу в школі з позаурочною екскурсійною діяльністю—ідеальний спосіб формування гармонійної, всебічно розвинутої особистості учня в умовах нової української школи. Одна з форм оптимізації навчального процесу—проведення екскурсійної роботи, використовуючи праці відомих вчених-географів. Така технологія сприяє поглибленню знань з географії, створює умови для позитивного спілкування учнів у школі і за її межами. Тим самим освітній процес перестає бути обтяжливим, а це є запорукою розвитку в учнів основних, предметних та міжпредметних компетентностей. Вбачаємо, що в процесі екскурсійної діяльності є місцедля відкриттів, популяризації і застосування у шкільній географічній освіті наукового спадку видатного українського вченого, геолога, педагога П.А. Тутковського. Адже зміст освіти потребує реконструкції, в тому числі, засобами «чистих» першоджерел.

Формування П.А. Тутковського як геолога почалось під час навчання в Київському національному університеті Святого Володимира, в якому у 1882 р. він зайняв посаду консерватора (хранителя) мінералогічного та геологічного кабінетів. Постійні відрядження та геологічні розкопки Тутковського дозволили швидко поповнити і систематизувати колекції мінералогічного кабінету, який згодом перетворився на Геологічний музей Київського університету. Але найбільш потужний імпульс його наукова діяльність отримала з організацією в 1926 р. Українського науково-

дослідного інституту геології, який він очолив. Другим закладом, що сприяв цьому процесу, було відкритий в 1927 р. в Києві Національний геологічний музей. За ці роки П.Тутковському вдалося об'єднати геологів, які протягом наступних десятиліть зробили надзвичайний внесок у розвиток геологічних наук в Україні.

Екскурсійна діяльність не є новим явищем у сучасній шкільній освіті, зокрема даній формі роботи приділяється досить багато уваги в роботах Гацевич Н.А., Ємел'янова Б. В., Клочко Ю. М.Петросової Р. А., Онішук В.А. Ще на початку ХХ-го ст. екскурсія розглядалася як обов'язковий і необхідний елемент шкільних занять. В своїх педагогічних працях Тутковський П.А. наголошував, що лише шкільна екскурсійна діяльність здатна урівноважити різкий перехід від літнього відпочинку на канікулах до роботи на уроці (у вигляді вступу до класного життя) [5]. Спочатку керівником шкільної екскурсії призначали класного вчителя, що мав організаторські здібності і вмів цікаво та коротко подати інформацію. Надалі питаннями екскурсійної роботи займалися створені в 20-х рр. спеціальні бюро і комісії при місцевих відділах народної освіти, де готували спеціальних шкільних екскурсоводів. Окрім шкільних екскурсій П.А. Тутковський описував і свої дослідницькі подорожі зі студентами на озера Баскунчак та Ельтон, а також створив детальний путівник екскурсій по Волині [4, 7].

В 70-ті роки минулого століття географічні екскурсії в школі носили переважно сезонний характер і мали одну з головних цілей – виявлення змін у природі за порами року. У старших класах, коли діти набували певного досвіду самостійної роботи, вчитель географії зосереджувався не лише на виборі маршруту, але й на підготовці самостійної роботи дітей на визначених етапах екскурсії. Аналізуючи навчальну програму з географії для учнів загальноосвітньої школи [1], зазначимо, що лише в 6-му класі в межах виконання практичної роботи № 7 для складання учнями опису одного з природних комплексів своєї місцевості рекомендовано проведення екскурсії. Основним недоліком є відсутність чітких вказівок щодо проведення екскурсії, хоча варіативність тем у програмі дає змогу організувати більшу кількість екскурсійної роботи. Фактично створення, підготовка і проведення освітньої екскурсії залежить лише від бажання та можливостей вчителя.

На прикладі розробленої нами екскурсії в межах вивчення теми «Геологічна будова України», доводимо можливість її організації з використанням робіт П.А. Тутковського (персоналія, та його наукова спадщина, які на нашу думку слід згадувати при вивченні географії у школі). Запропонована екскурсія була проведена за участі Макеєвої А.І., вчителя географії та учнів 8 класу Глевахівської загальноосвітньої школи на території Геологічного музею КНУ ім. Т. Шевченка, де спочатку консерватором, а потім директором був саме Павло Аполлонович. До будь-якої шкільної екскурсії починає готуватися сам учитель: визначення основної мети, завдання екскурсії, розробки чіткого маршруту проведення

та пошуку літератури для розповіді. Ось саме на цьому етапі зібрання інформації доцільно звернутися до наукових праць вчених-географів. Наприклад, оживити розповідь про формування території України цитатого з праці П. Тутковського, що «давняшні польські вчені першої половини ХІХ-го ст. справді вважали товтри за вулкани і описували їх під цією назвою (наприклад Бельке)» [6]. У розділі «Гранітовий краєвид» Павло Тутковський підкреслює що «з усіх часткових краєвидів України, гранітовий краєвид є найбільш розповсюдженим... і має найбільшу вагу з усіх часткових краєвидів для культури, господарства і людського побуту». І далі автор порівнює його, наприклад, з суворими краєвидами Фінляндії, називає архейський фундамент «Українськими Альпами» [2]. Такі паралелі між змістом географії 8-го і 7-го класів спрацюють на краще усвідомлення як попередньо пройденого матеріалу з географії материків, так і сприйняттю нового в географії України.

Обов'язковою умовою під час підготовки є попередній огляд території майбутньої екскурсії. Вчитель уточнює маршрут, знаходить потрібні об'єкти, намічає зміст і обсяг тих знань, які повинні отримати діти, послідовність проведення окремих частин екскурсії, встановлює місця для колективних і самостійних спостережень, для відпочинку дітей. В нашому випадку маршрут екскурсії проходив серед експозиційних зон музейного простору, де центральне місце в палеонтологічному відділі займає скелет мамонта, знайдений на території Києва. Оскільки даний музейний об'єкт швидко привертає увагу школярів, варто згадати цитату з праці Павла Аполлоновича "Нариси з природи України" : «...років 400–500 назад, коли наука була ще малорозвиненою й люди в Західній Європі були дуже неосвічені, а тому легковірні і забобонні, ці копальні кістки мамонтів вважали за останки колишніх велетнів»[3].

Безпосередньо перед початком бесіди на території музею вчитель оголошує тему екскурсії, основні об'єкти показу, а також правила поведінки на території музею. Основним помічником під час розповіді слугує розроблена технологічна карта екскурсовода, яку вчитель з легкістю може скласти заздалегідь на етапі підготовки змісту екскурсії. Вчитель повинен дати вичерпні відповіді на запитання, що виникають в процесі в учнів, докладно розповісти про об'єкт, що вивчається, пояснити причини виникнення тих або інших природних явищ. Під час екскурсії учні уважно розглядають об'єкти вивчення, можна робити відповідні записи і малюнки, оскільки заключний етап екскурсії реалізується у формі короткої бесіди з обміном враженнями, мозкового штурму або дискусії.

Завершити екскурсію ми пропонуємо у формі квесту безпосередньо в залах геологічного музею. Прослухавши екскурсію, учні отримують бланк із запитаннями, відповіді на які вони можуть знайти у стінах музею. Під час пошуку відповідей учні ретельно вивчають стенди, переглядають колекції музею або розпитують співробітників. Результатом мають стати не тільки заповнені аркуші з відповідями, які передують журі, але й нові знання.

Переможцем стає команда, яка швидше дала правильні відповіді.

Висновок. У сучасних навчальних програмах з географії екскурсія посідає незначне місце, хоча досвід давно переконав, що екскурсія – це дієва форма вивчення географії і не варто від неї відмовлятися. Це не означає, що вона не потребує модернізації. Урізноманітнення змісту розповіді під час екскурсії живими цитатами з першоджерел вчених, як от Тутковського П.А., приверне увагу до вагомого внеску в науку вчених-географів, зокрема й вітчизняних. Застосування активних пізнавальних способів – на кшталт «квест», дозволить розширювати знання з географії, формувати комунікативні навички, надаючи можливості висловлювати учням власні думки, вміння аналізувати, проявляти ініціативу.

Список використаної літератури:

1. Навчальна програма з географії для 6–9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] – Режим доступу: mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi (дата звернення 15.02.2019) – Назва з екрана.
2. Тутковський Павло Аполлонович. Красвиди України в зв'язку з її природою і людністю / П. Тутковський. – Київ: Червон. шлях, 1924. – 134 с., арк. іл.
3. Тутковський П. А. Нариси з природи України. Вип. 1. Статті та розвідки. – К., Всеукр. Кооп. Видавничий союз, 1920. – 187 С.
4. Тутковский, П.А. Отчет о географической экспедиции со студентами на озера Баскунчак и Элтон в 1916 году / П.А. Тутковский. – Киев: Тип. Ун-та св. Владимира, 1917. – 32 с.
5. Тутковский П. А. О школьных экскурсиях. – Киевское Слово, 1893, 29 июля, № 1989.
6. Тутковский П. А. Природна районізація України. Генетична класифікація і розподіл фізико-географічних красвидів України України на підставі геологічної їх еволюції.– К.: Наркомземсправ, 1922. 80 с., іл., карта.
7. Тутковский, П.А. Путеводитель экскурсии по Вольни / П.А. Тутковский. – Киев, 1926. – 24 с.

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ КУРСАНТІВ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

*Локоть Надія Олександрівна,
магістр психології, старший лейтенант внутрішньої служби,
старший психолог відділу виховної та психологічної роботи
Академії Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів
lokotnadya@ukr.net*

*Науковий керівник-
канд.псих.наук, Низовець Олена Миколаївна*

В статті розглянуто особливості мотиваційної сфери та професійної спрямованості курсантів Академії Державної пенітенціарної служби. Проведено емпіричне дослідження на дану тему.

***Ключові поняття:** структура мотивації, мотивація, мотив, мотиваційна сфера, професійна спрямованість.*

Вступ. Значне зниження рівня життя населення, яке було характерне для кінця ХХ ст.- початку ХХІ ст. в Україні призвело до ускладнення криміногенної ситуації, яке знайшло своє відображення у масовій культурі «романтизації» образу злочинця, що в свою чергу стало причиною формування стійкого негативного образу співробітника правоохоронних органів. В процесі реформування Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС України) закономірно постало питання пошуку нових мотиваційних чинників і нових вимог до процесу вдосконалення підготовки майбутніх фахівців, офіцерів ДКВС України. Успішність виконання особою своїх професійних обов'язків безпосередньо залежить від мотиваційних аспектів діяльності, що в свою чергу, дає змогу стверджувати, що саме вивчення професійної мотивації як підґрунтя професійного становлення та самореалізації є ключем до оптимізації професійної діяльності фахівців ДКВС України.

Проблема формування, підживлення та оновлення мотиваційних стимулів до навчання, будучи невід'ємною складовою професійного розвитку майбутнього офіцера та фахівця, є актуальною через поступову втрату сучасними курсантами та студентами стимулу до навчальної діяльності.

Окремими аспектами мотивації робітників силових відомств займалися ряд українських науковців Гребенюк Г., Дорошенко М., Кондюк В., Ліпатов І., Матеюк О., Окіпняк Д., Приходька І., Сафін О., Ягупова В. та ін. Професійну підготовку персоналу кримінально-виконавчої служби та пенітенціарних установ і служб розглядали у своїх наукових працях Бараш Є., Галай А., Денисова Т., Зозуля Є., Калашник Н., Медведєв В., Остапенко П., Петков В., Соболев Є., Ткачова О, Третяк О., Шкута О. та ін.

Важливість визначення професійної спрямованості курсантів, їх

мотивації до навчання, актуальність та недостатня розробленість відповідної проблеми в теорії й практиці зумовили вибір теми дослідження.

Мета дослідження: проаналізувати складові та структурні особливості мотивації професійної спрямованості курсантів Академії Державної пенітенціарної служби.

За для детального огляду проблематики професійної спрямованості майбутніх фахівців ДКВС важливо розглянути як цей феномен співвідноситься із поняттям мотив, мотивація та мотиваційна сфера особистості.

Детальний аналіз наукової психологічної літератури свідчить, що мотивація є одним з найскладніших і маловивчених явищ психічного світу. Мотивація трактується в психології в двоякому сенсі: як така визначає систему чинників, що детермінують поведінку (сюди входять, зокрема, потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення і багато що інше), і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Мотиваційна сфера особистості включає в себе спонукальну (сприяє активності людини у професійній діяльності, формуванню потреби у ній), регулюючу (виокремлює ціннісні орієнтації, мотиви професійної діяльності), та змістотвірну (надає діяльності людини змісту) функції мотиваційної сфери [1].

Мотив на відміну від мотивації - є стійкою особовою характеристикою, що має внутрішню спонукальну дію [2]. Під широтою мотиваційної сфери розуміється якісна різноманітність мотиваційних чинників - диспозицій (мотивів), потреб, цілей, представлених на кожному з рівнів. Отже, чим більше у курсанта різноманітних мотивів, потреб і цілей, тим більше розвиненою є його мотиваційна сфера [3]. Беручи до уваги те, що структура мотивації професійної діяльності складається з трьох рівнів: базового – на якому формуються розрізнені мотиви різних аспектів професійної діяльності; середнього – на якому окремі мотиви об'єднуються у певні мотиваційні комплекси; вищого – на якому розвиток особистості курсанта набуває військово – професійної спрямованості, то ми маємо змогу розглядати мотиваційну сферу курсантів як ієрархічну динамічну систему мотиваційних утворень, що регулюють їх професійну діяльність.

Таким чином, динаміка мотивації професійної діяльності курсантів вищих навчальних закладів силових відомств виявляється як у переході від одного провідного мотиву або мотиваційного комплексу до іншого, так і формуванні мотиваційних комплексів з провідних мотивів і подальшому переході до професійної спрямованості особистості [4].

Матеріали та методи дослідження: дослідження особистісних якостей курсантів 3-го курсу кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» проводилося за допомогою методик: опитувальник «Мотивація навчання в ВНЗ» Т.І. Ільїної та тест Опитувальник для визначення рівня професійної направленості (УНП) Т.Д. Дубовицької. Опитування проводилося анонімно, після проходження курсантами навчальної практики в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. У дослідженні прийняли участь 95 % курсантів

3-го курсу, тому отримані дані можна вважати достовірними.

Результати дослідження. Більше половини опитаних курсантів (61,4 %) головною метою свого навчання вважають *отримання знань* за профілем обраної професії. В мотивації навчання у курсантів цієї групи переважає прагнення набути необхідні знання, професійна допитливість, науково-теоретичний підхід до обраної професії. Під час навчання такі курсанти більше уваги приділяють теоретичним основам обраного профілю, з цікавістю ставляться до наукової роботи в рамках навчальної програми та за її межами, певним чином оминаючи його практичну складову. Така тенденція вказує, як на високий рівень наукового та освітнього процесів навчального закладу, так і на високу якість їх реалізації.

Майже чверть опитаних курсантів (24,9 %) головною метою навчання вважають *отримання диплому* про вищу освіту. І лише 13,7 % курсантів зацікавлені практичною стороною навчання (можливістю працювати за обраною спеціальністю), а головною метою перебування в навчальному закладі вбачають *оволодіння професією*, з подальшою можливістю реалізації набутих навичок та знань. Такі дані можуть свідчити про невпевненість та розгубленість курсантів у зв'язку з проведенням реформування пенітенціарної системи України, високого ступеня зарегульованості системи заохочень і покарань, відсутності іміджевих факторів престижності майбутньої професії та обмеженістю інформування стосовно їх майбутніх перспектив як спеціалістів.

За рівнями професійної спрямованості курсанти досліджуваної групи розподілились так: 29,1 % мають *низький рівень* професійної направленості, 46,7 % – *середній рівень*, 24,2 % – *високий рівень*.

Високі показники за методикою свідчать про те, що майбутній випускник прагне до оволодіння обраною професією в повній мірі, одержувана їм професія йому подобається і він хоче в майбутньому працювати і далі вдосконалюватися за даним профілем. Такі курсанти у вільний час вдосконалюють свій науковий та практичний (фізичний) рівень, щиро вважають свою професію - справою свого життя. Середній рівень професійної направленості відображає невпевненість особи у власному остаточному професійному виборі. Низькі показники характерні для осіб, яким не цікава обрана ними спеціальність, з різних особистих, соціальних, економічних причин.

За для узагальнення та спрощеного сприйняття, отримані результати за двома методиками були об'єднані, співвіднесені та розділені на 3 рівні загальної професійної готовності:

- негативна професійна готовність передбачає наявність мотивації отримання диплому про вищу освіту, з відсутністю бажання отримати необхідні знання та навички за обраною професією та низький рівень професійної направленості (25 % від загальної кількості респондентів);

- нейтральна (невизначена) професійна готовність включає бажання респондентів набути необхідні знання для оволодіння обраним профілем, за умови відсутності інтересу їх практичної реалізації (54 % від загальної кількості респондентів);

– позитивна професійна готовність передбачає високий рівень прагнення до оволодіння обраною професією в повній мірі і великим бажанням працювати за профілем (21 % від загальної кількості респондентів).

Висновки. Таким чином, переважна більшість курсантів кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» (79 %) характеризуються недостатнім рівнем розвитку професійної спрямованості. Така тенденція може вказувати на не ефективність та моральну застарілість чинної системи мотивації, передбаченої Законом України Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України, що поширюється на курсантів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання; недостатній престиж державної служби в цілому та відображає ставлення курсантів до поточної реформи Державної кримінально-виконавчої служби України. З огляду на масштабність викладеної проблеми виникає необхідність подальшого поглибленого дослідження мотиваційної сфери курсантів, їх професійної спрямованості; пошуку факторів, що впливають на формування позитивного образу працівника ДКВС України.

Використані джерела.

1. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посібник / С.С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304с.
2. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. - М.: Педагогика, 1971. -186с.
3. Маркова А.К., Мотивация воинской деятельности: содержание и проблемы, - М.: Воениздат, 1994 - 374с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. -СПб.: Питер, 2000. -446с. 6. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. - М.: Просвещение, 1969. -137с.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ В ГУМАНІТАРНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ЗНАННЯХ

Лосик Ореста Миколаївна,

канд. філос.наук, доцент кафедри філософії

Львівського національного університету імені Івана Франка,

o.losyk@yahoo.com

Останні півсторіччя гуманітаристика віддає перевагу дедалі більшій міждисциплінарності, з перемінним успіхом долаючи „проблему двох культур“, анонсовану Ч. П. Сноу у його Рідівській лекції з 1959 р. Вчений обстоював тезу про необхідність зближення двох традиційних полюсів науки, „архетипними“ представниками яких вважав Т. С. Еліота та Е. Резерфорда. Він був певен, що їх подальша віддаленість завдаватиме науковим, культурним і політичним середовищам усіх цивілізованих країн „лише втрат“ — практичних, інтелектуальних і творчих, адже „помилкою є уявляти собі, що ці три аспекти можна від себе виразно відділити“ [4, р.86].

Тяжіння до міждисциплінарності спостерігаємо від самих початків інтелектуальної й філософської думки в історії ідей. У другій половині минулого віку вона перетворила прискорений вже з початку ХХ ст. поступ думки у не завжди керований „ураганний вітер“ (Ж. Рюс). Ця притаманна розвитку наукових знань тенденція стала одним із поштовхів до емансипації, а невдовзі й зобов’язувальною konieczністю в інтелектуальній активності сучасного гуманітарія та філософа. Її присутність в освітньо-навчальних процесах і науково-дослідних секторах — вже доконаний факт, за допомогою якого можна, хай навіть позірно, уникнути звинувачень в анахронізмі. Як гасло сьогодення міждисциплінарна настанова особливо притаманна явищу постмодернізму, адже скерована на рівноправність, оновлення та багатоманіття поглядів у кожній площині людської діяльності, зокрема науковій.

Розгляньмо спершу аргументи на користь міждисциплінарності. Постмодернізм не зруйнував пантеон гуманітарно-філософських знань, за повноту якого й далі відповідають традиційні дисципліни, як і не вичерпав вузькоспеціалізованих галузей наук. Як форма ірраціоналізму, він не є настільки небезпечною цивілізаційною загрозою, щоб зупинити західну модернізацію. Супровідна йому пізнавальна відносність має й інше, крім інтелектуального, коріння. Вона породжена антисциєнтичним бунтом у широкому розумінні, а міждисциплінарність — лише його наслідок [2, с.171–175]. Чи не найбільш позитивним наслідком міждисциплінарності вважають можливість здійснювати синкретичні розвідки, враховуючи різноманітні ракурси й бачення. Це методологічне вміння, як і раніше, лише поглиблює якість досліджень — щоправда, тільки у випадках, коли перестати ототожнювати світоглядний еkleктизм з новаторською продуктивністю.

Стихійне захоплення міждисциплінарним підходом зміцнило позиції самих постмодерністів, хоч і обернулося сумнівними наслідками в утвердженні його високого статусу як відповідника справжньої свободи мислення.

У чому ж полягають хиби сучасного міждисциплінарного підходу, зокрема у постмодерністських — філософських й культурознавчих — студіях? Застереження, про які піде мова, можливо, видаються, на перший погляд, нешкідливими й заохочують до поблажливості. Вони походять із середовища науковців, які й гадки не мали досліджувати постмодерністський „стан духу“, якби не спостерегли й аргументовано не довели загрози з боку супутньої йому міждисциплінарності для точних і природничих наук, особливо фізики.

Отож, два знані американські фізики здійснили жартівливий експеримент (відомий згодом як «обман Сокала» («Sokal hoax»), подавши до друку в авторитетному суспільствознавчому журналі „Social Text“ симуляцію наукової статті під назвою „Трансгресія кордонів: до трансформативної герменевтики квантової гравітації“ („Transgressing the Boundaries: Towards

a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity“, 1996). Відома своїми закликами до відкриття „другого фронту“ проти „консервативних“ (тобто усталених) критеріїв науковості редакція схвалила й опублікувала згадану пародію у спеціально присвяченому міждисциплінарності номері журналу. Мало того, поки автори самі не зголосили свою провокаційну витівку, жодної (!) негативної реакції з боку читацької чи експертної аудиторії не надійшло [5, s.205–242].

Метою описаного прецеденту було аргументоване розвінчування численних модних інтелектуальних „нісенітниць“ у працях прославлених постмодерністів, які захищають пізнавальний релятивізм і мають поважний вплив у вибраних наукових та політичних колах. Згадані вчені несподівано навіть для себе уявили більше, ніж гадали, надуживання гуманітаріїв науковою термінологією, запозиченою з цілком негуманітарних теренів. Вони протестують проти „інтелектуального баламутства“ постмодерністських авторитетів (зокрема, Ж. Делеза, Ф. Гваттарі, Ж. Лакана, Ж. Бодрієра, Ю. Крістєвої та ін.), які знецінюють міждисциплінарні спрямування „або користаючи з наукових концепцій, цілковито відриваючись від їх питомого контексту і без хоч якогось обґрунтування [...] або засипуючи неприготованих читачів науковим жаргоном, без огляду на його справжнє значення та придатність в аналізі даної проблематики“ [5, s.130].

Культ неясності, скепсис до раціонального ядра науковості, надмірна суб’єктивізація виводяться з одного осердя — релятивізму. Науковці, які цьому протистоять, вважають, що його прояви можна було б зарахувати до інтелектуальних хиб унаслідок дослідницького непрофесіоналізму чи недбалості, якби не епістемологічне тло, яке плекає теоретичне підґрунтя для поміркованих чи радикальних версій постмодернізму.

Наслідки подібної міждисциплінарної „постмодернізації“ неklasичної епістемі небезпечні для інтелектуальної думки та основ знань взагалі. Вони збільшують поняттєвий хаос, підривають довір’я до природничих дисциплін, руйнують методологічні підстави сучасної наукової парадигми. Поширені „словесні забави“ постмодерністських експертів у багатьох випадках означають „докладно нічого“, а вибір методу перестає залежати від досліджуваних явищ. Навіть хибне вживання понять чи концептуальна плутанина вважаються нешкідливими, адже це — лише подальша гра випадкового наступника з множини безіменних дискурсів. Впровадження пізнавального релятивізму, тим самим, означає „сліпий завулок“ для майбутнього гуманітарних і суспільних наук і зміцнення антинауковості в освітніх середовищах („студенти вчать повторювати й розвивати тези, яких практично не розуміють“) [5, s.197].

Вершиною (можливо, навіть не остаточною) суперечностей постмодерністської лексики й хиб міждисциплінарної стилістики стала комп’ютерна програма, здатна до продукування типово „постмодерністських текстів“, тобто таких, що в обов’язковому порядку містять накопичення характерних слів, як „нарація“, „дискурс“, „деконструкція“ тощо.

Користуючись нею, кожен охочий зможе, використовуючи заданий код, симулювати написання наукових і філософських статей у „постмодерністському“ стилі [3].

Тим не менше, все-таки міждисциплінарний редукціонізм думок зближує наукові дисципліни та особливо збагачує ті розвідки, що здійснюються на їх межах. Перебування у т. зв. двостановості особливо характерне для вчених і митців. Воно може стосуватися й цілих спільнот, колективна тотожність яких „силою історичних обставин змушена жити й діяти в умовах перетину кількох культур“ [1, с.185].

Як, отже, мислити міждисциплінарно й при цьому уникнути „crescendo нонсенсу“, описаного вище? Серед основних настанов А. Сокаля й Ж. Брікмонта такі: відповідально, а не на поверхово-популяризаторському рівні трактувати призначення епістемології як філософського аналізу наукового світорозуміння; уникати нагнітання незрозумілих тверджень та аргументів „ex cathedra“. Слід розрізняти рівні скептицизму під оглядом їх впливу, який стимулює, а не стримує наукову рефлексію; дотримуватися нейтралітету щодо позанаукових переконань вченого та ін.

Підсумовуючи, потрібно зберігати паралельність двох — природничого та гуманітарного — бачень, адже методологічний діалогізм більш виправданий, ніж т. зв. трансдисциплінарність. Порозуміння гуманітарної і природничої „культур“ у сучасності — це діалогічне накладання двох типів осмислення дійсності: перший, інтелектуально-теоретичний, рятує від лякливого неспокою, другий, оцінювальний і творчий, дає захоплені подив [6, s.1]. У наслідку міждисциплінарність несе евристичне навантаження, оскільки „інтерференційний перехресний ефект [...] відрізняє людей потенційно талановитих від тих, хто актуалізує свій талант“ [1, с.185]. При цьому однак в більшості наукових середовищ (зокрема, й українському) так і не з’явилося однозначної певності стосовно здатності навіть поміркованих форм постмодерністських інтерпретацій долучитися до розбудови інтелектуального (та й культурного) етосу сучасності: з раціоналістичним підґрунтям, проте антидогматичного, відкритого до доступу, а втім — без згаданих довільностей.

Список використаної літератури:

1. Вакарчук І. Кіт Шредингера і проблема двох культур / Іван Вакарчук // Філософські проблеми науки: Львівсько-Варшавський семінар. — Львів, 2008. — С. 182–185.
2. Лосик О. Феномен свободи і французький постмодернізм / Ореста Лосик. — Львів, 2016. — С. 171–175.
3. Bulhak A. On the Simulation of Postmodernism and Mental Debility Using Recursive Transition Networks / Andrew Bulhak // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.32.4137&rep=rep1&type=pdf>
4. Snow Ch. P. The Two Culture / Charles Percy Snow // The Two Cultures. — Cambridge, 2012. — P. 1–21.
5. Sokal A., Bricmont J. Modne bzdury. O nadużywaniu pojęć z zakresu nauk ścisłych przez postmodernistycznych intelektualistów / Alain Sokal, Jean Bricmont / Przekł. z ang. — Warszawa, 2004. — 280 s.
6. Szczeklik A. Dwie kultury // PAUza Akademicka (Tygodnik Polskiej Akademii Umiejętności) (Kraków). — 2009. — 12 listopada. — N 55. — S. 1.

PRZEBIEG DROGI POLITYCZNEJ JAROSŁAWA KACZYŃSKIEGO OD POCZĄTKU DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ DO POWSTANIA RZĄDU JANA OLSZEWSKIEGO.

Samooceena polityka na podstawie wybranych monografii jego autorstwa i materiałów źródłowych.

Mgr Grzegorz Mazur

*Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej, doktorant, Lublin
g.mazur@poczta.umcs.lublin.pl*

Wstęp

Jarosław Kaczyński w chwili obecnej jest osobą wywierającą bardzo duży wpływ na polską scenę polityczną. Jest w związku z tym bardzo różnie przedstawiany i odbierany w zależności od oddziaływania, jakie polityk wywiera na poszczególne środowiska. Wydaje się więc, że celowe jest przedstawienie sylwetki tej osoby, którą można zbudować na podstawie narracji, wyłaniającej się z monografii jej autorstwa oraz wywiadów z nią przeprowadzonych. Jest to tym bardziej interesujące, że w obecnej sytuacji, gdy J. Kaczyński ma wpływ de facto na każdą decyzję polskiego rządu (i nie tylko) i wytycza kierunki zmian w Polsce, możliwe jest zestawienie jego poglądów wyrażonych *expressis verbis* w poniższych publikacjach i wypowiedziach z realnymi działaniami i, co ważniejsze, postawami w praktyce.

1. Rodzina i początki działalności opozycyjnej

J. Kaczyński urodził się 18 czerwca 1949 roku w Warszawie na Żoliborzu. Pochodził z patriotycznej rodziny. Jego ojciec Rajmund był uczestnikiem Powstania Warszawskiego. Nosił on pseudonim „Irka”¹. Został ranny pierwszego dnia walk. Ciekawym wydaje się fakt, że w trakcie walk był on pod opieką pielęgniarską Heleny Wołowicz, powstańczej „Reny”, ciotki oponenta politycznego J. Kaczyńskiego Bronisława Komorowskiego². Jak twierdzi polityk w jednym z wywiadów pierwszy raz rozważał zaangażowanie się w życie polityczne w wieku 9 lat, gdy będąc chorym na grypę słuchał o de Gaulle’u i o wydarzeniach politycznych z z nim związanych³. Od 1962 roku był czytelnikiem „Polityki”, oraz „Przeglądu Kulturalnego”, co w przypadku tak młodych osób nie było częstym zjawiskiem.

Mimo, że rodzice przyszłego polityka Rajmund Kaczyński i Jadwiga

1 Siczekowski G, Miłość i przeznaczenie : historia rodziny Kaczyńskich, Wydawnictwo Tucan, Warszawa 2010 s. 44.

2 Tamże, s.45

3 Kaczyński J, Czas na zmiany - Rozmowa z Jarosławem Kaczyńskim, Editions Spotkania, Warszawa 2014 s.30.

Kaczyńska nie byli zachwyceni działalnością synów w opozycji wiedząc, z czym wiąże się takowa, to jednak nie mogli jej zakazać. Oboje po swoich doświadczeniach opowiadali się raczej za spokojnym trwaniem (choć oczywiście wrogo nastawionym do systemu). Pierwszą, w pewnym sensie zinstytucjonalizowaną działalnością opozycyjną J. Kaczyńskiego była przynależność do grupy Seweryna Blumsztajna, do której późniejszy premier należał od 1964 roku. Jednakże opisywany polityk był wtedy, jak sam wspomina, w IX klasie. W porównaniu z współczłonkami organizacji będącymi w przeważającej części na studiach nie było możliwe długofalowe uczestnictwo

J. Kaczyńskiego w tej organizacji⁴.

2. Uczelnia

Zdecydowanie ważniejszym działaniem, które było widoczne już na skalę ogólnopolską były marcowe protesty z 1968 roku na Uniwersytecie Warszawskim przeciwko zdjęciu ze sceny Teatru Narodowego spektaklu „Dziady” w reżyserii Kazimierza Dejmka⁵. W ocenie J. Kaczyńskiego wtedy to, jako student I roku prawa na Uniwersytecie Warszawskim, po raz pierwszy w pełni świadomie sprzeciwił się on władzy komunistycznej w Polsce.

Z narracji J. Kaczyńskiego wynika, że jednym z jego największych autorytetów w tamtym okresie był profesor Stanisław Ehrlich^{6,7}. Mimo, że miał on lewicowe poglądy (był marksistą), to w ocenie przyszłego premiera był to jeden z największych intelektualistów, których późniejszy premier spotkał na swojej drodze życiowej⁸. Poza prowadzonym przez niego seminarium z historii doktryn prawnych, którego słuchaczami byli między innymi bracia Kaczyńscy często rozmawiał ze swymi interlokutorami na tematy polityczne także w kawiarniach, a nawet zapraszał swych seminarzystów do siebie do domu⁹. W późniejszym okresie rozmowy te w pewnym sensie ograniczyła jego o 30 lat młodsza żona nie chcąc burzyć „miru domowego”. Rozmowy nie były, co podkreśla ówczesny student, skażone doktrynerstwem politycznym, a raczej opierały się na realnej analizie sytuacji politycznej. Co ciekawe, jak wspomina J. Kaczyński mimo, że jego mentor był członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) opowiadał się on za jak największym uniezależnieniem się Polski od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR)¹⁰.

4 Tamże.

5 Kaczyński, J, Porozumienie Przeciw Monowładzy: z dziejów PC, Zysk i S-ka, Poznań 2016 s.9.

6 Jarosław Kaczyński, Alfabet braci Kaczyńskich - rozmawiali Michał Karnowski, Piotr Zaremba, Wydawnictwo M., Kraków 2010, s.67.

7 Kaczyński J, Porozumienie... s.13.

8 Tamże, s.12.

9 Tamże, s.14.

10 Kaczyński J, *Alfabet...*, s, 68.

3. Praca w Białymstoku

Po obronie doktoratu, dzięki protekcji swego promotora, J. Kaczyński otrzymał pracę w Białymstoku (w filii Uniwersytetu Warszawskiego). Technicznie kwestię tę załatwiał profesor Andrzej Stelmachowski¹¹. Polityk nie uważał tej pracy za szczególnie wymagającą. Jedyna, pewnego rodzaju sugestia, którą otrzymał od profesora A. Stelmachowskiego dotyczyła tego, by swe wykłady wygłaszał bez odwoływania się do wcześniej przygotowanych materiałów (notatek)¹². W późniejszym okresie polityk pracował także w Suwałkach, gdzie jak to relacjonował widział w bardzo dużym stopniu zepsucie władzy, co jak się wydaje było kolejną przesłanką do możliwie szerokiego zaangażowania się w działalność opozycyjną. Z pracy na Uniwersytecie Warszawskim został zwolniony dopiero w sierpniu 1980 roku¹³.

Zaraz po obronie doktoratu (8 grudnia 1976 roku)^{14, 15}, a jeszcze przed przystąpieniem do Komitetu Obrony Robotników (KOR), otrzymawszy dyspozycję od Jana Lipskiego (kolegi matki polityka z Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk)¹⁶, udał się do Płocka, gdzie miał wy badać sytuację po „wydarzeniach w Ursusie i Radomiu”¹⁷, którym to towarzyszyły także płockie protesty¹⁸. W jego ocenie był to pierwszy, w pełni samodzielny akt działalności antykomunistycznej. Wcześniej, przed obroną doktoratu J. Kaczyński nie chciał się w pełni angażować w działalność opozycyjną, gdyż jak twierdził, obawiał się swojego rodzaju „blokady” możliwości obrony swej pracy.

4. Współpraca z Komitetem Obrony Robotników od 18.VI.1977

Wejście na swoją dorosłą, opozycyjną drogę J. Kaczyński zawdzięcza bez wątpienia J. Lipskiemu, który jako pierwszy umożliwił politykowi realne działanie w opozycji na poziomie możliwie samodzielnym. Niemniej 18 czerwca 1977 roku w 28 rocznicę swoich urodzin przyszły premier zaangażował się w działalność w KOR¹⁹. Swą pracę w Biurze Interwencyjnym KOR późniejszy szef kancelarii prezydenta Lecha Wałęsy uważa za jedną z najwspanialszych kart w swoim życiorysie. Dzięki działalności tam mógł w sposób pełny realizować się pomagając między innymi., czy to rodzinom zamordowanych opozycjonistów

11 Kaczyński J., Porozumienie...,s.15.

12 Tamże, s.16.

13 Kaczyński J, Czas na zmiany...,s.32.

14 Kaczyński J, Porozumienie...,s.15.

15 <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/222398,1,doktorat-prezesa-jaroslaw-wa-kaczynskiego.read>

16 Eberhardt G, Ludzie tygodnika „Solidarność”, Wydawnictwo Tysol, Gdańsk 2006 ,s. 65.

17 Kaczyński J, Porozumienie..., s. 17.

18 Kaczyński J., Alfabet...,s.72.

19 Kaczyński J., Porozumienie...,s.17.

czy, co mniej spektakularne, broniąc osób pobitych przez Milicję Obywatelską (MO) lub przebywających przewlekłe w więzieniu etc.²⁰. Bywał on m. in. w Zawierciu czy Zamościu zajmując się dokumentowaniem przemocy popełnionej przez MO²¹.

J. Kaczyński, co wyraźnie podkreśla, poznał wtedy między innymi Antoniego Macierewicza i Jacka Kuronia, którego uważał za najwybitniejszą osobę w KOR w tamtym okresie. Od 1979 roku obecny prezes Prawa i Sprawiedliwości (PiS) brał już udział we wspólnych naradach aktywu KOR w domu tego opozycjonisty choć, co sam zaznaczał, reprezentowali oni inne nurty polityczne²². We wrześniu 1977 roku J. Kaczyński został zastępcą Zofii i Stanisława Romaszewskich²³ na funkcji kierowniczej w opisywanej organizacji. Zarówno siebie jak i inne osoby pracujące w KOR w tamtym okresie, mimo różnic politycznych w późniejszych czasach, oceniał bardzo wysoko. Twierdził wręcz, że bez KOR nie byłyby możliwe tak długie i energiczne protesty, czy to w Stoczni Gdańskiej, czy w innych miejscach. Dodatkowym asumptem do podniesienia roli tego komitetu było, w jego ocenie, radio „Wolna Europa”, które nagłaśniało zarówno kwestie pobicie jak i morderstw oraz propagowało jego działalność.

Z czasem jednak, co zaznaczone było powyżej, w związku z tym, że J. Kaczyński należał bardziej do prawicowego niż lewicowego nurtu organizacji jego aktywność ewoluowała w stronę osób związanych z tygodnikiem „Głos”. Chodzi tu w szczególności o Antoniego Macierewicza i Piotra Naimskiego. Mimo, że jak zauważa w periodyku, było miejsce na szerokie spektrum publikacji, to jednak ta forma działania, po wycofaniu z KOR w 1979 roku była dla niego najbardziej interesująca i rozwijająca²⁴.

5. Doradca regionu „Mazowsze” NSZZ „Solidarność”

J. Kaczyński, jego brat Lech oraz Jan Olszewski opowiadali się za utworzeniem jednego związku zawodowego, co miałyby aktywizować i centralizować działaczy oraz robotników oraz wywierać znaczny wpływ na władzę w czasie ewentualnych rozmów. W narracji przyszłego premiera sprzeciwiał się temu rozwiązaniu w szczególności J.Kuroń. Ponadto do tego pomysłu nie był przekonany Lech Wałęsa, który według obecnego przewodniczącego PiS nie do końca rozumiał ideę powyższej koncepcji, a co za tym idzie bał się utraty wpływu na związek. Niemniej po przedstawieniu koncepcji, którą zaprezentował J. Olszewski jako działacz społeczny (występował w dwóch rolach jako ekspert i działacz strony związkowej) i rozmowie ze swymi współpracownikami L. Wałęsa przystał na takie rozwiązanie zostając w dalszym ciągu przewodniczą-

20 Kaczyński J., *Alfabet...*, s.77.

21 Tamże.

22 Kaczyński J., *Porozumienie...*, s. 21.

23 Sieczkowski G., dz.cyt., s.57.

24 Kaczyński J., *Porozumienie...*, s.22.

cym Niezależnego Samodzielnego Związku Zawodowego „Solidarność” (NSZZ „Solidarność”) na skalę ogólnopolską. J. Kaczyński został w tym czasie doradcą związku w regionie „Mazowsze”²⁵ a w późniejszym okresie pracował w Ośrodku Badań Społecznych tego regionu.

6. Magdalenka i „Okrągły stół”

Od kiedy J. Kaczyński zasiadał w Krajowej Komisji Wykonawczej (KKW) przygotowując się do obrad „Okrągłego Stołu” opowiadał się za jak największą partycypacją we władzy strony opozycyjnej. Jak relacjonuje w jednej ze swoich książek opowiadał się za dwuletnim okresem przejściowym w czasie którego funkcjonowałby sejm wybrany na podstawie plebiscytu w stosunku 50% do 50% między opozycją a do tej pory rządzącymi²⁶. Niestety jego rozwiązania nie uzyskały poparcia reszty opozycji²⁷. Właściwe przygotowania do obrad okrągłego stołu odbywały się w Magdalence. Często i dość niezrozumiale z punktu widzenia J. Kaczyńskiego w mediach i w dyskursie politycznym mówi się o pewnego rodzaju „zdradzie w Magdalence”, która miałaby polegać na „dogadaniu się” strony „Solidarnościowej” ze starą, komunistyczną nomenklaturą partyjną jeszcze przed obradami Okrągłego Stołu. Jest to dla obecnego prezesa PiS niezgodne z prawdą zwłaszcza, że jego brat L. Kaczyński uczestniczył we wszystkich odbywających się tam spotkaniach. Inną kwestią, którą podnoszą obaj bracia jest swojego rodzaju niedosyt i niesmak związany z fraternizacją obu grup (opozycyjnej i związanej z obozem władzy). Niemniej w jego ocenie o jakichś tajnych ustaleniach nie mogło być mowy²⁸.

Kolejną kwestią, która w znacznym stopniu frapowała polityka była sprawa doboru uczestników rozmów ze strony opozycyjnej (na listę działaczy komunistycznych nie miał wpływu). Część działaczy związkowych i komunistycznych znała się jeszcze z czasów Związku Młodzieży Polskiej (ZMP), co w ocenie polityka uniemożliwiało twarde, merytoryczne negocjacje. J. Kaczyński jawi się jako osoba nieprzekupna w kontekście swoich pryncypiów. W jego ocenie wskazuje na to fakt, gdy odmówił B. Geremkowi objęcie stanowiska sekretarza politycznego Okrągłego Stołu, które jego zdaniem było bardzo prestiżowe, choć nie wiązało się z żadnymi wymiernymi możliwościami²⁹. W czasie obrad Okrągłego Stołu prezes PiS wyczuwał elementy dwuznaczności moralnej oraz, co w jego ocenie było oburzające, dorozumiałej zgody na uwłaszczenie nomenklatury partyjnej.

Co kluczowe w kontekście obrad i ustaleń zapadłych przy Okrągłym Stole obaj bracia Kaczyńscy byli przeświadczeni, że porozumienia okrągłostołowe

25 Tamże, s. 33.

26 Kaczyński J., Porozumienie... s.67.

27 Tamże.

28 Kaczyński J., *Alfabet...*, s. 17.

29 Kaczyński J., *Czas na zmiany*, s.40.

są tymczasowe i są tylko elementem, można by rzec „przystankiem” w walce o demokrację i zmianę systemu politycznego³⁰. Tak w jego ocenie się nie stało, co uważał za bardzo duży błąd. Z perspektywy opisywanego polityka taka sytuacja uniemożliwiła czy co najmniej w znacznej mierze utrudniła dalsze reformy polityczno - gospodarcze.

7. Wybór na premiera Tadeusza Mazowieckiego, senator z okręgu elbląskiego, „Tygodnik Solidarność”

Wynikiem obrad Okrągłego Stołu były ustalenia dotyczące powstania senatu i wolne wybory do tej izby parlamentu, umocowania instytucji prezydenta (na to stanowisko został wybrany Wojciech Jaruzelski) oraz decyzja o częściowo wolnych wyborach, do których strona związkowa przystępowała jako Komitet Obywatelski „Solidarność” (KO)³¹.

J. Kaczyński w tamtym czasie nie uczestniczył w sprawowaniu władzy. Startując do Senatu z okręgu elbląskiego zdobył ponad 57% głosów, co uznawał za dobry wynik³².

W okresie po pierwszych w pełni demokratycznych wyborach do parlamentu rozpoczęły się rozmowy na temat utworzenia pierwszego, niekomunistycznego rządu. Jak wspomina w tamtym czasie J. Kaczyński uważał Tadeusza Mazowieckiego za bardzo dobrego kandydata zwłaszcza w kontekście tego, że jego kontrkandydatem był wtedy Bronisław Geremek, który dla obecnego prezesa PiS był nie do zaakceptowania. Według jego narracji, co można zauważyć do chwili obecnej (choć w czasie rządów PiS nie jest to aż tak restrykcyjnie przestrzegane), B. Geremek w przeciwieństwie do T. Mazowieckiego swą przeszłość w znacznej mierze miał związaną z ZMP oraz PZPR. W oczach J. Kaczyńskiego na stanowisku premiera RP taka przeszłość polityczna była całkowicie dyskwalifikująca³³.

Doszło więc do powołania rządu, który jednak według opisywanego polityka nie spełniał roli jaką mu powierzono. Nie był w jego ocenie „rządem przełomu”, o którym J. Kaczyński marzył. Ponadto, co widać z narracji prezesa PiS premier zachowywał się nielojalnie wobec ówczesnego prezydenta (L. Wałęsy), który desygnował go na to stanowisko. Jak relacjonuje dzień po zaprzysiężeniu premier T. Mazowiecki zapytał wprost przyszłego szefa kancelarii Prezydenta RP wobec kogo ma zamiar być lojalny. Chodziło o wybór na osi premier - prezydent³⁴. Wobec braku jednoznacznej deklaracji ze strony obecnego prezesa PiS został on odsunięty od bieżącej polityki. Wydaje się więc, że rozpoczęła się w tym czasie swojego rodzaju dwuwładza, której głównymi aktorami byli T.

30 Kaczyński J., *Alfabet...*, s.174.

31 Kaczyński J., *Porozumienie...*, s.63

32 Tamże, s.73.

33 Tamże, s.74.

34 Tamże, s.83.

Mazowiecki i L. Wałęsa. Po mianowaniu na premiera T. Mazowieckiego który wcześniej był redaktorem „Tygodnika Solidarność”, to właśnie J. Kaczyński zajął jego miejsce jako redaktor naczelny tego periodyku. Spowodowało to, jak opisał to szef kancelarii prezydenta „exodus” dziennikarzy³⁵. Postawiło to polityka w bardzo trudnej sytuacji. Według jego narracji tygodnik ten miał kształtować pewnego rodzaju postawy i poglądy dotyczące kształtu przyszłej, niepodległej Polski³⁶, tymczasem większość dziennikarzy piszących do tej pory do tej gazety nie podzielała koncepcji J. Kaczyńskiego na sprawy bieżące ani dotyczące przyszłości III RP. W jego ocenie pismo zbankrutowało, poza aspektami stricte technicznymi i osobowymi takimi jak brak dostatecznie dobrych dziennikarzy, także w wyniku swojego rodzaju „kampanii mającej zdezwuować tygodnik”³⁷.

9. Utworzenie i działalność w Porozumieniu Centrum

Wobec tego, że rząd T. Mazowieckiego nie spełniał w znacznym stopniu pokładanych przez J. Kaczyńskiego w nim nadziei, obecny prezes PiS zdecydował o powołaniu własnej formacji politycznej. Porozumienie Centrum (PC), bo tak się opisywana partia nazywała miała za zadanie w pewnym sensie doprowadzić do utworzenia rządu do powołania którego dążył J. Kaczyński od czasu upadku komunizmu. Nazywał go tak zwanym „rządu przełomu”. Partia została założona 12 maja 1990³⁸. Pierwszy jej kongres odbył się w dniach 2-3 marca 1991 roku³⁹. J. Kaczyński i jego ugrupowanie byli zwolennikami strategii tak zwanego „przyspieszenia”⁴⁰. Postulaty te, zwłaszcza postulat dotyczący zakazu pełnienia przez 10 lat wysokich funkcji publicznych przez członków wyższych struktur PZPR⁴¹ stały w jawnej, rażącej sprzeczności z ówczesną polityką T. Mazowieckiego zakładającą tak zwaną „grubą kreskę”⁴², która była zaprzeczeniem koncepcji szefa kancelarii prezydenta L. Wałęsy.

PC nie było monolitem, składały się na nie liczne ugrupowania. Partia była często prezentowana jako pewnego rodzaju partia prezydencka, choć sam J. Kaczyński nie chciał wprowadzać tego typu narracji. Głównym celem braci Kaczyńskich w tamtym okresie była zmiana polityki prowadzonej przez T. Mazowieckiego czy to jeśli chodzi o gospodarkę (nie zgadzali się z polityką ekonomiczną wicepremiera Leszka Balcerowicza) czy też o kwestie stricte polityczne jak wspomniana wcześniej lustracja i dekomunizacja. W późniejszym

35 Tamże, s.90.

36 Tamże.

37 Kaczyński J., Alfabet braci kaczyńskich, s. 147.

38 Pod. red. Głajcar R, Leksykon polskich partii politycznych, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017, s. 404.

39 <https://www.youtube.com/watch?v=YN0umamanDw&t=216s>.

40 Zaremba P., O jednym takim... biografia Jarosława Kaczyńskiego, s.75.

41 Tamże, s. 111.

42 https://www.youtube.com/watch?v=O9Lv6k_CDts.

okresie rządem, który w swojej obecnej narracji w pełni popierał J. Kaczyński, oraz który miał wsparcie całego PC był gabinet utworzony przez J. Olszewskiego. Czterech ministrów tego rządu (choć nie byli to bracia Kaczyńscy) wywodziło się właśnie z tej formacji politycznej. Stworzenie rządu było bardzo skomplikowane, gdyż opierał się on na bardzo szerokiej koalicji nie mającej stabilnego poparcia, a której jedynym gwarantem (przez pewien czas) był L. Wałęsa, jako osoba desygnująca premiera.

10. Współpraca z Lechem Wałęsą,

Obaj bracia Kaczyńscy w znaczący sposób zyskują na znaczeniu w czasie strajku w Stoczni Gdańskiej w 1988 roku. Zarówno w maju jak i sierpniu trwają przy L. Wałęsie mimo tego, że w tamtym czasie w stoczni brakowało przy przyszłym prezydencie takich działaczy opozycyjnych jak na przykład B. Geremek czy Adam Michnik. Dzięki tej sytuacji J. Kaczyński utworzył sobie drogę do obrad Okrągłego Stołu⁴³ oraz do dalszej intensywnej współpracy z przyszłym prezydentem.

Już po obradach między opozycją a nomenklaturą PZPR w 1989 roku oraz po czasowym obniżeniu rangi politycznej obecnego prezesa PiS polityk w pewnym sensie „odrodził się”. Stało się to dzięki współpracy z L. Wałęsą oraz założeniu swej partii PC, która okazała się ważnym graczem na polskiej scenie politycznej tamtego okresu z uwagi na, poza samą kwestią stosunkowo dużej ilości mandatów sejmowych, także poparcie jakie w początkowym okresie miała ze strony L. Wałęsy (w późniejszym okresie sytuacja ta uległa diametralnej zmianie). Według relacji J. Kaczyńskiego olbrzymią, negatywną rolę w prezydenturze L. Wałęsy odegrał Mieczysław Wachowski, którego szef kancelarii prezydenta podejrzewał o sprzyjanie (przynajmniej na poziomie intelektualnym Rosji). Jak ocenia prezes PiS w czasie po pojawieniu się tego polityka w otoczeniu L. Wałęsy wiązało się z „dziwnymi ruchami tego polityka dotyczącymi zwłaszcza polityki bezpieczeństwa i międzynarodowej”⁴⁴.

J. Kaczyński mimo, że deklaratywnie poparł rząd Jana Krzysztofa Bieleckiego, a dwóch polityków z jego obozu było ministrami w tym rządzie, także w tej ekipie nie widział szans na sanację polskiego życia politycznego. W ocenie obecnego prezesa PiS miał to być rząd doraźny⁴⁵. W narracji J. Kaczyńskiego po pierwszej, owocnej współpracy z L. Wałęsą w następnym okresie jego współdziałania z politykiem nastąpiła seria kryzysów spowodowana różnym oglądem ówczesnej sytuacji politycznej. Przykładem może tu być czy to kwestia bliskiej współpracy prezydenta z M. Wachowskim czy jeszcze ważniejsza kwestia rządu J. Bieleckiego, który nie miał pełnego poparcia ze strony J. Kaczyńskiego i PC. Po pierwszych w pełni demokratycznych wyborach z 1991 roku i nie udanej

43 Zaremba P. dz. cyt, s.44.

44 Tamże, s.105.

45 Kaczyński J., Porozumienie..., s.149.

misji tworzenia rządu przez B. Geremka oraz T. Mazowieckiego misji tej podjął się J. Olszewski. ówczesny szef kancelarii prezydenta był głównym twórcą tego składającego się z 5 partii gabinetu. Ten oto rząd J. Kaczyński uznaje, według jego dzisiejszej narracji za „rząd przełomu”.

Zakończenie

Nie sposób w 100% odpowiedzieć na pytanie jakie przesłanki towarzyszyły politykowi w konkretnych działaniach, wypowiedziach etc.

Narracja, którą buduje J. Kaczyński dotycząca jego osoby jest, co oczywiste, obarczona bardzo dużą dozą subiektywizmu. Z perspektywy czasu można założyć, że J. Kaczyński w pewnym sensie mitologizuje zarówno swoją postać jak osobę J. Olszewskiego, choć nie jest to jednoznaczne z przeinaczeniem roli jego osoby w przemianach, które miały miejsce na przełomie lat 80-tych i 90-tych XX wieku. Takie budowanie opisu swojej roli w przemianach i konstrukcja takiego sposobu myślenia (niezależnie jego prawdziwości) może być także spowodowane oddaleniem czasowym od opisywanych przez niego wydarzeń oraz obecną sytuacją polityczną, która nakłada się na narrację polityka. Poglądy opisywanej postaci na swoją osobę częstokroć nie mają pokrycia w rzeczywistości, a w związku z pojawiającą się coraz większą ilością dokumentów i informacji narracja J. Kaczyńskiego wydaje się być coraz mniej spójna z faktami choć, co było zaznaczone we wstępie praca nie miała na celu przedstawienie obiektywnych faktów świadczących za lub przeciw temu politykowi. Miała ona za zadanie odtworzenie samooceny tego polityka dotyczącą tamtego okresu.

Bibliografia:

Monografie:

- Bartnik Czesław Stanisław, *Osoba i Personalizm*, Standruk, Lublin, 2012
- Sławomir Cenckiewicz, Adam Chmielecki, Janusz Kowalski, Anna K. Piekarska, Lech Kaczyński - biografia polityczna 1949- 2005, Zysk i S-Ka, Poznań 2013
- Grzegorz Eberhardt, Marzanna Stychlerz- Kłucińska, Bernadeta Waszkielewicz - Glica, Ewa Zarzycka, *Ludzie Tygodnika Solidarność*, Gdańsk 2006
- Pod.Red Rafał Glajcar, Agnieszka Turska-Kawa, Waldemar Wojtasik., *Leksykon Polskich Partii Politycznych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017.
- Jarosław Kaczyński, *Alfabet braci Kaczyńskich - rozmawiali Michał Karnowski, Piotr Zaremba*, Wydawnictwo M., Kraków 2010.
- Jarosław Kaczyński, *Czas na zmiany - Rozmowa z Jarosławem Kaczyńskim*, Editions Spotkania, Warszawa 2014.
- Jarosław Kaczyński, *Porozumienie Przeciw Monowładzy: z dziejów PC*, Zysk i S-ka, Poznań 2016.
- Grzegorz Sieczkowski, Bernadeta Waszkielewicz, *Miłość i przeznaczenie : historia rodziny Kaczyńskich*, Wydawnictwo Tucan, Warszawa 2010.
- Łukasz Warzecha, Lech Kaczyński - ostatni wywiad, Pruszyński i S-ka, Warszawa 2010.
- Piotr Zaremba, *O jednym takim...* (Biografia Jarosława Kaczyńskiego), Wydawca Czerwone i Czarne sp. z o.o., Warszawa 2010..

Źródła internetowe:

- <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/222398,1,doktorat-prezesa-jaroslaw>

kaczynskiego.read

- <https://www.youtube.com/watch?v=YN0umamanDw&t=216s>
- https://www.youtube.com/watch?v=O9Lv6k_CDts

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ: РИЗИКИ, МОЖЛИВОСТІ, ПОЛІТИКА

Маковецька Яна Богданівна

Донецький національний університет ім.Василя Стуса, Вінниця
makovetska.i@donnu.edu.ua

Науковий керівник – к.філос.н., доцент В. П. Кіпень

Міграційний потенціал України в другому десятилітті XXI століття став рости досить стрімко через поєднання виштовхуючих (кризові явища в економіці) та притягуючих (безвіз і запит на робочі руки в Європі) фактори [1]. В останні роки міграція з України б'є рекорди. Працездатне населення масово покидає країну в пошуках кращого життя та вищого заробітку. Темпи міграції українців є дуже високими. Про масові виїзди говорять експерти, преса, статистика і навіть влада, приводячи найрізноманітніші цифри і дані досліджень, від декількох сотень тисяч у рік до 10 мільйонів чоловік за останнє десятиліття. На сьогоднішній день найбільше українців працюють в Польщі, Чехії, Литві, Німеччині та Італії. Туди експортується людський капітал – найцінніший ресурс, необхідний для розвитку країни.

Серед потенційних трудових мігрантів майже половина - у віці від 18 до 29 років. Саме серед таких молодих людей кількість довгострокових трудових мігрантів, які зважилися не повертатися в Україну, майже вдвічі більше, ніж серед людей у віці від 45 до 65 років. Додатковий ризик для українського ринку праці - збільшення кількості студентів, що навчаються за кордоном.

Безумовно, трудова міграція з України має як і позитивні, так і негативні наслідки. З позитивних - це високий приплив коштів у вигляді висланих грошей на батьківщину. За перший квартал 2018 року склало 3,4 млрд доларів США. У 2017 році грошові перекази українців з-за кордону нарахували близько 9 млрд доларів. Це є досить вагомі суми, що складають 3-4% річного ВВП України [2].

ТОП-10 країн, з яких в Україну надходять найбільші обсяги приватних переказів, за останні роки не змінився. Основні - це Польща, Росія та США. Також активне переведення коштів ведеться з таких країн як Чехія, Італія, Німеччина, Великобританія, Ізраїль, Греція та Кіпр. Головним постачальником валюти в Україну є Польща. За перший квартал 2018 року з Польщі в Україну надійшло 865 млн дол. Друге місце посідає Росія.

Порівняно з Польщею, з Росії надійшло лише 300 млн дол. Багато в чому це пов'язано з тим, що частина українських заробітчан замінила Росію на Польщу. Зарплата в Польщі, навіть у заробітчан, на 40% більше, ніж у Росії. Другий фактор – це заборона на роботу російських платіжних систем на території України, і тому частина гастарбайтерів тепер просто возять гроші додому в „кишенях”. І зрозуміло, що частина українських заробітчан з сім'ями перебралася на постійне проживання в Росію і тепер гроші в Україну не перераховують.

Ці кошти вкладаються в Україні, тобто – стимулюють споживчий попит. Багато вітчизняних компаній, щоб утримувати свій персонал, переглядають оклади та умови праці для українців. Підвищення зарплат також відбивається на купівельній спроможності населення[3].

Разом з тим, негативною стороною трудової міграції є нестача кваліфікованого персоналу на батьківщині та деякі ризики фінансового спрямування.

Останнім часом сусідні країни активно заохочують міграцію працівників в сфері ІТ, інженерів, лікарів, медсестер та вчителів. У деяких секторах вже є дефіцит спеціалістів в Україні. Це створює тиск на зарплату. Цей тиск не забезпечується зростанням ефективності й продуктивності. Представники таких професій в Україні отримають більше грошей виключно через те, що їх не вистачає.

Звичайно, не позитивними наслідками є і “міграція мізків”, коли виїжджають освічені й висококваліфіковані спеціалісти.

Мігранти втрачають навички, падає їх професійний рівень. Таке буває, коли людина вміє працювати не за своєю спеціальністю або на нижчій позиції. Коли вона повертається, то вже має меншу ефективність, оскільки навички послабились.

Не менш загрозливими є і темпи міграції. Якщо щомісяця потоки становлять близько 100 тисяч чоловік, а реальність таких цифр досить висока і на найближчі роки така тенденція тільки посилиться, це величезні втрати людських ресурсів для держави в цілому.

Тому на даний момент Україна має вирішити два завдання: 1) розробити політику залучення іноземних іммігрантів; 2) розробити методи та пропозиції для повернення українських емігрантів.

Щорічна потреба України в іммігрантах постійно зростає і на даний момент уже становить 500–600 тис. людей. Тільки в цьому випадку країна зможе компенсувати вплив і природні втрати людських ресурсів і спрямувати їх на розвиток економіки.

Головним завданням для влади України є залучення трудових ресурсів. Адже якщо не буде припливу трудових ресурсів, підприємства почнуть закриватися, що призведе до зниження надходжень до державного бюджету.

Тому в Україні потрібна відповідна погоджена політика між центральною і місцевою владою. Важливою умовою розробки та реалізації цієї політики є встановлення ключових показників ефективності залучення

іммігрантів.

Для центральної влади КРІ мають включати скорочення строків: 1) реєстрації в країні; 2) отримання ПНЖ; 3) відкриття банківського рахунка; 4) отримання громадянства; 5) видачі дозволу на роботу; 6) реєстрації їхніх інвестицій тощо. Також свої показники КРІ мають бути й для місцевої влади, яка повинна показувати динаміку збільшення в регіоні: 1) кількості іммігрантів; 2) кількості іммігрантів у розрізі секторів економіки; 3) кількості іммігрантів-підприємців; 4) обсягів грошових переказів; 5) обсягів інвестицій іммігрантів тощо[4].

Другою проблемою, яку має вирішити уряд – це повернення українського народу на Батьківщину. В короткостроковій перспективі Україна не зможе її вирішити. Це не вдалося зробити жодній країні світу за такий короткий час. Політика повернення працездатного населення — це „гра в довгу”, оскільки міграція має свої цикли. Зазвичай, люди готові повертатися на Батьківщину при досягненні цілей, за якими вони поїхали. Для українського заробітчанина це, зазвичай, накопичені заощадження, капітал для «нормальних» умов проживання. Досвід інших країн показує, що в основі політики повернення емігрантів лежить комплекс фінансово-економічних та організаційних механізмів (мотиваційних програм). Їх запуск дозволяє спочатку істотно збільшити приплив грошових переказів та інвестицій мігрантів, які виїхали, а вже потім вони починають самі повертатися на Батьківщину[5].

У цілому, Україна повинна якісно підготуватися до збільшення припливу іммігрантів, розробити всі необхідні програми та механізми, запустивши найкращий досвід інших країн, спрямований на легальну, безпечну та ефективну імміграцію, що дозволить прискорити розвиток економіки України. Насамперед потрібно навчитися формувати попит на іммігрантів з розвинених країн. Тут потрібно враховувати потреби регіонів і місцевого бізнесу. Розвиваючи імміграційну політику, важливо враховувати питання національної безпеки, ризики зростання злочинності серед іммігрантів або на їхню адресу. Тому тут важливо вивчити й застосувати найкращі практики залучення, регулювання та примусового повернення мігрантів.

Список використаної літератури

1. Кіпень В. П., Авксентьев М. В. Міграційний потенціал України. Донецьк, 2011. 140 с.
2. Кравчук П.С. Сучасний стан трудової міграції та перспективи регламентування трудових відносин / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.36/part_1/25.pdf.
3. Король Г. М. Проблеми сучасної міграційної політики в Україні / Г. М. Король // Вчені записки. К., 2005. Вип. 12. С. 89–94.
4. Марія Гелюх. Усі на вихід: плюси і мінуси трудової міграції з України, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.news.ua/usi-na-vyhid-plyusy-i-minusy-trudovoyi-migratsiyi-z-ukrayiny/>
5. Андрій Гайдуцький. Що робити Україні в епоху високого попиту на українців? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/internal/borotba-za-migrantiv-ukrayini-prigotuvatisya-289703_.html

TINCAN I INNE NOWOCZESNE STANDARDY W E-LEARNINGU, KONTRA CODZIENNOŚĆ KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ

Malak Marcin,

*doktorant, Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu
szkoleniaideal@gmail.com*

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest analizie kontrastu jaki dostrzec można pomiędzy możliwościami jakie technologia informatyczna otwiera przy kształceniu na odległość, a stosowaniem technik E-learningowych spotykanych na co dzień w Polsce. Analiza odnosi się do wyników badań sytuacji E-learningu w Polsce z 2017 roku oraz aktualnego chwilowego wzrostu zapotrzebowania na szkolenia wywołanego zmianami w przepisach BHP w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach. Omówione zostaną nowoczesne rozwiązania m.in. TinCan. Wskazane w artykule systemy są dla zwykłego użytkownika nieznanymi algorytmami działania, stąd warto poznać możliwości jakie dziś oferuje rynek IT.

Wprowadzenie

Termin e-learning opisywany jest w publikacjach między innymi jako: „Wszelkie działania wspierające proces szkolenia, wykorzystujące technologie teleinformatyczne” [12, s.19], ale również jako „[...] proces dydaktyczny w warunkach, gdy nauczyciele i uczniowie (studenci) są od siebie (czasami znacznie) oddaleni i nie znajdują się w tym samym miejscu, stosując do przekazywania informacji oprócz tradycyjnych sposobów komunikowania się również współczesne, bardzo nowoczesne technologie telekomunikacyjne, przesyłając, głos, wideo, komputerowe dane oraz materiały drukowane. Współczesne technologie umożliwiają również bezpośredni kontakt w czasie rzeczywistym pomiędzy nauczycielem, a uczniem za pomocą audio- lub wideokonferencji, niezależnie od odległości, jaka ich dzieli” [13, s.11]. Niezależnie od tego jak długa i wyczerpująca byłaby definicja kształcenia na odległość, nie pozostawia ona wątpliwości, że aby mówić o e-learningu musi się on opierać na dostępnych źródłach mediów technologicznych takich jak:

1. Internet lub intranet.
2. Transmisja satelitarna.
3. Nośniki audio lub audiowizualne.
4. Sieci komórkowe (udostępnianie pakietów mobilnych).

Przegląd nowoczesnych standardów i systemów i modeli E-learningu

E-learning opiera się o wyznaczone standardy tworzenia i wykorzystywania treści. Wśród standardów można wyróżnić:

1. AICC (Aviation Industry CBT Committee) – jest to międzynarodowa organizacja zrzeszająca ekspertów rynku lotniczego, która opracowała zagadnienie

problematyki CBT (Computer-Based Training). Jej wytyczne dotyczące budowy, dostarczania i oceniania szkoleń komputerowych stały się pierwszą specyfikacją stosowaną wobec szeroko pojętych kursów E-learningowych.

2. IMS (Instructional Management Systems Global Learning Consortium) – podmioty skupione wokół IMS wykorzystują głównie rozwiązania w standardzie XML, dzięki którym można opisać zasadnicze elementy e-szkoleń, poszczególnych ich lekcji lub zasobów dydaktycznych zarówno ze strony nauczycieli, jak i szkolących się. Organizacja ta opracowała język opisu tzw. meta-danych, które umożliwiają opisywanie grup elementów wspólnych dla zasobów wykorzystywanych w e-learningu oraz na przenoszenie tych danych między platformami LMS (Learning Management System).

3. ADL SCROM – jest powszechnie używany w szkoleniach e-learningowych na całym świecie. Standard ten opisuje wymagania techniczne, jakie powinien spełniać obiekt szkoleniowy, by mógł być efektywnie wykorzystywany w procesach e-learningu. Materiały SCROM można również agregować i deagregować. Agregacja umożliwia tworzenie elementów prostych takich jak testy oraz bardziej skomplikowanych, jak całe lekcje. Natomiast deagregacja może odbywać się na poziomie dzielenia struktur złożonych takich jak np. kursy, które można podzielić na prostsze (lekcja, zadanie, ćwiczenie). [1, s 23]

4. IEEE (Institute for Electrical and Electronic Engineers), to międzynarodowa instytucja, która opracowuje standardy technologiczne oraz wynikające z nich rekomendowane procedury postępowania. W ramach IEEE utworzono komórkę LTSC (Learning Technology Standards Committee), która zajmuje się pracami nad standardami e-learningu. Najbardziej znanym osiągnięciem LTSC jest specyfikacja LOM (Learning Object Metadata), która definiuje grupy elementów oraz elementy opisujące zasoby edukacyjne. Zarówno ADL SCROM, jak i IMS wykorzystują w swoich specyfikacjach LOM. [2, s. 34-35]

5. TinCan (zwany często Experience API lub xAPI) to najnowszy standard, który ma ogromną szansę na wyparcie standardu SCROM. TinCan działa bowiem jako agregator wszystkich zdarzeń wpływających na rozwój kompetencji danej osoby. Zdarzenia te mogą wystąpić zarówno w trybie online, jak i offline, ponieważ TinCan potrafi przechwytywać dane dotyczące działalności pojedynczej osoby oraz grup z wielu technologii. Następnie dostarcza je w jednym spójnym formacie do agregatora treści, jakim jest LRS (Learning Record Store). Różne systemy mają możliwość komunikacji ze sobą przechwytyjąc i dzieląc się aktywnościami poprzez xAPI. [3] TinCan jest kolejną formą Big Data, ponieważ działa w podobny sposób. Zbiera wszystkie możliwe informacje o danej osobie i prowadzi niejako dziennik rozwoju osobistego, dzięki któremu jest w stanie przeanalizować np. jakie ścieżki drogi zawodowej są najlepsze dla danej osoby, czy ta osoba nadaje się do wyznaczonego zadania albo czy to właśnie ona ma szanse na wytypowanie do szybszego awansu [1, s.24]

Aktualnie wykorzystywane systemy e-learningu:

– LMS (Learning Management System) – pozwala na zarządzanie szkoleniami, to najpopularniejsze rozwiązanie e-learningowe na świecie. Pozwala ono na tworzenie profili użytkowników, zarządzanie materiałami dydaktycznymi, administrowanie całością projektu, uzyskiwanie raportów oraz analiz postępów pracy ucznia. Kompleksowo rozwiązało problem braku automatyzacji prac związanych z procesem szkoleniowym oraz wykorzystania infrastruktury sieciowej do dostarczania indywidualnych szkoleń e-learningowych. Użytkownik dzięki temu systemowi otrzymuje pełne dane ze swojego szkolenia, ma możliwość ich analizy oraz jest w stanie bezproblemowo zapisywać się na nowe kursy i szkolenia.

– SMS (Skills Management System) – służy do zarządzania kompetencjami i umiejętnościami, celem systemów SMS jest zarządzanie umiejętnościami pracowników, a konkretnie łączenie struktur danych pochodzących ze stanowisk pracy z kompetencjami wymaganymi w danej dziedzinie oraz z działaniami szkoleniowymi, które pozwalają na rozwój tych kompetencji. Zasadniczą funkcją systemu SMS, jest zarządzanie kompetencjami pracowników, natomiast można rozszerzyć je o np.: możliwość oceny pracowników przez managerów, dobór szkoleń do słabszych stron pracownika, czy eksport danych do pliku Excel.

– AS (Assessment System) – pozwala na zarządzanie działaniami dotyczącymi testowania, zbierania opinii czy certyfikacją, także na zaprojektowanie, opracowanie oraz obsługę testów i egzaminów przeprowadzanych metodą e-learningową. Ich najważniejszą cechą jest łatwość w obsłudze w porównaniu do nierzadko skomplikowanych systemów LMS. Nie wymagają też wiele pracy przy wdrożeniu. Rozwiązania łatwe, przystępne, do których wystarczy posiadać połączenie z Internetem oraz infrastrukturę sieciową przystosowaną do szkolenia pracowników. Przyjmuje się, że z systemów AS korzystają trojaki grupy użytkowników, a są to: po pierwsze znawcy tematu - osoby szkolące, które rzetelnie i z zaangażowaniem przygotowują testy. Drugą grupą są uczestnicy szkolenia. Do trzeciej grupy należą osoby zarządzające systemem szkoleń, ponieważ kontrolują oni wyniki. Każda z grup otrzymuje inne uprawnienia w środowisku AS. Każdy z uczestników na swoim ekranie widzi dokładny czas do końca egzaminu oraz to co będzie podlegało ocenie przez kontrolerów. Najczęściej testy są skonstruowane jako najprostsze pytania jednokrotnego lub wielokrotnego wyboru. Coraz częściej spotyka się jednak bardziej rozbudowane testy, gdzie zdający musi dopasować brakujące definicje (drag-and-drop) lub opisać krótko jakiś problem. Form egzaminowania jest bardzo dużo, co pozwala na urozmaicenie egzaminów, tym samym powodując zwiększenie ich efektywności. [12, s. 89-90]

Można zauważyć iż systemów i standardów jakie zostały opracowane przez naukowców, informatyków czy analityków jest cała masa. Samych programów do tworzenia kursów E-learningowych można wymienić wiele, choć najbardziej znanym z nich jest zdecydowanie program Articulate, który posiada bardzo dużą bazę elementów gotowych oraz społeczność E-learning Heroes, która w razie potrzeby jest w stanie rozwiązać problem podczas projektowania

szkolenia. Program Articulate Presenter jest wtyczką do popularnego Microsoft PowerPointa, dzięki której można szybko i efektywnie tworzyć proste lub złożone szkolenia e-learningowe. Jest to produkt doceniany przez wiele firm z branży e-learningu, ponieważ dzięki swojej prostocie, przy równoczesnym zachowaniu standardów profesjonalizmu, jest w stanie wspomóc obszerne projekty edukacyjne i szkoleniowe.

Do najpopularniejszych możliwości działania modeli działalności sieciowej, jakie stwarza m.in. e-learning należy:

1. Model B2C (business to consumer) – w edukacji występuje on najczęściej pod postacią prywatnych firm lub publicznych szkół, które oferują szkolenia lub tworzą narzędzia i oprogramowania e-learningowe;

2. Model C2C (consumer to consumer) – zaliczają się do nich platformy edukacyjne, które umożliwiają handel lub wymianę materiałów dydaktycznych pomiędzy uczniami;

3. Model B2B (business to business) – obejmuje on platformy wymiany raportów, analiz, badań czy szkoleń między organizacjami i szkołami;

4. Model A2B/A2C (administration to business/citizen) G2B/G2C (government to business/citizen) – najczęściej dotyczą szkoleń w zakresie administracji i zarządzania gospodarczego i są dalej kierowane do mieszkańców lub firm;

5. Model B2E (business to employee) – występuje gdy pracodawca organizuje dla pracowników szkolenia, warsztaty i kursy [8, s. 89]

Rzeczywistość kontra standardy

Zapotrzebowanie na szkolenia często zmienia się w zależności od zmian w systemie prawnym danej organizacji. Zdarza się iż akty prawne ograniczają ilość lub całkowicie redukują możliwość lub konieczność realizowania określonych szkoleń, jak chociażby szkolenia online w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy dla osób zatrudnionych na stanowiskach administracyjno-biurowych. Zmiana prawna w tym zakresie wpłynęła na potencjalną redukcję ilości szkoleń online w zakresie BHP o blisko 50 tysięcy osób rocznie. [6, s. 90]

Ogłoszone w listopadzie 2018 roku Rozporządzenie Ministra edukacji Narodowej zmieniające poprzednie rozporządzenie w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach określiło obowiązek przeprowadzenia do dnia 1 marca 2019 roku w każdej szkole szkolenia w zakresie udzielania pierwszej pomocy [7]. Liczba szkół w Polsce objęta nowym obowiązkiem sięga blisko 25 tysięcy. Z uwagi na organizację roku szkolnego, okres świąteczno-noworoczny i czas przerwy zimowej zwanej feriami, konieczność pilnego przeszkolenia pracowników w zakresie pierwszej pomocy zintensyfikowała się w miesiącu lutym. Wielu dyrektorów zdecydowało się na zakup szkolenia online w celu ułatwienia swoim pracownikom spełnienia wskazanego obowiązku. Wiele szkół zdecydowało się na skorzystanie z e-learningu metodą asynchroniczną podczas rady pedagogicznej. Szkolenia, które odbyły się w czasie tej „fali” zapotrzebowania realizowano w wielu

przypadkach w sposób dalece odbiegający od opisywanych wyżej standardów czy systemów. Były to zwykle materiały video, bez testów, quizów, czy innego rodzaju atrakcji. W wielu przypadkach szkolenie odbywające się w ramach rady pedagogicznej na wielkiej sali, w hałasie i przy niewielkim ekranie, nie spełniło założeń ustawodawcy, stało się jedynie formalnym wypełnieniem zadania. Pracownicy wzmocnili swoje przeświadczenie w zakresie braku zaufania do e-learningu, co w konsekwencji nadal prowadzi do niewykorzystywania w odpowiednim stopniu możliwości E-learningu. Eksperti pytani o przyczynę tego stanu rzeczy często wskazują właśnie tą przepaść pomiędzy możliwościami i potencjałem a tym co uczestnik szkolenia ma możliwość doświadczać podczas zajęć. Blended learning (nauczanie mieszane) został przez wielu ekspertów uznany jako niepopularny sposób kształcenia w Polsce, natomiast z dużym potencjałem na wzrost. Wszyscy także zauważyli, że blended learning jest najskuteczniejszą formą nauczania na każdym poziomie. Eksperti stwierdzili, że są zwolennikami szkoleń mieszanych, a przekazywana w ten sposób wiedza pozwala na uzyskanie o wiele lepszych rezultatów niż szkolenia stacjonarne lub całkowite kursy e-learningowe [1, s.61]. Można w tej metodzie wydzielić treści które „trzeba wysłuchać” od wiedzy praktycznej, która pozwoli nam wdrożyć w życie wiedzę teoretyczną. Blended learning w oparciu o nowoczesne systemy można określić jako najlepsze rozwiązanie jakie odpowiada edukacji osób dorosłych. Za przykład można podać wykłady łączone z warsztatami lub gry symulacyjne połączone z refleksjami i dyskusją na dany temat. Nowoczesny blended learning ma za zadanie połączyć E-learning z nauczaniem stacjonarnym tak, żeby tworzyć spójną całość i pozwolić na efektywne uczenie się nowych rzeczy. Tryb mieszany pozwala na żywy kontakt z wykładowcą i grupą, dzięki czemu student ma szansę na weryfikację swojej wiedzy oraz okazję do zadania pytania odnośnie niezrozumiałej treści. W blended learningu platforma e-learningowa daje wiele korzyści, ponieważ może służyć do:

- Przechowywania i udostępniania materiałów dydaktycznych;
- Komunikowania się z wykładowcą i grupą;
- Wspierania pracy grupowej;
- Przekazywania ogłoszeń, adresów e-mail, ocen, warunków zaliczeń.

Itp.

Co może ulec zmianie w ciągu najbliższych lat

Niestety bariery rozwoju e-learningu są często nie do pokonania w obecnej sytuacji. Po pierwsze brakuje nam wykształconej kadry w zakresie szkoleń e-learningowych. Potrzeba prawdziwych fachowców od spraw technicznych, metodyków zdalnego nauczania. Warunki wewnątrz polskich organizacji też często nie sprzyjają jego rozwojowi, wspomniane wyżej szkolenia z pierwszej pomocy przedmedycznej realizowane dla nauczycieli w szkołach za pośrednictwem E-learningu mogły umocnić w przeświadczeniu przeciwników edukacji na odległość. E-learning to zazwyczaj dodatek, który jeżeli w ogóle funkcjonuje to w bardzo ograniczonym zakresie. Inną sprawą są ograniczenia

związane z administracją państwową, która zamiast wspierać nowoczesne techniki nauczania, hamuje je poprzez ustawy i rozporządzenia. Przykładem niech będzie Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 listopada 2011 roku w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Paragraf 5 ust. 1. wyraźnie mówi, że: „Liczba godzin zajęć dydaktycznych na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych, prowadzonych z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, nie może być większa niż 60% ogólnej liczby godzin zajęć dydaktycznych określonych w programach kształcenia dla poszczególnych kierunków studiów oraz poziomów kształcenia” (Rozporządzenie MNiSW z dnia 06 listopada 2011 r.). Zapis ten wyraźnie spowalnia rozwój e-learningu w Polsce, uczelnie muszą uciekać się do praktyk takich jak organizowanie zajęć stacjonarnych, w których i tak nie ma obowiązku uczestnictwa. Jeżeli mowa zaś o rynku komercyjnym, przedsiębiorcy organizujący kursy e-learningowe również co jakiś czas muszą mierzyć się z machiną biurokratyczną. Potrzebne jest ujednoczenie przepisów na korzyść rozwoju e-learningu i uwolnienie nauczania od biurokratycznych barier. Uczelnie zazwyczaj korzystają z darmowych i otwartych platform, chociaż zdarzają się też przypadki korzystania z autorskich rozwiązań. Korporacje użytkują częściej duże i sprawdzone systemy takie jak SABA, czy produkty SAP lub Oracle. Powodów, dla których duże firmy wybierają płatne systemy jest kilka. Wymieniano tutaj głównie powody bezpieczeństwa (ryzyko utraty danych jest złe wizerunkowo) oraz te związane z zapewnieniem zewnętrznej obsługi technicznej. Korporacje wolą zniwelować koszty zatrudniania kolejnych specjalistów od e-nauczania, wolą zlecić to profesjonalistom. Małe i średnie przedsiębiorstwa korzystają zarówno z płatnych, jak i bezpłatnych platform - nie ma tutaj reguły. Analiza możliwości wskazuje nadal wykorzystywanie przeglądarek internetowych oraz Adobe Flash Playera, na których oparta jest znaczna część szkoleń. Rozwiązania typu Moodle mają się świetnie i póki co nie widać następcy.

Podsumowanie

Popularyzacja E-learningu nadal nie jest prowadzona w zintegrowany sposób. Przedstawiona w artykule sytuacja związana z nowoczesnymi systemami jakie są dostępne do tworzenia treści oraz koordynowania procesów E-learningu nie służyła się zapewne prekursorom tej metody, jednak mimo możliwości, spora część kursów E-learningowych jest słabej jakości a bariera rozwoju blended learningu jest odpowiedzialna za największe spowolnienie rozwoju tej formy kształcenia.

Bibliografia

1. J. Aidaś, *Stan i perspektywy rozwoju e-learningu w Polsce* – praca magisterska raport z badań, promotor dr Jolanta Tkaczyk, Uczelnia Leona Koźmińskiego, Warszawa 2017
2. M. Plebańska, *E-learning. Tajniki edukacji na odległość*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011

3. www.tincanapi.com/overview [dostęp: 23.01.2019]
4. M. Malak, *Szkolenia BHP – wyzwania dla trenera*, Wydawnictwo Naukowe Intellect, Waleńców 2017
5. pl.asystems.as/rozwoj/ [dostęp: 27.01.2019]
6. M. Malak, *Problemy rozwoju E-learningu w Polsce w kontekście nowelizacji przepisów dotyczących szkoleń BHP*. [w:] Humanitarian Corupus nr 22, Dragomanov National University of Pedagogy, Vinnytsia 2018
7. Dz.U. 2018 poz. 2140 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 października 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach
8. K. Kuźmich, 2015. *E-learning. Kultura studiowania w przestrzeni sieci*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2015
9. Kłosowski M., Staszewski P., *Funkcjonowanie i doskonalenie systemu zarządzania bhp w przedsiębiorstwie - studium przypadku*, [w:] Komputerowo Zintegrowane Zarządzanie, Oficyna Wydawnicza PTZP, Opole 2014.
10. D. Nojszewski „Platformy e-learningowe w polskich instytucjach edukacyjnych „e-mentor” 2003r nr 2.
11. A. Kubiak *Amerykański sen o e-edukacji*, „Zarządzanie Zasobami ludzkimi” 2002 nr 2
12. M. Hyla, *Przewodnik po e-learningu*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2016
13. M. Kubiak, *Wirtualna edukacja*, MIKOM, Warszawa 2000

ROLA MARKETINGU WEWNĘTRZNEGO W PROCESIE ZARZĄDZANIA ZMIANĄ

Wiśniewska-Placheta Edyta,

Wydział Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej
ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-6154-9828>

Ober Józef,

Adiunkt na Wydziale Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej
Jozef.Ober@polsl.pl ORCID ID <http://orcid.org/0000-0001-6290-381X>

Streszczenie. Artykuł ma na celu omówienie istoty marketingu wewnętrznego w organizacji, jego założeń oraz znaczenia w procesie zarządzania zmianą. W opracowaniu dokonano prezentacji postrzegania marketingu wewnętrznego w piśmiennictwie naukowym, rozróżnienia w stosunku do obszaru zarządzania zasobami ludzkimi oraz wskazano istotną rolę jaką pełni on w procesie nabywania przez organizacje umiejętności do szybkiego reagowania na zmiany w turbulentnym otoczeniu.

Słowa kluczowe: Marketing wewnętrzny, komunikacja wewnętrzna, zarządzanie zmianą, kultura organizacyjna, niematerialne zasoby organizacji.

Key words: Internal marketing, internal communication, change management, organizational culture, immaterial resources in organization.

1. Istota i postrzeganie marketingu wewnętrznego w organizacji

Na gruncie zmienności otoczenia gospodarczego, w którym produkt usługowy stał się łatwy do skopiowania, najważniejszymi elementami przewagi konkurencyjnej i tym samym strategii marketingowej stało się skuteczne

komunikowanie się przedsiębiorstwa z rynkiem [13, s.92]. Jednocześnie, czynnikami przesądzającymi o rozwoju współczesnych organizacji stały się umiejętności wykorzystania potencjału intelektualnego wszystkich uczestników organizacji wsparte technologią informatyczną i automatyzacją [10, s.7-8]. Takie spojrzenie na czynnik ludzki w organizacji, który nie tylko odgrywa ważną rolę w kontakcie z klientem, ale przede wszystkim jest trudny do skopiowania, jako pierwszy zaprezentował Berry, który sugerował, aby traktować pracowników jako klientów firmy, a przydzielone im odpowiedzialności i zadania jako produkty, które zaspokajają ich potrzeby i oczekiwania, jednocześnie realizując cele organizacji [1, s.25-28]. Takie spojrzenie wymaga uzyskania spójności w organizacji, pomiędzy wysiłkami marketingu skierowanego na zewnątrz, a marketingiem skierowanym do pracowników, którego efektem będzie zrozumienie przez nich strategii przedsiębiorstwa, kierunku rozwoju oraz pożądaných wzorców zachowań, jak również ich otwartość na otoczenie zewnętrzne organizacji [19, s.10]. Omawiane podejście wpisuje się w koncepcję organizacji ujmowanej w kategoriach systemu, powstałej na gruncie nauk biologicznych i zdefiniowanej przez biologa Bertalanffy'ego. Koncepcja mówi, że ogólną teorię systemów można określić jako zbiór elementów pozostających we wzajemnych relacjach, gdzie całość jest czymś więcej niż sumą części i z tego powodu nie można dokonywać wyjaśniania rzeczywistości organizacyjnej wyłącznie na podstawie charakterystyk elementów występujących oddzielnie [25, s.273]. W tym kontekście wielu autorów zaczęło traktować marketing wewnętrzny jako synonim zarządzania zasobami ludzkimi (ang. Human Resources Management – HR). Różnice między marketingiem wewnętrznym, a HR w organizacji mogą wydawać się niewielkie, jednak są one istotne z punktu widzenia upodmiotowienia pracowników organizacji i tym samym humanizacji zarządzania, w opozycji do kierowania ludźmi w ujęciu przedmiotowym. To, co łączy wspomniane dyscypliny to czynnik ludzki postrzegany jako kapitał organizacji, jednak koncepcja marketingu wewnętrznego powstała na gruncie nowego podejścia do roli pracownika w organizacji i rozwoju marketingu relacji, który współtworzy sukces organizacji [4, s.11]. Błędne postrzeganie marketingu wewnętrznego i próby scalenia go z zarządzaniem zasobami ludzkimi, wywołały chęć rozróżnienia i zgrupowania perspektyw postrzegania obu podejść. Autorki [3], szeroko zajmujące się omawianą tematyką, bardzo dokładnie i precyzyjnie wyszczególniają oraz opisują różnice w pojmowaniu i odróżnieniu zarówno dyscyplin (zarządzanie zasobami ludzkimi, marketing wewnętrzny), jak również samych pojęć (komunikacja wewnętrzna, marketing wewnętrzny). Jednocześnie powstały dwa obozy różniące się w sposobie postrzegania roli oraz wagi marketingu wewnętrznego w organizacji. Wyznawcą pierwszego był Friedman, który jako obrońca i propagator wolnego rynku, uważał że główną powinnością przedsiębiorstw jest zapewnienie udziałowcom zysku, a nie koncentrowanie się na zadowalaniu pracowników [8, s.148]. Natomiast jego krytyk – Drucker wskazał, że ekonomika działań nie jest jedyną sferą działalności przedsiębiorstwa, bowiem organizacja odpowiada za swoich pracowników, tak

jak za klientów i wszystkich z którymi ma jakikolwiek kontakt [28, s.113]. Te zgoła odmienne poglądy, rzuciły światło na rolę kapitału ludzkiego w organizacji, stawiając krok w kierunku humanizacji zarządzania. Oparcie zarządzania o relacje, zrozumienie, motywację i zaangażowanie pracowników w realizację celów organizacji podzielił Zbiegień-Maciąg [30, s. 16], który już w roku 1996 stwierdził, że marketing wewnętrzny powinien posiadać następujące cechy: 1) wszyscy pracownicy muszą być postrzegani jako klienci firmy, 2) firma jako całość musi być otwarta na potrzeby, interesy i oczekiwania klientów, 3) klienci wewnętrzni czyli pracownicy firmy kształtują jej pozytywny wizerunek i dbają o jej rozwój, 4) firma dba także o swoich potencjalnych klientów, czyli przyszłych pracowników. Wytworzona w ten sposób perspektywa postrzegania marketingu wewnętrznego znalazła swoich kontynuatorów, którzy podejmując próby zrozumienia tej stosunkowo nowej dyscypliny, dokonali niejako zgrupowania marketingu wewnętrznego na postrzeganie go przez pryzmat: 1) orientacji na motywowanie pracownika i podejście do niego jak do klienta firmy, 2) orientacji na klienta zewnętrznego, 3) orientacji na wspomaganie wdrażania strategii firmy i zarządzania zmianą [24, s.11]. Inni autorzy podejmowali próby modyfikacji wspomnianych grup w kierunku podejść do marketingu wewnętrznego, wyrażających się w traktowaniu go jako: 1) synonimu zarządzania ludźmi, 2) koncepcji wykorzystania marketingowych instrumentów, 3) w odniesieniu do rynku wewnętrznego, którego głównymi podmiotami są pracownicy traktowani jak klienci organizacji, 3) warunku usatysfakcjonowania klientów zewnętrznych, 4) orientacji na wspomaganie w procesie wdrażania strategii organizacji i zarządzania zmianą oraz źródło przewagi konkurencyjnej [26, s. 117]. Wspomniane próby prezentacji innowacyjnego podejścia do podmiotowego zarządzania organizacją, podkreśliły tylko rolę i wagę marketingu wewnętrznego w organizacji oraz znalazły swoje odzwierciedlenie w normach zarządzania jakością w organizacji. W normie ISO 9001, poza nastawieniem na klienta zewnętrznego, procesy i doskonalenie w organizacji, uwzględniono także wymagania takie jak: 1) przywództwo – przywódcy ustalają kierunek i jedność działania organizacji; powinni tworzyć i utrzymywać jej wnętrze, aby pracownicy mogli zaangażować się w osiągnięcie celów, 2) zaangażowanie ludzi – pracownicy na wszystkich stanowiskach stanowią istotę organizacji; ich zaangażowanie w pełni pozwala na korzystanie z ich uzdolnień, 3) zarządzanie relacjami – korzystne wzajemne powiązania powodują wzrost zdolności obu stron do tworzenia wartości dodanej [31, s. 149-150]. Wskazuje to na lepsze zrozumienie znaczenia klienta wewnętrznego oraz jego zaangażowania w organizacji oraz dowodzi zaistnienie większej świadomości, że współcześnie najbardziej pożądaną wartością w organizacji są ludzie. Jednocześnie marketing wewnętrzny wpisuje się, jak dowodzi wspomniana norma, w wymagania jakości organizacji uczącej się, organizacji przyszłości.

2. Funkcje i cele marketingu wewnętrznego

Marketing wewnętrzny przyjmuje wiodącą funkcję we współczesnej organizacji [17, s.68] i nawiązuje do koncepcji zarządzania relacjami,

zrozumienia jej celów oraz zaangażowania pracowników, a komunikacja stanowi podstawowe i najważniejsze źródło realizacji jego zamierzeń. Jednocześnie często stosuje się pojęcie komunikacja wewnętrzna jako synonim marketingu wewnętrznego. Biesaga-Słomczewska wyjaśnia, że komunikacja wewnętrzna to nie marketing wewnętrzny, lecz instrumentarium marketingu wewnętrznego [4, s.116]. Aby rozróżnić postrzeganie komunikacji wewnętrznej w organizacji od marketingu wewnętrznego warto przyjrzeć się funkcjom i celom obydwu procesów. Listwan [14, s.286] przypisuje następujące funkcje komunikacji w organizacji: 1) informacyjna - dostarczanie wszelkiej informacji koniecznej do podjęcia decyzji i koordynowania przyjętych działań, 2) instruktazowa - przekazywanie poleceń lub wskazówek, a następnie objaśnianie jakie działania, kto i kiedy musi podjąć, aby osiągnąć wyznaczony cel, 3) integracyjna - łączenie wszystkich zaangażowanych w dane zadanie jednostek w jedną całość organizacyjną poprzez odpowiednią synchronizację przyjętych działań, 4) kontrolna - klasyfikowanie zadań, władzy, odpowiedzialności, które umożliwiają dokonanie kontroli, 5) motywacyjna - wzbudzanie zaangażowania pracowników w realizowaniu wyznaczonych celów organizacyjnych, 6) ekspresyjna, jest niejako łącznikiem wszystkich wyżej wymienionych funkcji, umożliwiający wyrażanie własnych opinii i uczuć, takich jak obawy, niezadowolenie czy frustracja. Natomiast funkcje marketingu wewnętrznego to [22, s.167-178]: 1) zdobywanie poparcia dla kluczowych decyzji co do planów organizacji, 2) zmiana postaw i zachowań pracowników oraz menedżerów, którzy mają kontakt z klientem, 3) zdobywanie poparcia dla planów marketingowych, 4) zarządzanie ciągłymi zmianami w zakresie kultury organizacyjnej. Marketing wewnętrzny zatem wykorzystuje narzędzia komunikacji w celach informacyjnych oraz perswazyjnych, co oznacza, że nadaje informacji znaczenie, a komunikacja wewnętrzna integruje pracowników wokół strategii organizacji oraz inicjowania wewnętrznych zmian [19, s.36-41]. Drugą płaszczyzną, z którą łączą się funkcje komunikacji wewnętrznej i marketingu wewnętrznego są cele, które powinny się wyrażać w pozyskiwaniu poparcia dla strategii firmy na wszelkich poziomach struktury organizacji [18, s.7]. Wśród celów komunikacji wewnętrznej wyróżnia się [7, s.4]: 1) wspieranie procesu realizacji strategii działania firmy, 2) sprawne zarządzanie, 3) motywowanie pracowników, 4) większa samodzielność pracowników, 5) kształtowanie kultury organizacyjnej, 6) budowanie zaufania, 7) rozładowywanie konfliktów, 8) ułatwianie adaptacji nowych pracowników, 9) budowanie poczucia dumy, elitarności, 10) zatrzymywanie najbardziej wartościowych pracowników, 11) minimalizacja ryzyka strajków i nadmiernych żądań, 12) przekonywanie wewnętrznych konsumentów oraz inwestorów oraz przygotowywanie i wprowadzanie zmian. Natomiast cele marketingu wewnętrznego to [21, s.131-132]: 1) przyczynianie się do uzyskania lepszej jakości produktu, podwyższenia standardu obsługi klienta oraz prawidłowej realizacji strategii firm, 2) sprzyjanie komunikacji wewnętrznej, 3) zapobieganie konfliktom pomiędzy podmiotami organizacji, 4) pełnienie kluczowej roli w procesie różnicowania oferty, 5) umożliwianie pracownikom zgłaszanie

wniosków, opinii, pomysłów, wyzwalanie w nich kreatywności, 6) prowadzenie do ewolucji organizacji poprzez powolne zanikanie barier między działami i pełnionymi przez nie funkcjami, 7) wyzwalanie zaangażowania kierownictwa we współpracę z pracownikami i preferowanie otwartości w relacjach. Niektóre cele wspomniane powyżej nakładają się na siebie, co tylko dowodzi, że komunikacja wewnętrzna jest elementem polityki w marketingu wewnętrznym i jego instrumentem. Przy zrozumieniu roli komunikacji wewnętrznej, na etapie tworzenia planu działań w marketingu wewnętrznym, niezbędne jest wypracowanie odpowiedniego klimatu i środowiska do implementacji jego założeń. Metodyka wdrażania marketingu wewnętrznego powinna opierać się o trzy następujące po sobie fazy diagnostyczne: 1) diagnoza czynników wpływających na sytuację organizacji, 2) diagnoza struktury organizacyjnej, 3) diagnoza systemu komunikacji wewnętrznej w organizacji, 4) diagnoza systemu motywacyjnego, 5) diagnoza klimatu psychologicznego [11, s.313]. Na podstawie działań diagnostycznych, możliwe jest wychwycenie obszarów wymagających głębszej analizy oraz wskazanie możliwości optymalizacji. Wyłącznie poprzez wgląd w stan obecny środowiska wewnętrznego organizacji, możliwe jest zaimplementowanie działań w marketingu wewnętrznym, wyrażających się w zbudowaniu sprawnego systemu komunikacji wewnętrznej; stworzeniu kultury organizacji cechującej się otwartym stylem zarządzania, powszechnym zaangażowaniem i wzajemną współpracą; wytworzeniu wśród pracowników powszechnej współodpowiedzialności oraz świadomości, że każdy pracownik ma ogromny wpływ na zaspokajanie potrzeb nabywcy, a także szczególnej trosce o klienta, jako podstawa wszelkich działań [20, s.186].

3. Rola marketingu wewnętrznego we wdrażaniu zmian w organizacji

Wyzwaniem dla powyższych założeń jest obecne, zmienne środowisko gospodarcze, które nie daje szans na stworzenie uniwersalnego systemu działań w marketingu wewnętrznym, wdrożenie go i zakończenie projektu. Bowiem skuteczny marketing wewnętrzny nie jest jednorazową kampanią informacyjną, lecz nieustającym procesem. Aby organizacja mogła się rozwijać i konkurować, zarządzający muszą dbać o pracowników i poszukiwać nowych metod i narzędzi wspierających procesy angażowania pracowników, szczególnie z uwagi na konieczność wdrażania ciągłych zmian w organizacji, gdzie pożądane jest uczynienie z załogi najbardziej elastycznego ogniwa tego procesu. Wsparcie procesu zarządzania zmianą jest wysoce pożądaną cechą organizacji w turbulentnym otoczeniu. Dlatego autorzy [23, s.449-462] omawianej tematyki wpisali wspomaganie procesu wdrażania zmian jako jedną z czterech grup w organizacji, które szczególnie wymagają implementacji założeń marketingu wewnętrznego. Bratnicki [5, s.34-42] określa zarządzanie zmianą jako jeden z obszarów rozwoju organizacji, który jest istotą współcześnie rozumianej przedsiębiorczości. Ten nieustanny „ruch” wewnątrz organizacji i związana z nim potrzeba wypracowania wśród załogi podążania za nim w sposób elastyczny, z poczuciem zrozumienia i zaangażowaniem, jest kluczowym czynnikiem sukcesu. Marketing wewnętrzny pełni zatem fundamentalną rolę w procesie zarządzania

zmianą. Jednocześnie stosując go w organizacji, zarządzający powinni mieć na uwadze, że różne segmenty pracowników, w różny sposób będą reagować na zmiany. Istotne jest zatem, aby wdrażając założenia marketingu wewnętrznego zmiany w organizacji, oprzeć politykę skierowaną do pracowników na rzetelnej, właściwej i pełnej informacji, feedback'u, właściwej motywacji, szkoleniach i integracji. Nie ma innej drogi do konkurowania w otoczeniu tak łatwo kopiowalnym i turbulentnym, jak polityka zrozumienia i włączenia pracowników w realizację celów organizacji, w oparciu o dobrą współpracę i lojalność, które pozwolą na kształtowanie właściwych relacji z klientami zewnętrznymi oraz dbałość o wizerunek firmy [12, s.408]. W tym kontekście, w ostatnim czasie coraz mocniej docenia się rolę coaching'u we wdrażaniu zmian, jako jedno z działań w marketingu wewnętrznym [16]. Coaching pomaga wpierać pracowników w efektywnym przejściu przez zmianę. Prowadzone badania wskazują jednoznacznie, że zaangażowanie coachów, zarówno zewnętrznych, jak również wewnętrznych w proces przeprowadzenia zmiany przez pracowników ma pozytywny wpływ na rezultat wdrożenia. Coaching jest jednym z narzędzi marketingu wewnętrznego, który pozwala zrozumieć zmianę, cele organizacji oraz sprzyjać ich wprowadzaniu w organizacji [15, s.44]. Zastosowanie coachingu podczas wdrażania zmian wyzwala zaangażowanie załogi, rozwija umiejętności radzenia sobie ze stresem w trudnej sytuacji, stwarza możliwości uzyskania dodatkowych informacji, a od strony pracodawcy wpływa na wzrost wykorzystania potencjału i zasobów posiadanych przez firmę [16]. Umiejętność partycypacyjnego wdrażania zmian w organizacjach jest najtrudniejszą umiejętnością zarządzających i wciąż jest na etapie eksperymentów, pomimo dostępności raportów wielu zmian wdrożonych w ten sposób z sukcesem. Jednak wyniki badań [27] wskazują, że w ostatnich latach, nie więcej niż 30% zmian w organizacjach udaje się wdrożyć w sposób zadowalający. Za główną przyczynę niepowodzenia uznawany jest brak wystarczającej edukacji skierowanej do pracowników, co wyraża się w niezrozumieniu zmiany, jej charakteru, celu, rozmiaru generując obawy, bojkotowanie jej założeń oraz czasami nawet rezygnacji z pracy. Przerzucona odpowiedzialność za notyfikację zmiany na Działy Komunikacji (zajmujące się głównie obsługą Social Media, Employer Branding'iem, Eventami) i Marketingu pociąga za sobą oplakane konsekwencje. W praktyce i mentalności polskich organizacji nie ma nadal zrozumienia co do faktycznej roli marketingu wewnętrznego oraz wpływu jego działań na nastawienie, motywację i zrozumienie załogi w okresie zmiany. Praktyka nadal „stawia pierwsze kroki” w pojmowaniu marketingu wewnętrznego, w tym w kontekście wdrażania zmian w organizacji i nie traktuje omawianego zagadnienia na poziomie strategicznym. Dopóki świadomość potrzeby takich funkcji jak specjalista ds. marketingu wewnętrznego czy specjalista ds. zarządzania zmianą jest marginalna, bądź pozostaje w sferze górnolotnych koncepcji, a przede wszystkim konieczność wdrażania w organizacjach polityki opartej o założenia marketingu wewnętrznego, dopóty efekty implementacji zmian nie będą osiągały lepszych rezultatów.

4. Podsumowanie

Marketing wewnętrzny to stosunkowo nowe podejście do zarządzania, które stanowi pewną unikatową ofertę dla organizacji funkcjonującej w zmiennym otoczeniu, w którym fundamentalne znaczenie ma dostęp do właściwej informacji we właściwym czasie [29, s.109]. Marketing wewnętrzny to cały proces działań ukierunkowanych na tworzenie zintegrowanych zespołów pracowniczych, które będą zdolne do wprowadzania zmian oraz realizacji trudnych zadań w organizacji [11, s.312]. Tak rozumiany marketing skierowany do wnętrza organizacji oparty na wzbudzaniu motywacji do działania i zaangażowania pracowników, jest możliwy tylko tam, gdzie zarządzający postrzegają pracowników jako najważniejszy zasób, którego nie da się skopiować tak jak produktów czy usług. Osiągnięcie tego celu jest możliwe dzięki kształtowaniu właściwej kultury organizacji, przenikającej do osobistych motywacji pracowników [9, s.17]. Ta kultura powinna opierać się na filarach służących kształtowaniu zbiorowych umiejętności, kompetencji i doświadczeń w organizacji oraz ich wykorzystania dla realizacji celów organizacji, a w efekcie uzyskania przewagi konkurencyjnej na rynku gospodarczym [6, s.5]. Organizacja powinna traktować marketing wewnętrzny jako proces, politykę i podejście do niematerialnych zasobów przedsiębiorstwa osadzone na rozpowszechnianiu wiedzy, kształtowaniu umiejętności, dobrej współpracy i wzbudzaniu lojalności pracowników. Tylko w ten sposób pojmowana polityka zarządzania, może kształtować właściwe relacje z klientami zewnętrznymi oraz dbać o wizerunek firmy, a w konsekwencji budować silną pozycję organizacji.

Literatura

1. Berry L. L., *The employees as customers*. Journal of Retail Banking, no. 3, 1981 [w:] Olszyńska A., *Marketing wewnętrzny w przedsiębiorstwie. Koncepcja i narzędzia wspomagające integrację działań wewnętrzny organizacji*. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005.
2. Biesaga-Słomczewska E. J., Iwańska-Knop K., *Wybrane aspekty marketingu wewnętrznego*. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu 29/9-22, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2013, nr 751.
3. Biesaga-Słomczewska E. J., Iwańska-Knop K., *Marketing wewnętrzny we współczesnej organizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
4. Biesaga-Słomczewska E. J., *Komunikacja wewnętrzna w procesie porozumiewania się pracodawcy z pracownikami*, [w:] (red.) Grzegorzczak W., *Marketing w obliczu nowych wyzwań rynkowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
5. Bratnicki M., *Model przedsiębiorczego rozwoju organizacji: konstrukt i jego wymiary*. Współczesne Zarządzanie 2011, nr 3.
6. Brzozowska E., *Inicjatywność i przedsiębiorczość a kreatywność jako kluczowa kompetencja we współczesnych organizacjach*. Przedsiębiorstwo i Finanse, nr 3, 2018.
7. Cybulska J., *W świecie komunikacji. Komunikacja wewnętrzna w organizacji*. Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza nr 4, 2011.
8. Ebenstein L., *Milton Friedman. Biografia*. Difin, Warszawa 2009.
9. Frankowski Z., *Marketing w zarządzaniu gminą [w:]* (red.) Frankowski Z., *Działalność marketingowa gmin. Zarys ujęć marketingu terytorialnego*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistycznej w Ciechanowie, Ciechanów 2000.
10. Grajewski P., *Koncepcja struktury organizacji procesowej*, Dom Organizatora, Toruń 2003.
11. Gralak K., *Marketing wewnętrzny w praktyce zarządzania jednostek samorządu terytorialnego*, Zeszyty Naukowe Polityki Europejskiej, Finanse i Marketing 2010, nr 3 (52).
12. Grzybek M., Kawa M., *Znaczenie rozwoju marketingu wewnętrznego w umacnianiu pozycji rynkowej na przykładzie firmy X*. Marketing i Zarządzanie 2016, nr 3 (44).

13. Liczmańska K., *Budowanie silnych marek produktowych w warunkach zakazu reklamy publicznej na przykładzie sektora alkoholi wysokoprocentowych*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2015.
14. Listwan T., *Zarządzanie kadrami*. Wyd. II. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa, 2004.
15. Martyniak Z., *Nowe metody i koncepcje zarządzania*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2002.
16. Miąsek D., *Business coaching jako narzędzie wspierające proces zmiany w przedsiębiorstwie. Przykład projektu w Grupie Topex*. www.academia.edu/12075414 (dostęp: 04.02.2019).
17. Mikołajczyk Z., Stolarska M., *Zarządzanie potencjałem społecznym w przedsiębiorstwach polskich i francuskich*, w: *Zarządzania kadrami – perspektywy badawcze i praktyka*. Prace naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 871, Wrocław 2000.
18. Mruk H., Pilarczyk B., *Strategie marketingowe a strategia przedsiębiorstwa*, [w:] (red.) Pilarczyk B., *Strategie marketingowe w zarządzaniu przedsiębiorstwem*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1997.
19. Olsztyńska A., *Marketing wewnętrzny w przedsiębiorstwie. Koncepcja i narzędzia wspomagające integrację działań wewnętrzny organizacji*. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005.
20. Otto J., *Marketing. Marketing relacji. Koncepcja i stosowanie*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2001.
21. Payne A., *Marketing usług*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1997 [w:] Biesaga-Słomczewska E. J., Iwińska-Knop K., *Marketing wewnętrzny we współczesnej organizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
22. Piercy N., Morgan N.A., *The marketing planning process: Behavioral problems compared to analytical techniques in explaining marketing plan credibility*. Journal of Business Research, no. 29 (3), 1994 [w:] Olsztyńska A., *Marketing wewnętrzny w przedsiębiorstwie. Koncepcja i narzędzia wspomagające integrację działań wewnętrzny organizacji*. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005.
23. Rafiq M., Ahmed P. K., *Advances in the internal marketing concept: Definition, synthesis and Extension*. Journal of Services Marketing 2000, no. 6.
24. Rafiq M., Ahmed P.K., *Advances in the internal marketing concept: Definition, Synthesis and Extension*. Journal of Services Marketing 1976, no. 14 (6)[w:] Olsztyńska A., *Marketing wewnętrzny w przedsiębiorstwie. Koncepcja i narzędzia wspomagające integrację działań wewnętrzny organizacji*. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005.
25. Sadowski A., Zajdel M., *Podejście systemowe w naukach o zarządzaniu*. Studia Prawno-Ekonomiczne, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Stowarzyszenie t. LXXX, Łódź 2009.
26. Sincić D., Poloski-Vokić N., *Integrating Internal Communications, Human Resource Management and Marketing Concept into the New Internal Marketing Philosophy*, FEB Working Paper, no 07-12, University of Zagreb, Zagreb 2007 [w:] Biesaga-Słomczewska E. J., Iwińska-Knop K., *Marketing wewnętrzny we współczesnej organizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
27. Szkoła Zarządzania Zmianą, *Raport z Ogólnopolskiego Badania Zarządzania Zmianą 2019*, <https://zmiana.edu.pl/portfolio-item/obzz-2019/> (dostęp 03.02.2019).
28. Słezak-Gładzik I., *Corporate Social Responsibility (CSR) jako koncepcja porządkująca relacje między biznesem a społeczeństwem*. „Modern Management Review” 2013, no. 20(2).
29. Winkler R., *Techniki komunikacji w procesach zmian*. Nauki o Zarządzaniu, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2015, 2(23).
30. Zbiegień-Maciąg L., *Marketing personalny czyli jak zarządzać pracownikami w firmie*. Business Press, Warszawa 1996.
31. Zymonik J., Zymonik Z., *Total Quality Management* [w:] (red.) Hopej M., Kral Z., *Współczesne metody zarządzania w teorii i praktyce*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2011.

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ВОКАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Овсяннікова Наталія Юрївна

*доцент кафедри «Естрадного виконавства
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
Заслужений діяч мистецтв України
natalymusic@ukr.net*

Вокальне мистецтво - це гармонійне поєднання таких компонентів, як: слово, музика, голос, тембр, акторська майстерність, емоційний вплив, інтонація, манера виконання, вокальна техніка та смисловий контекст. Завдяки творчому процесу, який виникає в результаті такої взаємодії, відтворюються музично-художні образи, які істотно впливають на духовний розвиток людини, її морально-етичні якості та соціальні відносини. Завдяки музиці формується загальний світогляд особистості.

Чисельна кількість наукових праць із музичної педагогіки та вокального виконавства доводять актуальність обраної теми дослідження. Історичні аспекти розвитку вокального мистецтва висвітлені у роботах В. Антонюк, В. Багадурова, Б. Гнидь, В. Іванова, І. Назаренко, Л. Прохорової.

Окремі аспекти розвитку та виховання співацького голосу описують Л. Дмитрієв, В. Смелянов, В. Морозов, О. Стахевич та інші.

Психологічні засади формування співацького голосу розглядали Л. Виготський, О. Леонтєв, Р. Немов, С. Рубінштейн, Б. Теплов, А. Чистович; дослідження у галузі фоніатрії проводили А. Єгоров, І. Левідов, А. Мюзехольд, Л. Работнов, С. Ржевкін, А. Рудаков, Р. Юссон.

Інші аспекти вокального виконавства представлені у працях Б. Базиликута, О. Знаменської, Д. Люша, О. Микиші.

Концепції розвитку особистості становлять цілий розділ психологічного знання. Виникнення кожної з них пов'язане з певним історичним етапом: психоаналізом (Адлер, Фрейд, Юнг), гуманістичним підходом до розуміння особистості (Еріксон, Маслоу, Роджерс, Фромм), теорією особистості (А. Менегетті).

Спів є одним із основних засобів емоційного впливу на слухача. Завдяки вокальному мистецтву формуються духовні потреби людини та відбувається естетичний аналіз життєвих явищ. В чому ж його особливості? Перш за все, вокальне мистецтво має особливу мову та інтерпретацію, відповідно до особистісних відчуттів виконавця та вокально-художньої уяви.

Сучасна музика часто містить в собі деякі суперечності, які характеризують гостроту вподобань та психологічних домінант суспільства, вона адаптується під реалії суспільного життя. На жаль, відсутність контролю та позитивного впливу з боку сім'ї та освітнього закладу, часто

молоде покоління підлягає процесам морально-ціннісних деформацій, зацікавлюючись музикою, яка не збагачує їхній духовний стан, а, навпаки, робить особистість роздратованою з розхитаною нервовою системою та незрозумілими вподобаннями.

Завданням вокальної педагогіки має стати виокремлення позитивних тенденцій музичного мистецтва, що вимагає високої професійної підготовки, таланту та педагогічної майстерності.

В модернізованій системі освіти існують суперечності між стандартами навчання, розмежовуються погляди на стан вокальної культури, загальнолюдські цінності та духовний розвиток [2].

На нашу думку, саме культурна домінанта повинна стати стрижнем у вокальній педагогіці, оскільки саме вона здатна підвищити моральний рівень суспільства, збагатити його духовно, сформувані світогляд суспільства та виховати естетичні смаки.

Виховання культурної, освіченої особистості з гуманними якостями, духовною свободою, яка здатна до самовизначення – глобальна мета сучасної освіти, якої можна досягти засобами музичного мистецтва, зокрема вокальної музики, оскільки вона впливає на почуття людини раніше, ніж вона спроможна це усвідомити [1].

Вокальна педагогіка передбачає не лише вдосконалення навичок співу, але й музичне виховання загалом, в якому формується загальна музична культура, підвищується мистецький рівень, відбувається національно-патріотичне виховання. Отже, музичне виховання є суттєвим елементом культурного зростання суспільства та його культурно-естетичним багатством.

Краса пісні породжує любов до неї, викликає потребу сприймати її, творити та виконувати. Вона відображає внутрішній стан особистості, її навколишнє оточення та життєвий досвід людства, виховує любов до прекрасного, прищеплює почуття гідності. Саме тому вокальне мистецтво становить одну із концепцій становлення культурної особистості та культури загалом.

Музична культура тісно пов'язана з людською діяльністю, творчістю, яка спрямована на оволодіння музичними цінностями. Культура особистості полягає не лише в розвиткові інтелекту, але й в духовно-практичній діяльності та її матеріально-практичному значенні, індивідуальному соціально-художньому досвіді у сфері музичного мистецтва. Важливого значення набуває знання народної та класичної музики, які є складовими національної самобутності та невід'ємною ланкою духовної культури.

Основними способами розвитку культурної особистості, на сучасному етапі модернізованої освіти мають стати:

1. Впровадження у педагогічний процес творчої спадщини українських композиторів.

2. Відбирати для виконання твори, які несуть в собі ціннісно-виховний потенціал та ідейно-художнє значення.

3. Враховувати індивідуально-психологічні особливості студента.
4. Розвивати у своїх підопічних почуття естетичного сприймання та оцінки.

5. Формувати у майбутніх вокалістів любов до рідної мови, зацікавлення національними традиціями та історією Батьківщини.

Безсумнівно, на формування особистості істотно впливають біологічні та соціальні фактори, генетична спадковість, образ життя, навколишнє середовище. Проте пісня може зробити вагомий внесок в процес її розвитку, адже це могутній засіб виховання духовності, спосіб перетворення зовнішніх культурних сенсів у духовний світ особистості, яка розвивається, пізнаючи мистецтво.

Література:

1. Андрущенко І. Творча діяльність як основа формування естетичної культури особистості // Рідна школа. 2005. № 8. С. 43-45.

2. Чибісова Н. Формування культурної особистості - завдання сучасної освіти // Педагогіка і психологія. 2002. № 3. С. 135-139

**(POST)PAMIĘĆ O POWSTANIU WARSZAWSKIM. REPREZENTACJE
POWSTANIA W POLSKIEJ KULTURZE POPULARNEJ**

Paprotna Julita,

*doktorantka Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie*

julita.paprotna@gmail.com

Promotor –

profesor doktor habilitowana Elżbieta Hurnik

Powstanie Warszawskie z 1944 roku stało się wydarzeniem, które od kilkudziesięciu lat buduje narodową tożsamość Polaków. Jest przykładem zbiorowego doświadczenia traumy, z którym musi się uporać każde kolejne pokolenie. Wyjątkowy, na skalę światową, zryw mieszkańców Warszawy w walce o wolność stał się tematem szeroko reprezentowanym w kulturze – także popularnej.

Naturalnym jest, że współcześnie coraz częściej po tematykę związaną z powstaniem sięgają reprezentanci drugiego i trzeciego pokolenia. Ich pamięć o wydarzeniach jest jednak pamięcią zapożyczoną, zapośredniczoną przez różnego rodzaju przekazy. Świat powstania jest (przez nich) rekonstruowany z tego, co na temat zrywu utrwaliło się przez lata w świadomości zbiorowej.

Katarzyna Bojarska podkreśla, że bazą dla pisania o Zagładzie (ale jej słowa można także odnieść do innych wydarzeń, takich jak Powstanie

Warszawskie) staje się „świat tekstów kultury”, które „traktują o tym – zawsze cudzym – doświadczeniu” [2, s.95]. Autorzy odtwarzają przeszłość, korzystając z cudzych wspomnień, fotografii, narracji historycznych, poezji, filmów itp.. Badaczka formułuje problem związany z rekonstrukcją „nie swojej” pamięci: „[...] problem twórczości drugiego pokolenia dotyczy nie tego, jak utrwaląc wszystko to, co się w pamięci zachowało, lecz jak poradzić sobie z pamięcią, która nie jest nigdy pamięcią o bezpośrednich wydarzeniach, ale o opowieściach o nich” [2, s. 95].

Bojarska używa przy tym określeń: „pamięć zastępcza”, „pamięć przywłaszczona”, „pamięć nie na swoim miejscu”. Taki typ pamięci o wojnie James E. Young nazywa „pamięcią pamięci świadków”, która tworzy przeszłość zastępczą [24, s. 2]. W podobny sposób pamięć „drugiego pokolenia” kategoryzujemy swoich pracach amerykańska badaczka żydowskiego pochodzenia – Marianne Hirsch, która zajmuje się problematyką zorientowaną wokół Shoah. Używa ona terminu „postpamięć” (ang. postmemory) w odniesieniu do dzieci ocalonych z Zagłady, lecz zaznacza, że według niej może być on także stosowany do opisu pamięci drugiego pokolenia w odniesieniu do innych zbiorowych i kulturowych doświadczeń traumatycznych [9, s. 255]. W swoim szkicu *Żaloba i postpamięć* pisze, że postpamięć od pamięci dzieli pokoleniowy dystans, a od historii głęboka osobista więź:

Postpamięć jest silną i bardzo szczególną formą pamięci właśnie dlatego, że jej relacja wobec przedmiotu czy źródła jest zapośredniczona nie poprzez wspomnienie, ale wyobraźnię i twórczość. [...] Postpamięć charakteryzuje doświadczenie tych, którzy dorastali w środowisku zdominowanym przez narrację wywodzące się sprzed ich narodzin. Ich własne, spóźnione historie ulegają zniesieniu przez historię poprzedniego pokolenia ukształtowane przez doświadczenie traumatyczne, którego nie sposób ani zrozumieć, ani przetworzyć [9, s. 254].

Postpamięciowe narracje wojenne muszą więc znacznie różnić się od narracji świadectwa (ang. testimony). Socjolog, Marek Krajewski, zauważa, że przeszłość obecna jest współcześnie silniej niż kiedykolwiek [11, s. 206]. Przywołuje on koncepcję Pierre’a Nory o nadejściu „czasu pamięci”:

[...] wszystkie kraje, grupy społeczne, etniczne, rodzinne przeżyły głęboką przemianę stosunku, jaki tradycyjnie utrzymywały z przeszłością. Przemiana ta przybrała rozmaite formy: krytyka oficjalnych wersji historii, odkrywanie zepchniętych w niepamięć fragmentów dziejów, rewindykowanie śladów przeszłości wymazanej lub skonfiskowanej, kult korzeni (*roots*) i rozwój badań genealogicznych, gorączka wszelkiego rodzaju obchodów rocznicowych, sądowe rozrachunki z przeszłością, mnożenie się najrozmaitszych muzeów, zwiększona uwaga poświęcana przechowywaniu archiwaliów [...] [18, s. 37].

Według Krajewskiego „czas pamięci” dotyczy wszystkich sfer życia człowieka, jednak najsilniej widoczny jest w kulturze popularnej, która to jako „kultura repetycji” staje się „paradygmatem współczesnych modeli pamiętania o przeszłości” [11, s. 209]. Mimo tego, że pamięć o przeszłości

współcześnie podtrzymywana jest przez jej medialne reprezentacje, to jednak także to, co jest pamiętane (ale też przypominane, jak i zapomniane) określa popkultura [11, s. 209].

1. Postpamięć w popkulturze

Sławomir Buryła, Lidia Gąsowska i Danuta Ossowska – a więc redaktorzy *Mód w kulturze i literaturze popularnej* we wstępie do tej zbiorowej pracy piszą, że: „popkultura jest podstawowym mechanizmem tworzenia porządku w społeczeństwie” [17, s. 8]. Literaturę i kulturę popularną traktują oni jako proces „społecznej selekcji”, którego rozwój podporządkowany jest „wspólnotowemu smakowi” [17, s. 9].

Powtarzając spostrzeżenia Grażyny Gajewskiej należy zaznaczyć, że choć różne teksty kultury, należące do tzw. „kultury wysokiej” były już wielokrotnie analizowane przy użyciu kategorii postpamięci, wystarczy spojrzeć chociażby na opasy tom *Wojna i postpamięć* pod redakcją Zbigniewa Majchrowskiego i Wojciecha Owczarskiego, to teksty popkulturowe pozostają wciąż poza obiektywem badawczym¹.

O ile generalnie słabsze zainteresowanie i stygmatyzująca aksjologizacja „tej trzeciej” (jak nazywa literaturę popularną Anna Martuszevska [14]) wśród badaczy literatury nie dziwi, to jednak w tym wypadku lekceważenie jej jest nieuzasadnione. Gajewska zauważa, że: „to właśnie kultura popularna w dużym stopniu wpływa na kształtowanie postaw i poglądów współcześnie żyjących ludzi” [7, s. 70]. Tak jak cała współczesna rzeczywistość, chcąc nie chcąc jest zanurzona w popkulturze, tak i kultura posttraumatyczna w dużym stopniu jest kształtowana w niej i poprzez nią.

Zbigniew Majchrowski słusznie zauważa, że współcześnie: „toczy się wojna o pamięć”, a właściwie o kształt obrazu wojny [13, s. 12]. Kultura popularna odpowiedzialna jest za zjawisko, które Michał Głowiński w jednym z wywiadów nazwał „beletryzacją” pamięci wojennej [19], a Jacek Dehnel określił jako „czarny Disneyland” [4]. Głębokie przejawy kreowania „pop-pamięci” czasów wojny możemy w Polsce obserwować na przykładzie Powstania Warszawskiego z 1944 roku – wydarzenia (i miejsca), które wytwarza własną kulturę posttraumatyczną.

3. „Pop-stanie” warszawskie

Momentem, w którym popkultura zaczęła szeroko uczestniczyć w kształtowaniu pamięci o powstaniu było otwarcie w 2004 roku Muzeum Powstania Warszawskiego. Należy zaznaczyć, że podstawową funkcją, jaką spełnia muzeum jest gromadzenie zabytków z okresu Powstania Warszawskiego i Polskiego Państwa Podziemnego, a także opracowywanie i konserwacja zgromadzonych zbiorów, ich upowszechnianie i popularyzacja. Dodatkowo zaś muzeum prowadzi „działalności związane z integrowaniem środowisk

¹ Wyjątek stanowią tu filmy oraz m.in. artykuł Gajewskiej, na który się powołuję (G. Gajewska, *Postpamięć jako marzenie senne – Achtung Zelig! Druga wojna Krzysztofa Gawronkiewicza i Krystiana Rosenberga*, „Images” 2011, nr 17-18).

kombatanckich i żołnierskich oraz działalności zmierzającej do wychowania młodego pokolenia Polaków w duchu patriotyzmu i szacunku dla tradycji narodowych” [4].

Miejszem szczególnym w muzeum jest replika kanałów, którymi przemieszczała się ludność podczas powstania. Odpowiednia scenografia w połączeniu z efektami audio-wizualnymi pozwala zbliżyć się zwiedzającym do doświadczeń uczestników powstania.

Warta wyróżnienia jest także Sala Małego Powstańca, przeznaczona specjalnie dla dzieci, które mogą tam obejrzeć powstańczy teatrzyk oraz przebrać się za harcerek listonoszy i sanitariuszki. W pomieszczeniu dostępne są także repliki dawnych zabawek oraz edukacyjne gry planszowe i puzzle.

Przy muzeum funkcjonuje sklep, w którym do nabycia są ubrania i gadżety – m.in. przybory do pisania, pocztówki, karty do gry, puzzle dla dzieci i tym podobne. W asortymencie znajdują się również publikacje książkowe oraz albumy muzyczne oraz filmy wydane przez Muzeum Powstania Warszawskiego lub pod jego patronatem. Od kilku lat w rocznicę wybuchu powstania na ulicach miasta odbywa się rekonstrukcja historyczna, a wieczorem na dziedzińcu muzeum organizowane są koncerty, które charakterem zbliżone są bardziej do rockowego festiwalu niż do przeglądu patriotycznych pieśni. Chęć dotarcia do młodszych grup wiekowych sprawia, że strategia działalności muzeum nie tylko znosi bariery patosu dotychczas zarezerwowanego do traumatycznej pamięci wydarzeń historycznych, ale nierzadko oscyluje na granicy kiczu i popkulturowego jarmarku.

Choć faktem jest, że Muzeum Powstania Warszawskiego znacznie przyczyniło się do rozprzestrzeniania pamięci o wydarzeniach z 1944 roku w kulturze popularnej, to jednak ich popkulturowe reprezentacje znacznie wykraczają poza działalność muzeum. Postaram się przedstawić syntezę tych najbardziej – *nomenomen* – popularnych lub kontrowersyjnych przykładów z różnych gałęzi popkultury.

4. Muzyka

Pierwszym albumem muzycznym, poruszającym tematykę powstańczej Warszawy był wydany w marcu 2005 roku krążek rockowego zespołu Lao Che pod tytułem *Powstanie Warszawskie*. Obejmuje on 10 utworów, których teksty są kompilacją cytatów ze źródeł historycznych (np. przemówienia Hansa Franka z konferencji w Krakowie 14.12.1943), piosenek z tamtego okresu oraz autorskich słów wokalisty zespołu – Huberta „Śpiętego” Dobaczewskiego. Cztery lata później Muzeum Powstania Warszawskiego wydało album *Gajcy!*, na którym do tekstów poety zaśpiewali polscy wykonawcy – m.in. Kazik, Pogodno czy Dezerter. W 2010 roku pojawiła się płyta Karoliny Cichej i przyjaciół *Wawa2010.pl*, która poświęcona została piosenkom związanym z Warszawą XX wieku – w tym także z sierpniem 1944. Rok później wydano płytę Romana Kołakowskiego przy współudziale innych artystów – *Adresaci, czyli kto ty jesteś*, na której pojawiły się teksty inspirowane autentycznymi historiami powstańców. 2012 rok to projekt muzyczny w całości poświęcony kobietom w Powstaniu

Warszawskim – „Morowe Panny”, stworzony przez Dariusza Malejónka i polskie artystki muzyki rozrywkowej. Najnowszy album w całości poświęcony tematyce powstania to *Placówka '44* zespołu VooVoo, wydany w lipcu 2015 roku również przy współpracy z Muzeum Powstania Warszawskiego. Autorami kompozycji są muzycy zespołu, zaś teksty to zachowane wiersze, nadesłane na konkurs poetycki o tym samym tytule, ogłoszony w sierpniu 1944 roku na Pradze [23].

5. Moda

Pamięć o powstaniu ma także swoje reprezentacje w branży odzieżowej. Muzeum Powstania Warszawskiego w sklepie internetowym oferuje koszulki ze swoim logo oraz z grafiką zaczerpniętą z muralu jednej ze ścian ogrodu muzealnego, zaprojektowanego przez znakomitego polskiego malarza Wilhelma Sasnała [21]. Natomiast premiera filmu *Miasto 44* (reż. Jan Komasa, 2014) była inspiracją do stworzenia limitowanej kolekcji ubrań promujących film, które zaprojektował Robert Kupisz – *Miasto 44 by Qru Robert Kupisz*. Projektant ten już dwa lata wcześniej zaprojektował zimową kolekcję, która inspirowana była zdjęciami powstańców z Muzeum Powstania Warszawskiego. Wtedy kolekcja obejmowała m.in. swetry i kożuszki z patriotycznymi grafikami. Ubrania promujące film Jana Komasy sprzedawano zaś w sieci sklepów „Empik” i były to koszulki z motywem orła oraz chusta moro.

W Internecie odnaleźć można wiele sklepów z „odzieżą patriotyczną”, które oferują bluzy, koszulki i różnego rodzaju akcesoria z grafikami nawiązującymi do walczącej Warszawy. Kontrowersje wzbudziły koszulki sklepu Mythishirtdress [22], na których znajdują się grafiki imitujące przestrzeloną pierś z zaschniętą krwią. Do t-shirtów dołączane są także naramienne opaski z flagą Polski (na wzór tych, które nosili powstańcy).

6. Gry i zabawki

Także w sferze gier i zabaw pojawiają się przykłady odnoszące się do wydarzeń z sierpnia 1944. Obecnie na rynku dostępne są dwie gry komputerowe, w których można wcielić się w uczestników Powstania Warszawskiego. Pierwsza z nich to *Uprising 44: The Silent Shadows* z 2012 roku, która dotyczy historii „Cichociemnych”. Na stronie producenta czytamy, że gra ta zapewnić ma: „dynamiczną i satysfakcjonującą rozgrywkę nie tylko dla graczy obeznanych z regułami gatunku, ale także dla tych, którzy poszukują ciekawej formy rozrywki w niedzielne popołudnie” [8]. Druga z pozycji to wydana w 2014 roku *Enemy Front*, w której gracz wciela się w amerykańskiego korespondenta wojennego, relacjonującego wydarzenia wojenne z Europy, a który w rezultacie włącza się w ruch oporu w czasie Powstania Warszawskiego [5].

Oprócz gier komputerowych pojawiły się także gry tradycyjne. Mowa tutaj o grze fabularnej *Grey Ranks* (Szare Szeregi), w której gracze wcielają się w młodych powstańców. Swoje gry planszowe wydało też Muzeum Powstania Warszawskiego. Pierwszą z nim była *Hodowla*, którą podczas niemieckiej okupacji wymyślił profesor matematyki Karol Borsuk [16]. Jej oryginały spłonęły podczas Powstania Warszawskiego, jednak jeden z egzemplarzy ocalał poza Warszawą i dzięki temu możliwe było odtworzenie planszówki. Kolejna

gra wydana przez muzeum to *MaliPowstańcy*, która jest próbą przedstawienia na planszy Harcerskiej Poczty Polowej, działającej w stolicy podczas powstania.

Głosy sprzeciwu było słyhać po ukazaniu się w 2015 roku na rynku klocków przedstawiających sceny z Powstania Warszawskiego, wyprodukowanych przez firmę Cobi. Klocki dostępne są w dwóch zestawach: pierwszy przedstawia powstańca, samochód terenowy VW Kubelwagen, żołnierza niemieckiego i barykadę, zaś drugi zawiera żołnierza niemieckiego i powstańca na barykadach. Jak czytamy na stronie producenta, zestawy upamiętniają Powstanie Warszawskie [1]. Jednak ich odbiór napotkał wiele głosów sprzeciwu, wśród nich była m.in. opinia dr Magdaleny Florek z Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, która w wywiadzie dla portalu „wyborcza.pl” powiedziała:

Jako matka jestem przeciwna, by dzieci bawiły się w wojnę. Tutaj temat jest jeszcze bardziej delikatny, bo wiemy, że w Powstaniu Warszawskim walczyli i ginęły dzieci. Takie klocki to przesada, nie w ten sposób powinno się zaczynać edukację historyczną. Moim zdaniem to jest właśnie przykład nadużycia [20].

Jednak w sieci odnaleźć można pozytywne opinie klientów, którzy zakupili zabawki. Użytkownik o nicku „skoro” napisał: „[...] bardzo fajny zestaw. Posiada wiele unikatowych elementów (klocek z malunkiem Polski walczącej, worki z piaskiem, bomba)” [1]. Pojawiają się także prośby o powiększenie kolekcji Powstania Warszawskiego o nowe zestawy.

7. Filmy i seriale

Popkulturowa moda na reprezentację Powstania Warszawskiego nie ominęła także tradycyjnych mediów – srebrnego ekranu. Pierwszym serialem, telewizyjnym który podjął tematykę powstańczą byli *Kolumbowie* w reżyserii Janusza Morgensterna, mający swą premierę w 1970 roku. Była to adaptacja dwóch pierwszych tomów powieści Romana Bratnego – *Kolumbowie. Rocznik 20.*, do której scenariusz napisał sam autor książki. To jedyny serial, którego akcja toczy się podczas Powstania Warszawskiego – aż do 2008 roku, gdy wyemitowana została pierwsza część serialu *Czas honoru*, produkowanego przez Telewizję Polską. Jest to serial przedstawiający historię oddziału „Cichociemnych”. Chociaż nawiązuje on do wydarzeń historycznych, to jego bohaterowie są fikcyjnymi postaciami. Niewątpliwie należy wymienić także najważniejsze dla kultury popularnej filmy opowiadające o Powstaniu Warszawskim. Nie sposób jednak nie zacząć od pierwszego obrazu filmowego, przedstawiającego powstanie, czyli *Kanalu* (1957) w reżyserii Andrzeja Wajdy, który do dziś uznawany jest za jedno z arcydzieł polskiego kina. Scenariusz filmu napisany został w oparciu o opowiadanie Jerzego Stefana Stawińskiego, uczestnika powstania, i ukazuje próbę przemieszczania się powstańców kanałami w ostatnich dniach walki o stolicę. Na podstawie powstańczej prozy Stawińskiego powstały jeszcze dwa filmy: *Godzina W* (reż. Janusz Morgenstern, 1979) i *Urodziny młodego warszawiaka* (reż. Ewa i Czesław Petelscy, 1980), które jednak nie dorównywały poziomem interpretacji Wajdy.

W ostatnich latach na ekrany kin weszło kilka filmów, których akcja rozgrywa się podczas powstania. Pierwszym z nich jest *Baczyński* (2013)

w reżyserii Konrada Piwowarskiego, opowiadający o Krzysztofie Kamiliu Baczyńskim – poecie, który zginął w powstaniu. W tym samym roku pojawił się film fabularny *Sierpniowe niebo. 63 dni chwały* (reż. Ireneusz Dobrowolski, 2013).

W 70. rocznicę Powstania Warszawskiego powstały dwa bardzo odmienne filmy, które wciąż wywołują wiele emocji. Mowa o *Powstaniu Warszawskim* (2014), który jest pierwszym w Polsce filmem fabularnym w całości zmontowanym z ręcznie i komputerowo koloryzowanych autentycznych kronik filmowych z powstania oraz o *Mieście 44* (2014), czyli filmie fabularnym wyprodukowanym przy zastosowaniu najnowszych technologii i efektów specjalnych. Obydwa filmy reżyserował Jan Komasa. Zdania krytyków na temat *Miasta 44* były mocno podzielone. Ciekawa polemika wywiązała się na portalu „natemat.pl”, gdy Wojciech Engelking w ostrych słowach skrytykował film, pisząc: «„Miasto 44” jest filmem dla nastolatków, który udaje kino dla dorosłych [...] „Miasto 44” to wielka, zmarnowana szansa – o czym Polacy przekonają się we wrześniu, gdy film wejdzie na ekrany. Porównywanie go z „Kanałem” jest obraźliwe dla wielkiego filmu Andrzeja Wajdy» [6].

Engelking uważa porównywanie *Miasta 44* do *Kanału* za niewłaściwe. Porównania były jednak nieuniknione. *Miasto 44* to pierwsza od filmu Wajdytaka duża produkcja przedstawiająca wydarzenia Powstania Warszawskiego. Wyraźnie widoczne są inspiracje *Kanałem* w samej fabule filmu. Biedronka – główna bohaterka obrazu Komasy podobnie jak Stokrotka poświęca się w pełni, by ratować ukochanego. Trzeba natomiast zauważyć, że obie produkcje dzieli prawie 60 lat. Od tego czasu zmieniły się zarówno techniki filmowe, jak i cała rzeczywistość, otaczająca człowieka. Dla młodych ludzi, wyrosłych już w pełni zmediatyzowanym świecie, środki wyrazu zastosowane w *Kanałe* mogą wydawać się niezrozumiałe i przedawnione. Zastosowanie pełnego wachlarza efektów specjalnych, do których przyzwyczała nas kultura popularna, wydaje się dziś koniecznością w budowaniu narracji przeznaczonej dla współczesnego widza. Takie spojrzenie na *Miasto 44* proponuje Tomasz Lis, który, w odpowiedzi na zarzuty Engelkinga, stara się odrzucić jego argumenty i obronić dzieło Komasy:

Prawdą jest, że film Komasy jest po części skrzyżowaniem „Sali samobójców” z „Szeregowcem Ryanem”. Czy to źle? Mnie nie tylko nie odstręcza, ale przyciąga „młodzieżowa” estetyka filmu. [...] Czy to czyni film komiksem dla młodzieży? Nie sądzę. Czyni to obraz przeszłości prawdziwszym [...] tu nie idzie o frekwencję. Idzie o to, by ten film opowiedzieć oczami młodego człowieka [12].

Lis podkreśla, że narracja wojenna skierowana do młodego pokolenia, aby była trafna, powinna różnić się od tej sprzed lat. Młodzi Polacy, zanurzeni w kulturze popularnej przyzwyczajeni są do takich też realizacji. Kultura popularna wypełnia bowiem ich rzeczywistość – jest dla nich naturalnym środowiskiem. Nie powinno więc dziwić wykorzystywanie jej w upowszechnianiu i kształtowaniu pamięci zbiorowej. Czy słusznie? Można się zastanawiać.

8. Podsumowanie

Przedstawione pokrótce przykłady to oczywiście niewielka część reprezentacji Powstania Warszawskiego we współczesnej popkulturze wraz z przykładami jej recepcji w społeczeństwie. To, na co chcę zwrócić uwagę, to nie tylko skala tego zjawiska, ale także uzmysłowienie sobie, jak duży wpływ na postrzeganie, niewątpliwie traumatycznych wydarzeń historycznych, ma kultura masowa. Dawid Karpiuk, dziennikarz działu Kultura w czasopiśmie „Newsweek” napisał w swoim artykule, że Powstanie Warszawskie już stało się pop, oraz, że współcześnie powstanie ma być „fajne”:

Na wielkim popkulturowym jarmarku coraz słabiej słychać o koszmarze powstania, o ponad 200 tysiącach ofiar i kompletnym zniszczeniu miasta. Jest za to duma, żeśmy się nie poddali Niemcowi, że walczyliśmy o wolność bez względu na cenę. Popkultura uwielbia historie o poświęceniu. Można je sprzedawać niezależnie od tego, czy chodzi o Powstanie Warszawskie, czy wojny perskie [10].

W podobnym tonie wypowiada się pisarka, Sylwia Chutnik, która zwraca uwagę, że pamięć o powstaniu nie powinna być „karykaturą pamiętania, prymitywną zabawą w symbole, które kultura masowa tak lubi przechwytywać i przetwarzać [3].

Należy przede wszystkim pamiętać, że kultura popularna posługuje się pewnymi kliszami i schematami, które masowo powiela i przekazuje dalej, tym samym wpływając na utrwalanie pewnych wzorów kulturowych w całym społeczeństwie. Młode pokolenia Polaków pozbawione bezpośredniego doświadczenia uczestnictwa w powstaniu swoją (post) pamięć o walczącej stolicy buduje w oparciu o przekazy zapośredniczone, często pomijając nawet dostęp do źródeł w postaci samych powstańców – np. przez sięganie do archiwów historii mówionych. Zamiast tego młodzi ludzie chłoną to, co przekazują im różnego rodzaju media i co dostarcza im „supermarket kultury”², zwrócony w dużej mierze w stronę konsumpcjonizmu i rozrywki.

Współczesny kształt pamięci o powstaniu jest więc w dużym stopniu kreowany przez kulturę popularną. Z drugiej strony nie wolno zapominać, że to właśnie w niej najmocniej utrwalone i najłatwiejsze w odczytaniu są funkcjonujące w danej kulturze stereotypy i obrazy świata.

Literatura:

1. *Barykada Powstanie Warszawskie*, <https://cobi.pl/klocki/mala-armia-ww2/czolgi-i-pojazdy/barykada-powstanie-warszawskie,art,7760.html>, pobrano 20.05.2018.
2. Bojarska K., *Historia Zagłady i literatura (nie)piękna. „Tworki” Marka Bieńczyka w kontekście kultury posttraumatycznej*, „Pamiętnik Literacki” 2008, z. 2.
3. Chutnik S., *Chutnik o powstańczych dewocjonaliach: Festyn z kotwicą*, http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,54420,16410473,Chutnik_o_powstanczych_dewocjonaliach__Festyn_z_kotwica.html, pobrano 20.05.2018.
4. Dehnel J., *Czarny Disneyland*, [w:] tegoż, *Młodszy księgowy. O książkach, czytaniu i*

2 Zob. G. Mathews, *Supermarket kultury*, Warszawa 2005; Z. Bauman, *Tożsamość ze sklepu, tożsamość ze spiżarni*, [w:] tegoż, w *poszukiwaniu tożsamości. Rozważania interdyscyplinarne*, Poznań 2007.

pisanii, Warszawa 2013.

5. *Enemy Front*, <http://www.gry-online.pl/gra.asp?ID=11930>, pobrano 20.05.2018.

6. Engelking W., „*Miasto 44*”: rzeź, jaka to świetna impreza. *Nieudolny film dla młodzieży*, <http://natemat.pl/111849,miasto-44-rzez-jaka-to-swietna-impreza-nieudolny-film-dla-mlodziezy>, pobrano 20.05.2018.

7. Gajewska G., *Postpamięć jako marzenie senne – Achtung Zelig! Druga wojna Krzysztofa Gawronkiewicza i Krystiana Rosenberga*, „*Images*” 2011, nr 17-18.

8. *O grze*, <http://uprising44.pl/o-grze>, pobrano 20.05.2018.

9. Hirsch M., *Żaloba i postpamięć* [w:] *Teoria wiedzy o przeszłości na tle współczesnej humanistyki*, red. E. Domańska, Poznań 2011.

10. Karpiuk D., *Popkultura na barykadach, czyli powstanie jest fajne*, <http://www.newsweek.pl/kultura/powstanie-warszawskie-jest-fajne-newsweek-pl,artykuly,344512,1.html>, pobrano 20.05.2018.

11. Krajewski M., *Kultury kultury popularnej*, Poznań 2005.

12. Lis T., *Miasto 44, film 2014*, <http://tomaszlis.natemat.pl/111911,miasto-44-film-2014>, pobrano 20.05.2018.

13. Majchrowski Z., *Anteportas*, [w:] *Wojna i postpamięć*.

14. Martuszevska A., *Ta „trzecia”*. *Problemy literatury popularnej*, Gdańsk 1997.

15. Mathews G., *Supermarket kultury*, Warszawa 2005.

16. Mazur M., Ołdakowski J., *Muzeum. Miejsce, które przywróciło Warszawie duszę*, Warszawa 2014.

17. *Mody w kulturze i literaturze popularnej*, red. S. Buryła, L. Gąsowska, D. Ossowska, Kraków 2011.

18. Nora P., *Czas pamięci*, „*Res Publica Nowa*” 2001, nr 7.

19. PAP, *Michał Głowiński: coraz bardziej beletryzujemy temat Zagłady*, <http://ksiazki.wp.pl/tytul,Michal-Glowinski-coraz-bardziej-beletryzujemy-temat-Zaglady,wid,16227,wiadomosc.html?icaid=1112a2>, pobrano 20.05.2018.

20. Suhecka J., „*Klocki o powstaniu warszawskim to przesada. Łamanie granic dobrego smaku*”, http://wyborcza.pl/1,76842,16364326_Klocki_o_powstaniu_warszawskim_to_przesada_Lamanie.html, pobrano 20.05.2018.

21. *T-shirt damski SASNAL*, http://www.muzeum1944.home.pl/sklepik_mpw/shoper5/pl/p/T-SHIRT-DAMSKI-SASNAL-L/256, pobrano 20.05.2018.

22. *T-shirt Powstanie 44 Limitowana edycja*, <http://mytshirtdress.pl/t-shirt/35-tshirt-powstanie-44-limitowana-edycja.html> pobrano 20.05.2018.

23. *VooVoo i Tomasz Makowiecki – „Modlitwa warszawska”*. *Piosenka z płyty „Placówka 44”*, <http://muzyka.onet.pl/pop/voo-voo-i-tomasz-makowiecki-modlitwa-warszawska-piosenka-z-plyty-placowka-44/pzfsw5>, pobrano 20.05.2018.

Young J. E., *At Memory's Edge. After-Images of the Holocaust in Contemporary Art. And Architecture*, New Haven and London 2000.

NASTAWIENIE WOBEC UCHODźCÓW W POLSCE NA TLE WYBRANYCH KRAJÓW NA PODSTAWIE BADAN ESS I CBOS

mgr Marzena Piątkowska,

doktorantka Instytutu Socjologii Uniwersytetu Zielonogórskiego

marzena.piatkowska87@gmail.com

Otoczająca nas rzeczywistość charakteryzuje się ciągłą zmianą, która jest na tyle dynamiczna, że często dezorientuje przeciętnego członka społeczności. W związku z niemożliwością jej zatrzymania lub nawet zwolnienia tempa, następuje potrzeba szybszej adaptacji, do czego niezbędna jest szeroko pojmowana wiedza. Realizowane badania społeczne dostarczają jej ukazując tendencje zmian postaw członków społeczności wobec nieustannie powstających problemów społecznych, politycznych, gospodarczych itp.

Niewątpliwie, jednym z takich zagadnień jest kryzys migracyjny w Europie, z którym związana jest kwestia przyjmowania azylantów przez poszczególne kraje członkowskie. Według danych Eurostatu¹ imigranci pochodzą przede wszystkim z Syrii, Iraku i Afganistanu [10], a główną przyczyną migracji są działania zbrojne związane z wojną domową w Syrii i działalnością terrorystyczną tzw. Państwa Islamskiego [12].

Z drugiej strony, przyczyn kryzysu migracyjnego można się doszukiwać również po stronie nieprzemyślanej polityki Unii Europejskiej [6]. Rozpatrując sytuację, w której większość uchodźców wybierała drogę wodną przez Morze Śródziemne, łatwo przewidzieć, że pierwszymi krajami do których trafią będą Grecja i Włochy. Zgodnie z zasadą, że wnioski o status uchodźcy należy składać w kraju pierwszego kontaktu, administracja państwowa obu tych państw nie nadążała z obsługą tak wielkiej liczby osób. Natomiast pojawianie się kolejnych statków z uchodźcami powodowało również duże obciążenie finansowe dla państw przyjmujących. W wyniku tych działań Grecja i Włochy stanęły u progu kryzysu humanitarnego. To spowodowało wystosowanie apelu do pozostałych państw członkowskich przez premiera Grecji Aleksisa Tsiprasa o solidarność w przyjmowaniu uchodźców [9]. Kwestia ta została podjęta przez władze Unii Europejskiej i za pomocą decyzji wydanej przez Komisję Europejską poszczególne kraje miały przydzielane określone liczby uchodźców do relokacji [1, s.47]. Do Polski miało w początkowej fazie trafić 2659 osób. Następnie, w ciągu kolejnych dwóch lat miało przyjechać jeszcze 962 osób, głównie z Syrii, w ramach przesiedlenia uchodźców znajdujących się obecnie poza granicami Unii Europejskiej [8]. Później ze względu na ciągle zwiększającą się liczbę imigrantów, Komisja Europejska zaproponowała polskiemu rządzącym większą liczbę – ok. 10 000 uchodźców. Początkowo władze Polski wykazywały

¹ Eurostat jest urzędem statystycznym Unii Europejskiej z siedzibą w Luksemburgu. Zobacz więcej: <https://ec.europa.eu/eurostat/about/overview>, [data dostępu: 20.01.2019].

gotowość do przyjęcia migrantów, jednak po zmianie rządu jesienią 2015 definitywnie wycofały się z tej decyzji.

Poniższa analiza przedstawia opinię Polaków dotyczącą uchodźców na tle dwóch zestawów badań. Celem raportu jest określenie stosunku członków społeczeństwa polskiego do przyjmowania uchodźców. Z zamiarem stworzenia jak najbardziej obiektywnego obrazu postaw Polaków wobec tej kwestii zostaną przedstawione wyniki badań z dwóch ośrodków, Europejskiego Sondażu Społecznego i Centrum Badania Opinii Społecznej.

Na podstawie badań z Europejskiego Sondażu Społecznego Polska zostaje porównana z Niemcami, Wielką Brytanią, Słowenią i Czechami. Zarówno Niemcy jak i Wielka Brytania stanowią kraje Europy Zachodniej charakteryzujące się liberalną demokracją z długą historią i w związku z czym, większą tolerancją wobec różnego rodzaju inności, na tej podstawie, można przyjąć, że będą bardziej otwarte w stosunku do obcych, w tym do uchodźców. Natomiast respondenci takich krajów jak Czechy i Słowenia będą, podobnie jak Polska, kierować się większym sceptycyzmem wobec tej kwestii głównie z uwagi na swoją socjalistyczną przeszłość i wypracowany na jej podstawie mechanizm nieufności.

Z kolei badania CBOS prezentują szczegółowe uzupełnienie badań postaw Polaków wobec uchodźców na przestrzeni lat 2015- 2018 w związku z czym, na ich podstawie można również zaobserwować tendencję zmian jakie zachodzą w tym obszarze wiedzy. Istotna jest również kwestia dotycząca uprawnień ich porównywania z badaniami ESS. Oba ośrodki prowadzą badania w oparciu o podobne założenia metodologiczne, dlatego ich wyniki powinny do siebie przystawać.

Europejski Sondaż Społeczny (dalej ESS) powstał z inicjatywy Komitetu Ekspertów Europejskiej Fundacji Nauki jako jeden z największych i najważniejszych projektów realizujący badania na terenie Europy. Jego celem jest monitorowanie zmian społecznych zachodzących w społeczeństwach państw europejskich. Działa w oparciu o Zgromadzenie Ogólne uczestniczących w nim krajów, które określa zagadnienia prowadzonych badań. W Polsce za realizację tego projektu odpowiedzialny jest od pierwszej edycji, czyli od 2002 roku, Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk [5].

Przechodząc do metodologii, wypracowane procedury charakteryzują się dużym stopniem zaawansowania, przez co uprawniają do dokonywania porównań między krajami i analiz pojawiających się trendów. Badanie jest realizowane za pomocą wywiadu kwestionariuszowego osobistego (PAPI). W jego skład wchodzi część stała, która powtarza się w kolejnych edycjach i część rotacyjna, w której pojawiają się pytania o aktualnie istotne dla Europejczyków zagadnienia [5]. Pytania są na bieżąco konsultowane z zespołami narodowymi, które oceniają ich poprawność zarówno metodologiczną jak i merytoryczną. Ważna jest także faza terenowa badania, w której istotną rolę odgrywa odpowiednie utrzymanie wskaźnika realizacji próby. Jest to istotne z punktu widzenia sformułowania wniosków na podstawie badań na temat całej populacji. Z kolei próba w ESS ma

charakter losowy, wielostopniowy i jest realizowana do wyczerpania. W Polsce respondentów, którzy muszą mieć ukończone 15 lat i zamieszkiwać ten kraj, dobiera się z operatu PESEL prowadzonego przez Ministerstwo Cyfryzacji [5].

Problem poddawany rozważaniom został podjęty dopiero przez 8 edycję badania, w której faza terenowa trwała od 7 listopada 2016 do 22 lutego 2017 roku. Starano się zachować efektywną wielkość próby na poziomie przynajmniej 1500 osób. Liczebność wylosowanej próby określono na 2675 wywiadów, z czego zrealizowano 1694, co spowodowało, że współczynnik realizacji ukształtował się na poziomie 69,6 % [5]. W związku z tym, że kwestię uchodźców poruszono tylko w jednej edycji, możliwe jest jedynie porównanie międzykrajowe, natomiast określenie trendu wymaga pojawienia się kolejnych wyników.

W kwestionariuszu zawarto 3 pytania poruszające kwestię postaw Europejczyków wobec uchodźców:

1. Proszę powiedzieć, w jakim stopniu zgadza się P. lub nie zgadza z następującymi stwierdzeniem: *Rząd powinien wykazywać życzliwość rozpatrując wnioski o status uchodźcy.*

2. Proszę powiedzieć, w jakim stopniu zgadza się P. lub nie zgadza z następującymi stwierdzeniem: *Uchodźcy, których wnioski zostaną pozytywnie rozpatrzone, powinni mieć prawo sprowadzenia członków najbliższej rodziny.*

3. Proszę powiedzieć, w jakim stopniu zgadza się P. lub nie zgadza z następującymi stwierdzeniem: *Tak naprawdę większość osób ubiegających się o status uchodźcy w rzeczywistości nie obawia się prześladowań we własnym kraju [5].*

Zostały one poprzedzone krótkim wstępem: *Niektórzy ludzie przybywają do Polski i składają wniosek o status uchodźcy twierdząc, że obawiają się prześladowań we własnym kraju.* Wyniki jakie uzyskano, zwłaszcza te dotyczące Polski, są dość zaskakujące. Mianowicie, biorąc pod uwagę pierwsze pytanie, w którym ze stwierdzeniem: *Rząd powinien wykazywać życzliwość rozpatrując wnioski o status uchodźcy*, nie zgadza się zaledwie 20,7 % Polaków [5]. Na tle wybranych państw europejskich polskie społeczeństwo kształtuje się jako bardzo otwarte i tolerancyjne, bardziej niż Wielka Brytania (23,3%) i Niemcy (48,9%) [5]. Oba państwa zostały wytypowane do analizy w związku z założeniem, że jako kraje Europy Zachodniej cieszące się dużo dłużej demokracją i dużo lepiej rozwiniętą gospodarką niż kraje Europy Środkowowschodniej, będą reprezentowały otwartą postawę wobec kwestii uchodźców. W związku z tym, szokujący jest poziom niechęci, zarówno zbyt niski w społeczeństwie polskim, jak i zbyt wysoki w niemieckim. Jeśli chodzi o Niemcy, to taka sytuacja może mieć związek z przetwarzającą się przez ten kraj negatywną opinią na temat uchodźców dotyczącą ich niedopasowania społeczno- kulturowego [7] i informacji o gotowości rządu niemieckiego do ciągłej im pomocy. Z kolei takie kraje jak, Czechy i Słowenia, które podobnie jak Polska, długo związane były z socjalizmem, będą dużo bardziej przeciwne przyjmowaniu uchodźców. To założenie w dużej mierze się potwierdziło. Jest to widoczne na wykresie nr 1, poziom sprzeciwu Czech to aż 69,5 % i Słowenii 43,8% [5].

Wykres nr 1. Rząd powinien wykazywać życzliwość rozpatrując wnioski o status uchodźcy



Opracowanie własne na podstawie badań ESS: https://zkarpinski.shinyapps.io/european_social_survey/, [data dostępu: 20.01.2019].²

Podobną sytuację można zaobserwować w przypadku drugiego pytania, ponownie poziom sprzeciwu wobec stwierdzenia: *Uchodźcy, których wnioski zostaną pozytywnie rozpatrzone, powinni mieć prawo sprowadzenia członków najbliższej rodziny*, wśród Polaków jest najniższy, wynosi 20,1%. W nieco odmienny sposób niż w poprzednim pytaniu swoją niechęć wyrażają społeczeństwa Europy Zachodniej, ponieważ tym razem, niższy odsetek można zaobserwować w Niemczech - 24,1%, a wyższy w Wielkiej Brytanii 31,4%. Nadal kraje Europy Środkowowschodniej, reprezentowane przez Czechy (34,4%) i Słowenię (32,2%) mają wyższy niż pozostałe odsetek sprzeciwu wobec kwestii uchodźców, co jest widoczne na wykresie nr 2. Najprawdopodobniej takie nastawienie członków społeczeństw tych krajów może mieć związek z rozpowszechnianiem populistycznych haseł obrony ich kultur przed skrajnie inną i negatywną kulturą islamu, która związana jest azylantami [3].

Wykres nr 2. Uchodźcy, których wnioski zostaną pozytywnie rozpatrzone, powinni mieć prawo sprowadzenia członków najbliższej rodziny.



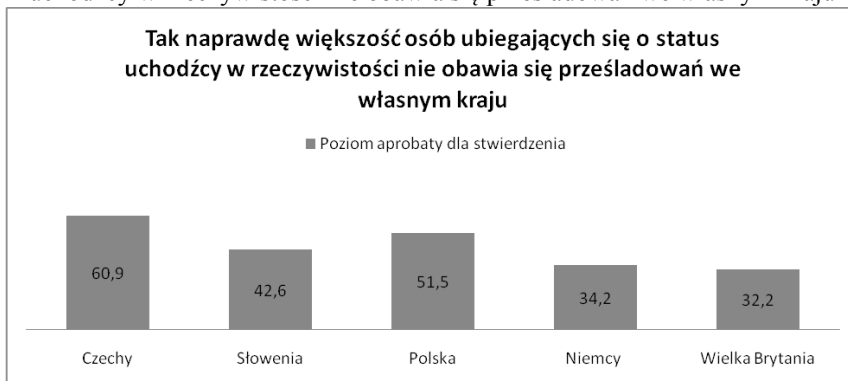
Opracowanie własne na podstawie badań ESS: https://zkarpinski.shinyapps.io/european_

² Na potrzeby przejrzystości artykułu zsumowane zostały odpowiedzi: *Nie zgadzam się i Zdecydowanie się nie zgadzam*.

social_survey/, [data dostępu: 20.01.2019].³

Z kolei pytanie nr 3: *Proszę powiedzieć, w jakim stopniu zgadza się P. lub nie zgadza z następującymi stwierdzeniem: Tak naprawdę większość osób ubiegających się o status uchodźcy w rzeczywistości nie obawia się prześladowań we własnym kraju*, jest sformułowane z taki sposób, że negatywne podejście do kwestii uchodźców następuje poprzez wyrażenie aprobaty wobec tego stwierdzenia. W tym przypadku, przedstawione badania najbardziej odpowiadają intuicyjnym założeniom, ponieważ najmniejsza akceptacja tego sformułowania występuje w społeczeństwach angielskim (32,2%) i niemieckim (34,2%), natomiast dużo wyższa, ponieważ o ok. 8 punktów procentowych jest w Słowenii (42,6%), jeszcze wyższa w Polsce (51,5%) i najwyższa w Czechach (60,9%), co obrazuje wykres nr 3. To pytanie w pełni oddaje początkowe założenie dotyczące większej otwartości państw tzw. Starej Unii, oraz dużo większej nieufności wobec innych, obcych, w tym przypadku azylantów, w społeczeństwach Europy Środkowowschodniej.

Wykres nr 3. Tak naprawdę większość osób ubiegających się o status uchodźcy w rzeczywistości nie obawia się prześladowań we własnym kraju



Opracowanie własne na podstawie badań ESS: https://zkarpinski.shinyapps.io/european_social_survey/, [data dostępu: 20.01.2019].⁴

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej (dalej CBOS) jest ośrodkiem badawczym, który swoje statutowe badania realizuje w Polsce [4]. Zwykle należą do nich wszelkie znaczące zagadnienia obejmujące problemy z szeroko rozumianych obszarów polityki, społeczeństwa i gospodarki. Projekty badawcze

³ Na potrzeby przejrzystości artykułu zsumowane zostały odpowiedzi: *Nie zgadzam się i Zdecydowanie się nie zgadzam.*

⁴ Na potrzeby przejrzystości artykułu zsumowane zostały odpowiedzi: *Nie zgadzam się i Zdecydowanie się nie zgadzam.*

dotyczą dorosłych mieszkańców Polski zameldowanych na jej obszarze i charakteryzują się dużą reprezentatywnością. Każdego miesiąca realizowane są wywiady z grupą około 1000 respondentów, natomiast próba do badań dobierana jest w sposób losowy w kilku etapach. Wszystkie informacje o osobach należące do badanej populacji pobierane są z rejestru PESEL, później następuje jej podział na warstwy ze względu na kategorie zamieszkania, z których dobierani są respondenci [4]. Kolejnym ważnym krokiem jest alokacja próby, oznaczająca decyzję co do liczby respondentów losowanych z każdej z warstw w taki sposób, żeby zachować proporcjonalną reprezentatywność. Ostatnim etapem jest losowanie, najpierw miejscowości, następnie 9 osób należących do badanej populacji [4].

W pracach CBOS dotyczących postaw Polaków wobec uchodźców można określić trend ze względu na okresowe powtarzanie badań w tej kwestii, co można zaobserwować zarówno w tabeli nr 1, jak i na wykresie nr 4. Wybrane pytanie: *Czy, Pana(i) zdaniem, Polska powinna przyjmować uchodźców z krajów objętych konfliktami zbrojnymi?* [4], pod względem merytorycznym najbardziej przystaje do pytania z ESS: *Proszę powiedzieć, w jakim stopniu zgadza się P. lub nie zgadza z następującymi stwierdzeniem: Rząd powinien wykazywać życzliwość rozpatrując wnioski o status uchodźcy.* W dodatku można określić jeszcze czas w jakim badania były prowadzone, co w jeszcze większej mierze uprawnia do porównania wyników dotyczących Polski. Jak widać w tabeli nr 1 i wykresie nr 4 poziom sprzeciwu wobec przyjęcia przez Polskę uchodźców w przedziale czasu od listopada 2016 do października 2017, a więc, w mniej więcej tym samym czasie kiedy był realizowany ESS, kształtuje się na poziomie od 53% do 63%, co znacząco odbiega od 20,7% z badań ESS. Biorąc pod uwagę, że w obu badaniach, zarówno dobór próby jak i realizacja wywiadu charakteryzują się dużą dokładnością, można sądzić, że do rozbieżności wyników w pewien sposób przyczynia się budowa kwestionariusza. W ESS jest on bardzo rozbudowany i porusza jednocześnie wiele istotnych wątków, kwestia odnosząca się do uchodźców jest poprzedzona tylko jednym zdaniem wstępu. Respondenci w początkowych pytaniach mogli nie skojarzyć kwestii uchodźców z negatywną opinią dotyczącą muzułmanów. Budowa pytania również może sugerować na skupieniu się na „powinności” rządu i charakterystycznej cesze Polaków by być zawsze w opozycji do rządzących.

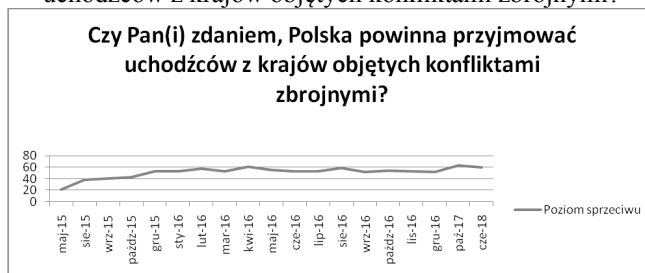
Natomiast w badaniu CBOS respondent już na samym początku, gdy ankieter czyta tytuł wywiadu, jest informowany o temacie stosunku do przyjmowania uchodźców, który budzi w nim czujność i niechęć, co jest widoczne w wynikach.

Tabela nr 1
Czy, Pana(i) zdaniem, Polska powinna przyjmować uchodźców z krajów objętych konfliktami zbrojnymi?

Przedział czasowy	Poziom sprzeciwu
maj-15	21
sie-15	38
wrz-15	40
paźdz-15	43
gru-15	53
sty-16	53
lut-16	57
mar-16	53
kwi-16	61
maj-16	55
cze-16	53
lip-16	53
sie-16	58
wrz-16	52
paźdz-16	54
lis-16	53
gru-16	52
paź-17	63
cze-18	60

Opracowanie własne na podstawie badań CBOS: *Stosunek Polaków i Czechów do przyjmowania uchodźców*, Nr 87/2018 <https://www.cbos.pl/> [data dostępu: 20.01.2019].⁵

Wykres nr 4. Czy, Pana(i) zdaniem, Polska powinna przyjmować uchodźców z krajów objętych konfliktami zbrojnymi?

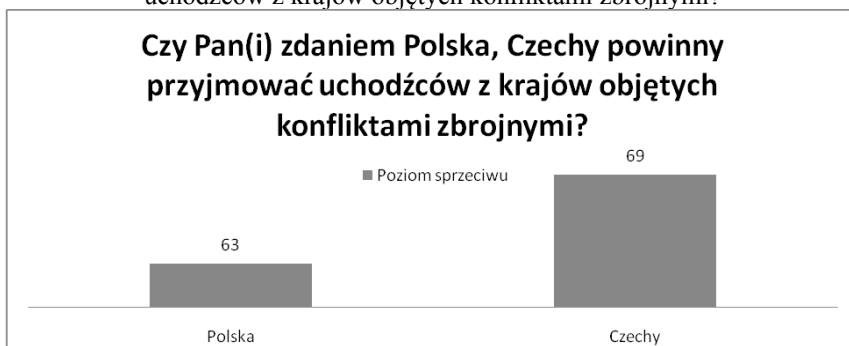


Opracowanie własne na podstawie badań CBOS: *Stosunek Polaków i Czechów do przyjmowania*

⁵ Na potrzeby przejrzystości artykułu zsumowane zostały odpowiedzi: *Zdecydowanie nie* oraz *Raczej nie*.

Poza tym, w podobnym okresie CBOS prowadził badania o tej tematyce w Czechach, gdzie poziom sprzeciwu wobec przyjmowania uchodźców określa na 69%, co w dużej mierze pokrywa się z wynikami ESS (patrz wykres nr 1). Czesi najwyraźniej w swojej postawie byli dość podatni na populistyczne przedwyborcze hasła [2]. W przypadku tego kraju oba ośrodki prezentują podobny, wysoki poziom niechęci wobec muzułmanów, co dowodzi również, że uprawnione jest porównywanie ich wyników. Dodatkowo, rozbieżności występujące w badaniach dotyczących Polski nie muszą wynikać z budowy kwestionariusza lub formuły pytania. Ich przyczyna może być całkiem inna, co niewątpliwie mobilizuje do dalszych badań...

Wykres nr 5. Czy, Pana(i) zdaniem, Polska powinna przyjmować uchodźców z krajów objętych konfliktami zbrojnymi?



Opracowanie własne na podstawie badań CBOS: *Stosunek do przyjmowania uchodźców*, Nr 163/2017 <https://www.cbos.pl/> [data dostępu: 20.01.2019].^{7, 8}

Kwestia kryzysu migracyjnego i uchodźców nie traci na aktualności, z pewnością będzie przedmiotem do dalszych badań zarówno ESS jak i CEBOS. Cel raportu, jakim było określenie stosunku członków społeczeństwa polskiego do przyjmowania uchodźców został w pełni zrealizowany, chociaż obraz jaki został uzyskany, nie do końca odpowiada założeniom. Polska na tle wybranych krajów zarówno Europy Zachodniej (Niemcy i Wielka Brytania) jak i Środkowowschodniej (Słowenia i Czechy) wypadła nader postępowo

⁶ Na potrzeby przejrzystości artykułu zsumowane zostały odpowiedzi: *Zdecydowanie nie* oraz *Raczej nie*.

⁷ Na potrzeby przejrzystości artykułu zsumowane zostały odpowiedzi: *Zdecydowanie nie* oraz *Raczej nie*.

⁸ Sondaż w Czechach (CVVM) realizowano w dniach 9–19 października 2017 roku (N=934), zobacz: CBOS, *Stosunek do przyjmowania uchodźców*, Nr 163/2017 <https://www.cbos.pl/>, [data dostępu: 20.01.2019].

i otwarcie w dwóch pierwszych pytaniach ESS (1. Proszę powiedzieć, w jakim stopniu zgadza się P. lub nie zgadza z następującymi stwierdzeniem: *Rząd powinien wykazywać życzliwość rozpatrując wnioski o status uchodźcy*. 2. Proszę powiedzieć, w jakim stopniu zgadza się P. lub nie zgadza z następującymi stwierdzeniem: *Uchodźcy, których wnioski zostaną pozytywnie rozpatrzone, powinni mieć prawo sprowadzenia członków najbliższej rodziny*). Taki obraz społeczeństwa polskiego, charakteryzujący się najniższym sprzeciwem w tej grupie państw, wydaje się zbyt optymistyczny i nierealny. Dopiero trzecie z pytań, (Proszę powiedzieć, w jakim stopniu zgadza się P. lub nie zgadza z następującymi stwierdzeniem: *Tak naprawdę większość osób ubiegających się o status uchodźcy w rzeczywistości nie obawia się prześladowań we własnym kraju*), w którym postawy Polaków ukształtowały się pomiędzy postawami Słowaków i Czechów, bardziej przystawało do wyników z badań CBOS. W związku z czym, zaistniały wątpliwości co do zasadności porównań badań obu ośrodków, które skłaniają do pogłębienia analizy tego zagadnienia. Zwłaszcza w sytuacji, gdy zestawienie tych dwóch ośrodków i ich wyników w przypadku Czech okazało się w pełni uprawnione, ponieważ wyniki przy pytaniach wskazujących na aprobatę przy przyjmowaniu azylantów okazały się niemal identyczne.

Bibliografia:

1. Potyrała A., *W poszukiwaniu solidarności. Unia Europejska wobec kryzysu migracyjnego 2015*, [w:] „Przegląd politologiczny” nr 4 Poznań (2015), s.47.
2. Kokot M., *Czesi przyjęli 12 uchodźców. I ani jednego więcej*, <http://wyborcza.pl/7,75399,21923039,czesi-przyjeli-12-uchodzcow-i-ani-jednego-wiecej.html>, [data dostępu: 20.01.2019].
3. Kokot M., *Europa Środkowo- Wschodnia a uchodźcy. Na nienawiści łatwo się sparzyć*, <http://wyborcza.pl/1,75968,18966588,europa-srodkowo-wschodnia-a-uchodzcy-na-nienawisciatwo-sie.html>, [data dostępu: 23.01.2019].
4. <https://www.cbos.pl>, [data dostępu: 20.01.2019].
5. <http://www.ifispan.pl/ess/>, [data dostępu: 23.01.2019].
6. *Kryzys migracyjny w Europie: kalendarium wydarzeń*, Polskie Radio, <https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1766075,Kryzys-migracyjny-w-Europie-kalendarium-wydarzen>, [data dostępu: 20.01.2019].
7. *Niemcy nie chcą już uchodźców*, <https://www.rp.pl/Uchodzcy/309049891-Niemcy-nie-chca-juz-uchodzcow.html>, [data dostępu: 23.01.2019].
8. *Polska ma przejąć ponad 2600 imigrantów od Włoch i Grecji*, <https://www.newsweek.pl/polska/uchodzcy-z-afryki-i-bliskiego-wschodu-polska-ma-przyjac-2659-osob/9b4kwgv>, [data dostępu: 20.01.2019].
9. *Premier Grecji Aleksis Cipras: kryzys uchodźców bardziej niebezpieczny dla UE niż zadłużenie*, <https://wiadomosci.wp.pl/premier-grecji-aleksis-cipras-kryzys-uchodzcow-bardziej-niebezpieczny-dla-ue-niz-zadluzenie-6027418576220801a>, [data dostępu: 20.01.2019].
10. *Record number of over 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015*, “Eurostat Newsrelease”, nr 44 (2016), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-press-releases/-/3-04032016-AP>, [data dostępu: 20.01.2019].
11. *Stosunek do przyjmowania uchodźców*, Nr 163/2017 <https://www.cbos.pl/>, [data dostępu: 20.01.2019].
12. *Uchodźcy z Syrii: kryzys w liczbach*, Amnesty International, <https://amnesty.org/pl/uchodzcy-z-syrii-kryzys-w-liczbach/>, [data dostępu: 20.01.2019].

КРИТЕРІЇ ДОБОРУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ АГРОНОМІВ У ЧИТАННІ

Піддубцева Ольга Ігорівна

викладач кафедри філології

Дніпровського аграрно-економічного університету

poddubtseva@ukr.net

Розвиток сучасного українського суспільства вимагає від закладів вищої освіти підготовки висококваліфікованих конкурентноспроможних фахівців, здатних до ефективної і якісної роботи не тільки рідною мовою, а й іноземною, що стане у нагоді для налагодження дружніх стосунків з іноземними фірмами. Після закінчення вищів випускники повинні бути готовими до роботи з професійно орієнтованою літературою, зокрема вільно читати та розуміти без перекладача іноземні видання з питань агрономії. З огляду на це, проблема добору навчального матеріалу для формування іноземної професійно орієнтованої компетентності майбутніх агрономів у читанні потребує відповідного розгляду.

Питання добору навчального матеріалу для формування іноземної професійно орієнтованої компетентності в читанні розглянуто як у фундаментальних дослідженнях Г. Барабанової, Н. Гальської, Г. Рогова, С. Фоломкіною, Т. Hudson, В. Lynch, С. Nuttal, W. Rivers, S. Silberstein, так і в численних дисертаційних дослідженнях з методики викладання іноземної мови для різних спеціальностей – майбутніх педагогів (О. Бирюк, Ю. Британ, Т. Вдовина, І. Корейба), управлінців (С. Львова), економістів (В. Волік, Ю. Дегтярьова, З. Корнева, Т. Король, С. Радецька, Т. Труханова, С. Шевченко), медиків (М. Августинович, Т. Горпініч, А. Марлова), журналістів (С. Вавіліна), студентів технічних спеціальностей (Т. Корж, І. Литвиненко) та фахівців аграрного сектору (Т. Кушнарьова, О. Малюга, Ю. Романюк). Однак, питання добору навчального матеріалу для формування іноземної професійно орієнтованої компетентності майбутніх агрономів у читанні залишається недостатньо дослідженим, оскільки у вищезгаданих працях не враховується специфіка навчання студентів першого курсу спеціальності “Агрономія”.

Метою дослідження є визначення критеріїв добору навчального матеріалу для формування іноземної професійно орієнтованої компетентності майбутніх агрономів у читанні.

Проаналізувавши низку праць Г. Барабанової, А. Гризуліної, В. Бухбіндера, О. Ігумнової, які присвячені відбору текстів для навчання читання, ми обрали за основу класифікацію критеріїв, що представлена у роботах Г. Кравчука, Ю. Романюк та І. Литвиненко. Відповідно до цієї класифікації до якісних критеріїв відбору навчального матеріалу

належать такі групи критеріїв: 1) предметно-наукові (критерій новизни, інформаційної цінності та критерій наявності паралінгвістичних елементів тексту); 2) лінгвостилістичні критерії (критерії різноманітності типів та жанрів текстів, критерій представленості фахової лексики); 3) методичні критерії (критерій адаптивності та доступності навчальних матеріалів, відповідність типу тексту виду читання, критерій автентичності текстів, критерій тематичності та смислової синонімічності текстів); 4) особистісно-орієнтовані критерії (критерій відповідності професійним потребам студентів, критерій практичної цінності інформації). До кількісного критерію належить критерій обсягу навчального тексту.

Перша група критеріїв – це предметно-наукові. До них в першу чергу відносять критерій новизни. Згідно з цим критерієм відбору підлягають тексти, які по-перше, містять невідому студенту фахову інформацію та, по-друге, містять інформацію, яка відображає найновіші досягнення у фаховій галузі майбутніх студентів. Також до цієї групи науковці відносять критерій інформативності. І. Литвиненко розуміє “інформативність” як предметну змістовність тексту, що містить дані щодо подій, дій, людей, а також інформацію, що відображає авторську інтерпретацію змісту [2, с. 98]. Науковці зауважують, що новизну та інформативність тексту треба шукати там, де відоме стає новим, входячи у певну систему до того невідомих і тому інформативних зв'язків. Таким чином одне й те саме повідомлення може бути новим та інформативним для одного студента та позбавленим цієї якості для іншого. Під час добору навчального матеріалу треба брати до уваги, що тексти повинні мати також паралінгвістичні засоби, що виступають як стимул (малюнок) або опори (графіки, схеми, таблиці) для читання.

Наступна група критеріїв – це лінгвостилістичні критерії. У відповідності з критерієм різноманітності типів та жанрів текстів для навчання іншомовному професійно орієнтованому читанню слід добирати такі тексти, з якими майбутній фахівець буде стикатись найчастіше, а саме наукові та науково-популярні статті. Лексику в яких, згідно з критерієм представленості фахової лексики можна поділити на загальну, загальнонаукову та термінологічну. У сучасній методиці дуже важливими вважається співвіднесеність тематики текстів для читання з темами, що вивчаються на заняттях з фахових предметів.

При доборі навчального матеріалу для формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності у читанні також є важливими методичні критерії. Одним із яких є критерій адаптивності та доступності, він зумовлює включення до навчального матеріалу різних текстів, як легких, невеликих за обсягом для підтримки навичок читання, що вже є у студентів, так і складних, великих за об'ємом текстів, що забезпечують високий рівень аналітично-синтетичної діяльності та відповідають рівню розвитку лінгвістичної компетенції студентів, їхнім віковим особливостям. Крім того, слід враховувати критерій співвіднесеності типів текстів із

видами читання, що зумовлює успішність навчання того чи іншого виду професійно орієнтованого читання. Тексти для навчання різних видів читання (вивчаючого, переглядового, пошукового та ознайомлювального) будуть різними за жанрами, темами, обсягом та екстралінгвістичним оформленням. Всі тексти, що використовуються для формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності у читанні, повинні відповідати критерію автентичності. У дисертаційному дослідженні С. Вавіліної дано таке визначення автентичного тексту “це реальні тексти, що не створені з педагогічною метою, тобто спрямовані на виконання певних соціальних завдань у мовній спільноті” [1, с. 67]. Головними вимогами до вибору автентичних текстів для навчання іншомовного читання D. Nutall вважає критерії придатності та відповідності змісту навчання, перспективності вивчення, легкості для читання. S. Berardo поповнює цей лист такою вимогою, як презентація. Отже, у виборі автентичних текстів для навчання читання слід керуватися такими вимогами:

1) придатності та відповідності змісту навчання – текст має бути цікавим студентам та релевантним до їх потреб та цілей навчання; крім того, текст має відповідати тим типам текстів, який майбутній спеціаліст буде зустрічати за межами навчальної аудиторії, тобто в реальному житті;

2) перспективності вивчення – текст має сприяти реалізації навчальних цілей та розвитку певних навичок, умінь і стратегій читання;

3) легкості для читання – текст не має бути занадто легким або занадто важким для читання, структурно переобтяженим. В автентичному тексті має міститися новий та відповідний лексичний матеріал;

4) презентація – текст має виглядати автентичним, приваблювати та зацікавлювати студента таким чином, щоб виникло бажання прочитати цей текст [3, с. 63].

Ще один методичним критерієм є критерій тематичності та смислової синонімічності текстів. Для врахування цього критерію потрібно досконало вивчити навчальний план, а саме зміст дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, спеціальності “Агрономія” та відповідно до змісту цих дисциплін добирати тексти для опрацювання на заняттях з іноземної мови.

Останньою групою якісних критеріїв є особистісно-орієнтовані. Критерії відповідності професійним потребам студентів та практичної цінності підкреслюють те, що відбір змісту навчання має ґрунтуватися на аналізі професійних потреб майбутніх фахівців, враховуючи їхні інтереси та відповідати реальному обсягу знань і ступеню сформованості мовленнєвих навичок і умінь. На думку вчених З. Корневої, В. Скалкіна, О. Тарнопольського та ін., визначення професійних комунікативних потреб є найважливішим для професійно орієнтованого навчання, що забезпечує мотивацію до навчання.

У сучасній методиці до кількісного критерію відносять критерій обсягу тексту, який треба враховувати під час добору навчального матеріалу для

формування у майбутніх агрономів іншомовної професійно орієнтованої компетентності у читанні. Ми погоджуємося з думкою С. Вавіліною, яка підкреслює, що оптимальний розмір тексту для читання визначається формою роботи (аудиторна/позааудиторна) та видом навчального професійно орієнтованого читання.

Отже, визначено критерії добору навчального матеріалу для формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності майбутніх агрономів у читанні: якісні критерії, а саме предметно-наукові (критерій новизни, інформаційної цінності та критерій наявності паралінгвістичних елементів тексту); лінгвостилістичні (критерії різноманітності типів та жанрів текстів, критерій представленості фахової лексики); методичні (критерій адаптивності та доступності навчальних матеріалів, відповідність типу тексту виду читання, критерій автентичності текстів, критерій тематичності та смислової синонімічності текстів); особистісно-орієнтовані (критерій відповідності професійним потребам студентів, критерій практичної цінності інформації) та кількісний критерій, а саме критерій обсягу навчального тексту.

Література

1. Вавіліна С.Г. Принципи і критерії добору текстів для навчання майбутніх журналістів професійно орієнтованого читання / С. Г. Вавіліна // Вісник КНЛУ. Педагогіка та психологія. – Вип. 21. – 2012. – С. 109–118.
2. Литвиненко І.Ю. Методика навчання студентів технічних спеціальностей англomовного читання на засадах інтеграції: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / І.Ю. Литвиненко. – Харків, 2015. – 255 с.
3. Berardo S. A. The use of authentic materials in the teaching of reading / S. A. Berardo // The Reading Matrix. – Vol.6. – No.2. – 2006. – P. 60–69.

МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

Приходько Ю.О.

*професор кафедри психології і педагогіки
НПУ імені М.П.Драгоманова,*

Толмачова О.Є.
аспірантка кафедри

Мотиваційна сфера особистості є однією із провідних проблем дослідження у психологічній науці. Значущість теоретичного й емпіричного дослідження даної проблеми зумовлюється необхідністю аналізу джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності й поведінки, особистісного розвитку загалом. Проблеми мотивації особистості

присвячені роботи провідних вітчизняних і зарубіжних вчених: В.Г.Асєєва, Л.І.Божович, О.М.Леонтьєва, К.Левіна, Д.Макклелланда, А.Маслоу, Ж.Нютгена, С.Л.Рубінштейна, З.Фрейда, П.М.Якобсона та багатьох інших. Спільним є погляд вчених на те, що розвиток особистості водночас є і розвитком мотиваційної сфери людини і, навпаки, а тому дослідження мотивації поведінки здійснюється у тісному зв'язку з проблемою формування особистості. Так, С.Л. Рубінштейн стверджував, що мотивація складає ядро особистості [1]. За твердженням провідної дослідниці даної проблеми Л.І.Божович, ключ до розуміння психології особистості лежить у мотиваційній сфері, у системі її домінуючих мотивів [2].

Незважаючи на значне число публікацій з проблеми мотивації, нині ще не можна говорити про наявність у психологічній науці усталеної її теорії. Б.Ф. Ломов у своїй відомій праці «Методологические и теоретические проблемы психологии» наголошує на тому, що «законои розвитку мотиваційної сфери особистості і динаміки утворюючих її мотивів вимагають спеціальних досліджень. Уявляється, що найважливішими характеристиками цієї сфери, які необхідно вивчати у першу чергу, є її структура, величина пролонгованості різних мотивів і тривалість їх збереження, їх дієвість, рівень усвідомлення і, безумовно, умови й фактори розвитку мотиваційної сфери в цілому. Питання про те, звідки беруться мотиви, як вони виникають є у психології особистості головним» [3, с.314].

Цілком очевидно, що характеристика стану і тенденцій напрямів дослідження проблеми мотивації особистості, зроблена відомим вченим три десятиріччя тому, залишається незмінною, оскільки у вітчизняній психологічній науці поступу і розробленні даної проблеми є незначними, хоча актуальність її дослідження є незаперечною.

Аналіз літературних джерел з проблеми мотиваційної сфери особистості дозволяє стверджувати, що нині залишається недостатньо з'ясованим психологічний зміст окремих ключових понять, що породжує як неоднозначність думок, так і термінологічну неузгодженість у працях вчених. Підтвердженням цьому можуть слугувати слова О.М. Леонтьєва, який у своїй фундаментальній праці «Деятельность. Сознание. Личность» пише: «У сучасній психології терміном «мотив» (мотивація, мотивуючі фактори) позначаються абсолютно різні явища. Мотивами називають інстинктивні імпульси, біологічні потяги й апетити, переживання емоцій, інтереси, бажання; у строкатому переліку мотивів можна виявити такі, як життєві цілі й ідеали, але також і такі, як подразнення електричним струмом. ...Задача психологічного аналізу особистості вимагає розгляду лише головних питань» [4, с.189]. Згідно з Л.І.Божович, у якості мотиву можуть виступати предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, ідеали, почуття - все те, у чому знайшла своє втілення *потреба*.

Варто підкреслити, що у працях вітчизняних і зарубіжних вчених мотив розглядається у нерозривному зв'язку із потребами особистості, які детермінують її поведінку. На думку Б.Ф.Ломова, потреба є основою

мотиву, який, у свою чергу, є суб'єктивним відображенням потреби. Проте «в реальному житті особистості мотиви і потреби настільки тісно злиті, що часто їх розчленувати просто неможливо» [3, с.321].

Такої ж думки дотримувався й А.Маслоу, стверджуючи, що *основою мотивів є потреби*, які в процесі розвитку індивіда утворюють свого роду «потребовий трикутник» (піраміду), ієрархію потреб. В основі піраміди лежать фізіологічні потреби людини (голод, спрага, секс тощо); наступним щаблем є потреба у безпеці, але не як прояв самозбереження, а як нужда у порядку, стійкості; аффіліативні потреби: потреба у приналежності до певної групи людей, потреба любити і бути любимою. Ці три групи потреб Маслоу розглядав як потреби нижчого порядку. До вищих потреб вчений відніс потреби у повазі, престижі і потребу у самоактуалізації [5].

Розглянемо співвідношення провідних понять у даній проблемі, якими є: «мотив», «мотивація», «мотиваційна сфера». Родовим поняттям для двох інших понять є мотив. *Мотив* (від лат. *movere* – приводити у рух, штовхати) – те, що спонукає людину до діяльності. У літературних джерелах мотив розглядається і як спонук до діяльності, пов'язана із задоволенням потреб суб'єкта, і як усвідомлена причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків особистості. За формою відбиття змісту потреб як мотивів можуть виступати: *почуття, уявлення, думки, ідеали, інтереси, переживання* тощо. У змісті і характері мотиву розкривається *сенс*, який мають для людини її власні дії і вчинки, їх життєве значення. Як стверджував О.М. Леонт'єв, питання про сенс є завжди питанням про мотив.

У вітчизняних джерелах підкреслюється необхідність відрізнити мотив від *мотивування*, що трактується як висловлювання, що виправдовує ту чи іншу дію людини шляхом вказівки на спонукаючі її об'єктивні й суб'єктивні обставини. Мотивування виступає однією із форм усвідомлення мотивів. За допомогою мотивування особистість іноді виправдовує свої дії і вчинки, приводячи їх у відповідність з нормативно заданими суспільством способами поведінки у певних ситуаціях і своїми особистими нормами. Мотивування може не співпадати з дійсним мотивом вчинку і свідомо використовуватись людиною для його маскуваня.

Аналізуючи мотиви, дослідники одноставні у тому, що розвиток мотивів знаходить свій вираз не тільки у їх збагаченні з віком й особистісним розвитком, але й у встановленні їх певної ієрархії – виділенні головних життєвих мотивів особистості. При цьому мотиви, що відповідають елементарним потребам, підпорядковуються вищим соціальним і духовним потребам. (Наприклад, широко відома ієрархія за Маслоу, подана вище).

У монографічній праці відомого американського психолога Девіда Макклелланда «*Humanmotivation*» (у перекладі рос. «Мотивация человека», 2007) мають місце різні визначення мотиву. З одного боку, під мотивом вчений розуміє *потреби* (бажання), які можуть виступати і в якості мотиваційних диспозицій (установок, схильності до досягнення успіхів, влади, афіліації). З іншого боку, він визначає мотив як афективно

«заряжений» антиципаторний *цільовий стан* (уявлення про бажаний результат дії: зробити що-небудь краще, справити на когось вплив тощо), який актуалізується під впливом різних стимулів. Мотив з цієї позиції вченого – це *зацікавленість у цільовому стані, основана на природній спонуці* [6, с. 15].

У своїй роботі Д.Макклелланд виділяє та аналізує три важливі мотиваційні системи, які керують поведінкою людини: мотив *досягнень*, мотив *влади* та мотив *аффіліації*. (Мотив досягнень вчений ще називає мотивом *ефективності, потребою у досягненнях*).

Мотив *досягнень* відображає турботу людини про те, щоб виконувати роботу краще, удосконалювати своє уміння, отримувати той же результат ціною менших зусиль. Люди з яскраво вираженою потребою у досягненнях надають перевагу ситуаціям, які дають їм можливість відчуту персональну відповідальність за результат і забезпечують їх інформацією про те, наскільки гарно вони працюють, тобто зворотним зв'язком. Такі люди зазвичай стають успішними підприємцями. Вчений стверджує, що високі вимоги, які висуваються батьками до контролю за виконанням дітьми таких природних функцій як їда й дотримання правил особистої гігієни, пов'язані з більш високою потребою у досягненнях у дорослому віці .

За Макклелландом, мотив *влади* являє собою «періодично виникаючу турботу про справляння впливу на людей, а також на стан справ. Висока потреба у владі асоціюється з багатьма змагальними й надмірно настійними діями й зацікавленістю у досягненні та збереженні престижу і репутації». Вчений стверджує, що наслідки мотиву влади значно залежать від того, що саме індивід вважає прийнятним у поведінці. Крім того, прояви потреби у владі у чоловіків і жінок різні. У поведінці чоловіків змагальність й агресивність проявляються більш відкрито, ніж у поведінці жінок. Діти батьків, які потурали проявам їх сексуальності й агресивності у ранньому дитинстві, у дорослому віці мають яскраво виражений мотив влади.

Аффіліація (англ. *affiliate* – приєднувати) – соціальний мотив, що спонукає до взаємодії на основі взаємопривабливих, взаємозбагачуючих, що приносять задоволення, дружніх взаємин і прихильності. Деякі автори трактують аффіліацію як потребу у співробітництві, партнерстві, і навіть любові. Індивіди, у яких мотив *аффіліації* виражений досить яскраво, отримують задоволення від близьких стосунків з іншими, їх сприймають як природних, сердечних, щирих, вдячних і люблячих людей. Вони зацікавлені у створенні й підтримці міжособистісних взаємин, хвилюються з приводу того, чи люблять їх інші, а тому часто вони є не дуже популярними. Макклелланд стверджує, що про мотив аффіліації загалом відомо досить мало. Не вдалося встановити значущої і стабільної залежності між рівнями мотивів аффіліації дорослих і діями їхніх батьків у дитинстві [6, с. 651;653;654].

Варто зазначити, що деякі автори теорій особистості, особливо Г. Мюррей, потребу особистості в аффіліації розглядали як головну потребу

людини. Із сказаного вище можна стверджувати, що у психології термін «мотив» використовується для позначення різних психічних явищ, що викликають активність суб'єкта у діяльності та поведінці.

Більш широким поняттям по відношенню до мотиву є поняття «мотивація», яке у працях різних авторів часто трактується по-різному. На думку відомого дослідника проблеми мотиваційної сфери особистості В.Г.Асеева, «сфера мотивації включає у себе усі види спонук: мотиви, потреби, інтереси, прагнення цілі, захоплення, мотиваційні установки або диспозиції, ідеали. У найбільш широкому розумінні мотивація іноді визначається як детермінація поведінки загалом. ...Мотивація як рушійна сила людської поведінки пронизує всі головні утворення особистості: її спрямованість, характер, емоції, здібності діяльність і психічні процеси» [7, с. 122; 123]. На думку І.А.Джидарьян, мотивація є тим складним механізмом співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх факторів поведінки, який визначає виникнення, спрямованість та способи здійснення конкретних форм діяльності. «Саме завдяки мотивації, яка передбачає не тільки наявну ситуацію, але й передбачувану у майбутньому, приводиться у відповідність мета діяльності і засоби її досягнення, досягається доцільність й осмисленість дій у цілісному поведінковому акті особистості» [8, с.148].

Найбільш широким, на думку дослідників даної проблеми, є поняття «мотиваційна сфера», що включає афективну і вольову сферу особистості, переживання задоволення потреби (Л.С.Виготський). Мотиваційну сферу особистості Б.Ф.Ломов трактує як «всю сукупність мотивів особистості, які формуються і розвиваються протягом її життя. Ця сфера динамічна і змінюється в залежності від багатьох обставин. Деякі мотиви є відносно стійкими й домінуючими, вони утворюють ніби «стрижень» всієї сфери, саме в них у першу чергу проявляється спрямованість особистості. Іноді вони є настільки стійкими, міцними, що зберігаються протягом тривалого часу або навіть всього життя людини. Інші мотиви варіативні й епізодичні, вони пов'язані з конкретними ситуаціями і залежать від них. У різних людей співвідношення стійких і варіативних мотивів складається по-різному» [3,с.313]. Варто зазначити, що поняття «мотиваційна сфера» у відомих нам працях західних психологів не зустрічається.

Як бачимо, у поняття «мотивація» і «мотиваційна сфера» дослідники проблеми фактично вкладають один і той же зміст. На основі аналізу теоретичних джерел можна стверджувати, що обидва поняття розглядаються переважно більшістю вчених як сукупність психічних явищ, що детермінують діяльність і поведінку людини. Різниця у підходах до трактування змісту обох понять, на нашу думку, полягає лише у кількості конкретних психічних явищ, віднесених авторами до того й іншого поняття. Це, безумовно, є свідченням необхідності здійснення подальших як теоретичних, так і експериментальних досліджень даної проблеми.

Література

1. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание: О местопсихического во всеобщей взаимосвязи

- явлений матеріального мира /С.Л.Рубинштейн. – М.: Изд-во АПН СССР, 1957. - 328 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте /Л.И.Божович. - М.: Просвещение. 1968. – 464 с.
 3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии /Б.Ф.Ломов. – М.: Издательство «Наука», 1984. – 444 с.
 4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность /А.Н.Леонтьев. – М.: Издательство политической литературы, 1977. – 304 с.
 5. Теория личности А. Маслоу //Психология личности. Т.1. Хрестоматия. Изд. 2-е, дополненное. – Самара: Изд. Дом «БАХРАХ», 1999. – С. 379-390.
 6. Макклелленд Д. Мотивация человека /ДевидМакклелленд. – СПб.: Питер, 2007. – 672 с. – (Серия «Мастера психологии»).
 7. Асеев В.Г. Проблема мотивации и личность /В.Г. Асеев. //Теоретические проблемы психологии личности. – М.: Изд. «Наука», 1974. – с.122-144.
 8. Джидарьян И.А. О месте потребностей, эмоций и чувств в мотивации личности /И.А.Джидарьян. //Теоретические проблемы психологии личности – М.: Изд-во «Наука», 1974. – с.145-169.

РОЛЬ ДИЗАЙНУ МАКЕТУ В РОЗВИТКУ РЕКЛАМНИХ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ

***Радченко Олена Володимирівна,**
студентка Національного авіаційного університету,
Науковий керівник -
к.пед.н., доцент С.М. Денисенко*

Можливості поліграфічної галузі дають змогу створювати розмаїття рекламних видань, майже дві третини обороту поліграфічної галузі припадає на рекламні видання, насамперед буклетів та брошур. За підсумками 2015-2018 рр. обсяги реклами в пресі (друковані видання) зросли на 22%, тоді як медіаринку – на 84%. Ринок медіа реклами виріс на 25%. За прогнозами на 2019 рік зростання не лише збережеться, але і навіть прискориться на ¼. Зростають замовлення на мультиплатформові проекти та спеціалізовані видання, йде збільшення бюджетів агро-, фарм-, автомобільного секторів [4].

Особливо важливі рекламні видання для ефективного просування на світові ринки товарів преміум сектору, зокрема автомобілів провідних брендів. Реклама автомобілів потребує особливого підходу, оскільки має свою специфіку та безпосередньо пов'язана зі статусом і престижем споживача.

Тому потребують вивчення і вдосконалення організаційні процеси створення макетів рекламних видань, програмних засобів обробки на всіх стадіях формування макету, вибір процесів друкарської обробки, поглиблення етичних і естетичних аспектів реклами, методів підвищення

їх ефективності. Необхідним і доцільним є вивчення ролі дизайну та різних методів подачі інформації про рекламований товар у доступному, конкурентоспроможному форматі, насамперед буклету та брошури, як найбільш ефективних засобів рекламних видань. На це звертають увагу при професійній підготовці фахівців видавництва і поліграфії у ВНЗ [3].

Проектна ідея, що розвивається в свідомості дизайнера, проходить певну еволюцію, матеріалізуючись у пошукових проміжних графічних або об'ємних формах, і таким чином проходить «процес очищення», або, за висловом деяких практиків дизайну й архітектури, «викристалізовується», а сам об'єкт набуває композиційної цілісності [6].

Друкована реклама - це видання, отримане друкуванням або тисненням, поліграфічно самостійно оформлене, основним завданням якого є надання відомостей щодо виробів, послуг, заходів у формі, яка привертає увагу, сприяє реалізації цих товарів і послуг, запрошує до ознайомлення чи відвідування.

Аналіз рекламних видань провідних автомобільних концернів, зокрема BMW, Audi, Ford, Lend Rover, Mercedes, застосовуваних тактик текстової реклами, проведений дослідниками [1], свідчить про незаперечну роль дизайну в успішних рекламних акціях.

Наприклад, щодо реклами автомобілю марки Мерседес, є слоган: «дизайн AMG створює візуальний ефект обтічності нового купе Mercedes AMG S 63 та особливої стійкості на дорожньому полотні» [5]. У цьому тексті реклами реалізовано частину фірмового стилю і брендбуку. Дизайнерська ідея реалізується як технологія з вибором шрифтів, компоновання, розташування тексту і графіки, сканування, верстки, колажу, корекції кольору, ретуші та ін.

Саме завдяки дизайну поліграфії брошура, каталог продукції або буклет привабливі для потенційного клієнта, спонукають до зацікавлення та вивчення, ознайомлення. Тому дуже важливим є творчий підхід, адже оригінальна ідея – це «родзинка» в дизайні, а основним завданням буклету і брошури є інформування клієнта.

При розробленні концепції та створенні макету рекламних видань буклету та брошури сучасного автомобіля ставиться мета видання, визначається цільова аудиторія: населення, потенційні споживачі продукту. Зміст видання у брошурі подається за рубриками будови та технологічними особливостями товару, перевагами над аналогами, у буклеті – за загальною інформацією про товар.

Дизайнерська діяльність не вичерпується лише проектуванням продукту. Цей продукт повинен викликати попит споживача, бути донесений до споживача. Керувати думкою споживачів, прогнозувати тенденції розвитку виробництва, продажу, відстежувати кризові явища та своєчасно їх уникати покликаний маркетинг. Робота дизайнера повинна бути адекватно відображена і продовжена засобами реклами [2].

Таким чином, роль дизайну макету у розвитку рекламних друкованих

видань є основним мотивом у діяльності дизайнерів при проектуванні рекламних видань. Загалом, дизайн поліграфії, верстка і висока якість друку є основним способом залучення уваги відвідувача до продукції рекламної поліграфії. Професійно виконаний дизайн поліграфії відіграє провідну роль при виготовленні візиток, листівок, буклетів, каталогів, брошур, а також при розробці логотипу і інших елементів фірмового стилю. Вдало виконаний дизайн поліграфії є запорукою розвитку рекламних друкованих видань.

Список використаних джерел

1. Белова А. Д., Васильева О. А. Реклама автомобилей Mercedes-benz: принципы и составляющие // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. К., 2008. С. 37–45.
2. Воронкова, В. Г. Маркетинг соціальних послуг : конспект лекцій / В. Г. Воронкова, А. Г. Беліченко, О. М. Попов, О. М. Кіндратець та ін. ; ЗДА. Запоріжжя : ЗДА, 2008. 239 с.
3. Денисенко С. М. Професійна підготовка фахівців видавництва і поліграфії у ВНЗ: стан, проблеми, шляхи вдосконалення // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2017. № 56-57. С. 49-57.
4. Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2018 та прогноз об'ємів ринку 2019. Експертна оцінка всеукраїнської рекламної коаліції. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://vrk.org.ua/ad-market/>
5. Офіційний сайт Мерседес. [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.mercedes-benz.com
6. Пічкур М. О. Дизайн рекламного буклету : Методичні рекомендації. Умань, 2016. 66 с.

СУЧАСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Семак Людмила Анатоліївна,

старший викладач кафедри філології

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

semak_s@ukr.net

Вільне володіння і досконале знання державної мови, підвищення її престижу і обов'язкове застосування в усіх сферах суспільного життя народу – наріжні завдання мовної політики і мовної освіти на сучасному етапі поступу нашої держави. Здобувачі освіти на заняттях з рідної мови повинні навчитися володіти мовою як найважливішим засобом спілкування. Нині нагальною метою дисципліни “Українська мова (за професійним спрямуванням)” у закладах вищої освіти є навчання професійно-комунікативній діяльності, що передбачає реалізацію тих методів і прийомів, які сприяють успішному оволодінню практичними навичками і вміннями усного і писемного спілкування. Набуті мовна і комунікативна

компетентності стають основою формування високоосвіченої професійно зорієнтованої особистості. Відтак, у сучасній педагогічній науці постала потреба у пошуку нових методів навчання мови з урахуванням професійного спрямування здобувачів вищої освіти.

Мета наукової розвідки полягає в описі сучасних ефективних методів і прийомів навчання української мови у закладі вищої освіти для успішного послуговування нею в майбутньому під час професійно-комунікативної діяльності. Розглянемо застосування методів і прийомів навчання рідній мові у закладі вищої освіти аграрно-економічного напрямку.

Загальну проблему методів і прийомів навчання мови у наукових розвідках досліджували такі відомі вчені-педагоги, як А. М. Алексюк, О. М. Біляєв, І. П. Білоусенко, Н. М. Гончаренко, С. О. Караман, О. Б. Кожуленко, О. А. Кучерук, С. І. Цінько та ін. У методиці навчання мови досі немає однозначного тлумачення поняття “метод навчання”. Загальноживаною дефініцією методу навчання є розуміння його як шляху навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти до результатів, визначених завданнями навчання. “Методами навчання мови називають систему цілеспрямованих дій викладача, що організовує пізнавальну й практичну діяльність здобувачів освіти, забезпечує засвоєння знань з предмета, допомагає виробити відповідні вміння, набуті потрібні мовні навички” [3, с. 10].

У сучасній педагогічній науці найбільшу прихильність отримала класифікація загальнодидактичних методів, до яких зараховують:

1) методи, що забезпечують оволодіння навчальним предметом (словесні, наочні, практичні, репродуктивні, проблемно-пошукові, індуктивні, дедуктивні);

2) методи, що стимулюють та мотивують навчальну діяльність (рольові ігри, навчальні дискусії, метод проектів);

3) методи контролю і самоконтролю навчальної діяльності (опитування, тестові завдання, контрольні й самостійні роботи, залік, іспит та ін.).

У структурі кожного методу виділяють методичні прийоми, що є одним із способів реалізації методу на занятті. Під прийомом навчання розуміємо найменшу навчальну одиницю у діяльності викладача “у вигляді конкретної дії або операції, за допомогою яких формуються навички та вміння, отримуються знання, стимулюється навчальну діяльність здобувачів освіти” [1, с. 138].

Під час формування україномовної комунікативної компетентності студентів-аграріїв вважаємо доцільним використання провідних для методики викладання мови загальнодидактичних методів навчання (пояснення, організація тренування, практика) і відповідних їм прийомів навчання (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація, опис, зіставлення та ін.). Разом з тим, відповідно до рекомендацій О. М. Біляєва “поясненню у форматі теоретичного повідомлення потрібних знань

про систему мови бажано відводити не більше 15% навчального часу, а тренуванню україномовній професійно-комунікативній діяльності – не менше 85% навчального часу” [2, с. 58].

Під професійно-комунікативною діяльністю розуміють мовленнєву взаємодію у професійній сфері, спрямовану на досягнення учасниками спілкування комунікативних і некомунікативних цілей за допомогою засобів мови. Професійно-комунікативна діяльність реалізується на заняттях з української мови в усній і письмовій формі та має рецептивний (слухання, читання) і продуктивний (говоріння, писання) характер.

У процесі навчання професійно-комунікативній діяльності українською мовою як рідною важливим є вибір методів і прийомів навчання, їх оптимальне поєднання залежно від контингенту здобувачів вищої освіти, їхніх базових мовних знань і мовленнєвих здібностей, галузей знань, напрямів підготовки. Зміст і специфіка методів і прийомів навчання україномовній професійно-комунікативній діяльності студентів-аграріїв зумовлюється особливостями дисципліни “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, співвідношенням у ній знань теоретико-пізнавального характеру і кола практичних мовно-мовленнєвих умінь та навичок здобувачів аграрно-економічної освіти, урахуванням закономірностей принципів вивчення матеріалу, логічною структурою дисципліни.

Найбільш прийнятною для навчання української мови у закладі вищої освіти вважаємо класифікацію методів за способом взаємодії викладача і студентів на лекційному і практичному занятті, обґрунтовану О. М. Біляєвим. Способи такої взаємодії можуть бути різними:

1. Викладач презентує мовний матеріал – студенти сприймають (лекція, аргументація).

2. Викладач і студенти обмінюються думками з окресленої теми і плану заняття у формі діалогу або дискусії, висловлюють власні припущення, наводять докази, формулюють дефініції, шукають науково-практичне обґрунтування запропонованих суджень, узагальнюють результати діалогу, роблять висновки.

3. Викладач організовує спостереження студентів над фактами, що вивчаються і явищами мови з подальшим колективним обговоренням.

4. Студенти під керівництвом викладача самостійно шукають нові відомості і знання про мову з різних джерел науково-навчальної інформації.

5. Студенти виконують практичні вправи, тестові і ситуаційні завдання, аналізують зроблене, роблять висновки, відтак отримують нові мовні знання, розвивають мовленнєві здібності, удосконалюють комунікативну компетентність.

Виділяємо такі методи навчання української мови у закладі вищої освіти аграрно-економічного спрямування для успішного послуговування нею в майбутньому під час професійно-комунікативної діяльності: усна презентація теоретичного матеріалу викладачем, бесіда викладача зі

студентами, спостереження студентів над мовою, робота з підручником, метод виконання вправ, тестових і ситуаційних завдань, метод опитування, проблемне навчання, програмоване навчання, інтерактивне навчання. На думку О. І. Піддубцевої, до інтерактивних методів навчання “можна зарахувати ті методи, які організують процес соціальної взаємодії таким чином, що на основі цієї взаємодії у студентів виникає деяке нове знання або нові навички та вміння, що народилися безпосередньо в процесі взаємодії або як її результат” [4]. Для підвищення ефективності будь-якого методу доцільно застосовувати різні допоміжні засоби: дидактичний і наочний матеріал, технічні і мультимедійні засоби навчання.

Отже, з метою підвищення ефективності навчання рідної мови у закладі вищої освіти для успішного послуговування нею в майбутньому під час професійно-комунікативної діяльності на заняттях з дисципліни “Українська мова (за професійним спрямуванням)” доцільно використовувати сучасні загальнодидактичні методи і прийоми, актуальні для вироблення пізнавальних стратегій, необхідних при оволодінні майбутньою професією, з урахуванням їхніх когнітивних переваг, методи проблемного, програмованого та інтерактивного навчання. Перспективу подальших досліджень проблеми вбачаємо у докладному розгляді засобів формування рідномовної комунікативної компетенції студентів аграрно-економічного напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі / А. М. Алексюк. – К. : Рад. школа, 1981. – 214 с.
2. Біляєв О. М. Проблема методів у навчанні мови / О. М. Біляєв // Українська мова і література в школі. – 1980. – № 10. – С. 57–67.
3. Кучерук О. А. Концепція системи методів навчання мови в основній школі / О. А. Кучерук // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 7–8. – С. 10–16.
4. Піддубцева О. І. Методичні передумови формування професійно орієнтованої німецькомовної читачької компетентності у студентів аграрних вишів / О. І. Піддубцева. – [Електронний ресурс] // Науковий огляд. – 2017. – Том 1. – №33. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1082>.

ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВЗАЄМИН В УКРАЇНІ ПІСЛЯ СТВОРЕННЯ ПЦУ

*Слубська Анна Ярославівна,
кандидат філософських наук, спеціаліст вищої категорії,
викладач коледжу Буковинського
державного медичного університету
aslubaska@ukr.net*

Створення Православної Церкви України (ПЦУ), якого прагнули православні українці з часу створення незалежної української держави, на яке більш, ніж 25 років працювали фахівці з релігієзнавства, державні службовці, яке підтримували патріотично налаштовані політики, стало реальністю. Але довгоочікуваний Томос Вселенського патріарха лише розпочав процес розбудови автокефальної української православної Церкви, став «риштуванням», за допомогою якого сама Церква буде розвиватися, набуваючи власних організаційних форм, вибудовуючи свій формат взаємин з державою та суспільством. Але вже сьогодні можна констатувати, що одним з найвагоміших наслідків створення ПЦУ стане трансформація тієї моделі державно-церковних взаємин, які склалися в українському суспільстві до її створення. Проаналізуємо вектори трансформаційних змін державно-церковних відносин, які окреслять новий формат стосунків у трикутнику «державна – Церква – громадянське суспільство».

Принциповою методологічною основою будь-якого дослідження релігійно-церковних взаємин, на наше переконання, є необхідність врахування соціального дискурсу, тобто розгляд історичних фактів і явищ у площині „державна – церква – суспільство”, яке дозволяє за допомогою загальнонаукових, історичних та спеціальних методів під час інтегрального дослідження комплексу суспільних інституцій (державні, релігійні, громадські), які забезпечують реалізацію релігійних потреб українців у незалежній державі, виявити конфесійні, економічні, політичні, ідеологічні, етнічні чинники, що зумовлюють сучасні інституційні форми державно-релігійних взаємин та їх подальший розвиток. Отже, формування нової інституційної моделі та інституційних форм державно-церковних відносин стало можливим не лише через подолання внаслідок Революції Гідності значної кількості іманентних пострадянській державі транзитного типу рис, але й через радикальні зміни стану самої ідентифікації українського суспільства внаслідок трагічних подій 2013-14 років.

У історії взаємин держави і православної церкви на українських теренах релігієзнавці виокремлюють декілька історичних моделей державно-церковних відносин: модель Київської Русі, характерними рисами якої була «симфонія» держави та православної церкви, державна підтримка християнського місіонерства, широкі юридичні права церкви, прагнення

держави та церкви звільнитися від підпорядкування церкви Візантії; козацько-могилянська модель характеризувалася тісною співпрацею православної церкви з козацтвом, яке надавало їй матеріальну підтримку та військовий захист, прагнення звільнити церкву від Московського підпорядкування; модель 1917-1919 рр. зафіксувала прагнення влади знищити церкву як соціальну інституцію і релігію як світогляд мас; логічним її продовженням стала радянська модель законодавчо закріпила принцип відокремлення церкви від держави, атеїзм, сприйняття релігії та церкви як політичного супротивника попри формальне декларування свободи совісті.

У період незалежності в українському суспільстві на основі законодавчо гарантованої свободи совісті, сформувалася демократична модель державно-церковних відносин, яка характеризується конституційним закріпленням відокремлення церкви від держави і школи від церкви, що формує світський характер їхньої діяльності; рівністю усіх релігійних організацій, віросповідань перед законом, невизнанням державою жодної релігії як обов'язкової або «традиційної»; невтручанням держави в діяльність релігійних організацій; захистом державою законних інтересів і прав всіх релігійних громад, незалежно від їх «суспільної ваги».

Аналіз законодавчої бази державно-церковних відносин в Україні, яка з 1996 р. залишається незмінною у своїх принципових положеннях свідчить, що базові конституційно-правові положення щодо релігійної свободи в Україні, відповідають демократичним принципам і загалом задовольняють права й свободи людини, базуючись при цьому на багатовіковій спадщині врегулювання відносин між цими двома суспільними інститутами, історичних уроках як позитивного, так і негативного досвіду таких відносин. Основні законодавчі положення попри їх певну недосконалість (як і система державно-церковних відносин) є демократичними, послідовними і зваженими у порівнянні з іншими європейськими державами.

Заборонні положення законодавства щодо релігійної свободи зведені до мінімуму і переведені у відповідність до Конституції України та міжнародно-правових норм і стандартів, а передбачений законом контроль із боку держави здійснюється не за діяльністю релігійних організацій, а за дотриманням останніми положень щодо релігійної діяльності. Такий вид контролю притаманний будь-якій цивілізованій державі й однаково стосується будь-яких суб'єктів права - державних органів, релігійних громад, посадових осіб, громадських організацій тощо.

Інститути виконавчої влади, які функціонують в сфері державно-церковних взаємин, їх структура, завдання та повноваження відповідають векторам взаємодії держави і церкви, що склалися в українському суспільстві, і дозволяли протягом всього попереднього періоду контролювати процес відродження мережі релігійних організацій в країні, уникати відкритих конфліктів і залагоджувати міжконфесійні протистояння, проводити толерантну і досить гнучку конструктивну політику в сфері державно-церковних відносин, що позитивно сказалося на дотриманні чинного

законодавства і міжнародних актів щодо свободи совісті.

Створення ПЦУ стало викликом для усталеної моделі державно-церковних відносин. Активна підтримка процесу отримання Томосу з боку владних структур та особисто Президента, відверто задекларована православними ієрархами, які її створили державницька націоналістична позиція поставили питання про можливість створення в Україні моделі державно-церковних відносин, схожої на сучасну російську, де РПЦ користується всіма перевагами «державної церкви». Це питання турбує як представників неправославних релігійних організацій, так і широку громадськість.

Зрозуміло, що держава зацікавлена в об'єднанні православних Церков в єдину, в усуненні з «політичної шахівниці» УПЦ МП як агента впливу країни-агресора, в укріпленні суспільної моралі, каритативних проєктах та інших суспільно-корисних сферах активності Церкви. Але позитивні сторони тіснішого співробітництва держави з однією релігійною організацією з багатьох офіційно діючих в Україні має й виразні негативи.

Як зазначає К. Щоткіна, «саме перспектива «державної церкви» нерідко виявляється аргументом проти переходу з УПЦ МП до ПЦУ», що відштовхує тих, хто побоюється перетворення ПЦУ на ««національну» церкву, основна функція якої — обслуговувати «духовні» інтереси національної держави»[2].

При чому фахівці підкреслюють, що «національна церква може визнаватись де факто, натомість де юре її статус не є обов'язковим для закріплення на законодавчому рівні. У такому випадку держава протекціонує національну церкву, але це здійснюється не шляхом системного фінансування, а на рівні особистих контактів між керівниками церкви та держави. На законодавчому ж рівні, у таких державах прописаний принцип відсутності підтримки центральним урядом будь-якої релігійної організації при забезпеченні рівних умов для їх розвитку»[1, с.188].

На нашу думку, такий сценарій є і найвірогіднішим на етапі остаточної побудови організаційних структур ПЦУ та кількісного усталення її громад в релігійному полі України.

Свобода буття кожної релігії в Україні дозволяла до сьогодні релігії виступати репрезентантом і чинником формування етнонаціональної свідомості, виконувати в суспільстві як легітимізуючу, так і інтегративну функції, сталасвоєрідним маркером демократичності українського етносу. Саме тому держава і ПЦУ мають подолати «випробування владою та визнанням», яке, судячи з ситуації, що складається на наших очах, може виявитися набагато складнішим, ніж довгий шлях до автокефалії.

Література:

1. Шаправський С. А. Моделі державно-церковних відносин: європейський контекст / С. А. Шаправський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». Вип. 12. – С.183-198.
2. Щоткіна К. «Євангеліє» від влади. / Катерина Щоткіна // Дзеркало тижня. 15 лютого 2019.

SUBSTANCJE PSYCHOAKTYWNE ORAZ TERAPIA ELEKTROWSTRĄSOWA A METODY KONTROLI LUDZKIEGO UMYSŁU W ASPEKTCIE BEZPIECZEŃSTWA PERSONALNEGO NA PRZYKŁADZIE MK-ULTRA

mgr Smaga Daniel

doktorant Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie

daniel_smaga@interia.pl

recenzent – dr Paweł Stobiecki, Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie

„Ludzie muszą w końcu zrozumieć,
w jaki sposób kontrola umysłu i psychiatria są ze sobą związane,
oraz pojąć, że w tej specjalności medycznej jest wielu szaleńców i
morderców,
którzy czerpią satysfakcję z zadawania bólu i cierpienia,
pod pozorem badań naukowych” [1]

WPROWADZENIE

Niedługo po rozpoczęciu wojny koreańskiej, w 1950 roku, koreańscy (komunistyczni) oficerowie śledczy, którzy prowadzili przesłuchanie amerykańskich jeńców osiągnęli sukces, który polegał na „przekonaniu” kilku zatrzymanych do złożenia oświadczeń krytykujących sposób prowadzenia polityki Stanów Zjednoczonych, jak również potwierdzając użycie broni biologicznej przez Amerykanów w trakcie działań zbrojnych (zbrodnie wojenne). Co więcej, jeńcy publicznie chwalili komunizm. Oświadczenia te, amerykańscy jeńcy wygłaszali w sposób dość przekonujący, dlatego ówczesny dyrektor amerykańskiej Centralnej Agencji Wywiadowczej Allen Dulles zastanawiał się nad zastosowaniem przez komunistycznych Koreańczyków wiedzy psychologicznej oraz znajomości metod i technik kontroli ludzkiego umysłu, w ramach którego zmieniali oraz kontrolowali schwytych ludzi [2].

Głównym celem artykułu jest przedstawienie projektu MK-ULTRA, nadzorowanego przez CIA jako jednej z metod kontrolowania ludzkiego umysłu. Tak więc w pierwszej części zostały omówione podstawowe definicje związane z tym zagadnieniem, natomiast w części drugiej autor odniósł się *stricte* do projektu MK-ULTRA ukazując dwie najbardziej popularne techniki stosowane podczas tego eksperymentu oraz ludzi związanych z tym procederem. Autor opisując MK-ULTRA podkreśla destrukcyjną moc oddziaływania na człowieka oraz negatywne konsekwencje dla „pacjentów” owych prac badawczych.

UJĘCIE DEFINICYJNE PODSTAWOWYCH POJĘĆ

Rozpoczynając rozważania na temat eksperymentu MK-ULTRA zasadne jest odniesienie się i wyjaśnienie podstawowych pojęć związanych z tym obszarem.

Termin substancje psychoaktywne znajduje się w polskiej ustawie o

przeciwdziałaniu narkomani, w myśl której jest to „każda substancja lub grupy substancji pochodzenia naturalnego lub syntetycznego w formie czystej lub w formie preparatu działająca na ośrodkowy układ nerwowy, inną niż substancja psychotropowa i środek odurzający, stwarzającą zgodnie z rekomendacją Zespołu do spraw oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych (...) [3]. Zatem, substancje psychoaktywne to te, które powodują zmianę nastroju, myślenia oraz zachowania. Obecnie funkcjonują w dwóch formach: legalnie - jako leki stosowane w neurologii oraz psychiatrii jak również nielegalnie - służąc do odurzenia się w celach rozrywkowych [4].

Używanie substancji psychoaktywnych jest poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa człowieka. Powodują szkody zdrowotne - uzależnienia, zatrucia, zakażenia, zachowania ryzykowne - między innymi: skoki do wody w niebezpiecznych miejscach, przedwczesne i ryzykowne kontakty seksualne bez zabezpieczenia lub z przypadkowym partnerem, jazda samochodem z pijanym kierowcą itd. oraz zagrożenia rozwoju osobistego, zwłaszcza młodych ludzi poprzez np. zaniedbywanie obowiązków szkolnych, konflikty z prawem, konflikty z rodzicami, utrata zainteresowań [5, s. 132-145].

W medycynie (a konkretniej w psychiatrii), terapia elektrowstrząsowa jest jedną z najskuteczniejszych metod leczenia. Aczkolwiek coraz częściej budzi kontrowersje i jest zagadnieniem, podlegającym dyskusji wśród wielu naukowców z różnych dyscyplin naukowych, dlatego że może grozić negatywnymi konsekwencjami w aspekcie zdrowia (zaburzenia rytmu serca, bezdech, reakcje alergiczne, skurcze krtani, zaburzenia pamięci [6, s. 188-196]) a nawet życia ludzkiego (jeśli wykorzysta się ją nieodpowiednio – w szczególności przy zwiększeniu mocy). Działanie terapii elektrowstrząsowej opera się na „wywołaniu u znieczulonego i znajdującego się w stanie miorelaksacji (zmniejszenie napięcia/rozluźnienie mięśni szkieletowych [7]) pacjenta napadu padaczkowego pod wpływem krótkotrwałych impulsów prądu” [8, s. 5].

Kiedyś, kontrola ludzkiego umysłu była abstrakcją - dziś, jak dowiadujemy się z odtajnionych dokumentów (m. in. MK-ULTRA) i doświadczeń ludzi, jest możliwa. Kontrola ludzkiego umysłu poprzez użycie technologii elektromagnetycznych (zmodyfikowane terapie elektrowstrząsowe) i neurologicznych (substancje psychoaktywne) może sprawić, że pamięć, impulsy czy odczucia i zachowanie mogą być manipulowane wedle życzenia. Zatem kontrola ta, to nic innego jak robienie czegoś, czego chcą inni. Wobec powyższego, można twierdzić, że kontrola umysłu to realne zagrożenie i należy je uznawać za poważne współczesne niebezpieczeństwo.

Bezpieczeństwo, cechuje się interdyscyplinarnością wymiarów, których wykaz pozostaje w dalszym ciągu otwarty. Zagadnienia bezpieczeństwa rozważane są w głównej mierze w nawiązaniu do spraw lokalnych, wewnętrznych, państwowych czy międzynarodowych, rzadziej podmiotem dociekań jest człowiek. Z tego powodu, zasadniczą sprawą jest ukazanie definicyjnego sformułowania pojęcia bezpieczeństwa personalnego. W

literaturze przedmiotu, znajduje się nawet kilka umiejscowień bezpieczeństwa jednostkowego (personalnego). Według M. Brzezińskiego, owe bezpieczeństwo ma miejsce w kryterium podmiotowym [9, s. 34], aczkolwiek niektórzy naukowcy bezpieczeństwo personalne/jednostkowe, umiejscawiają pod kryterium przestrzennym [10].

Zatem odnosząc się *stricto* do definicji bezpieczeństwa personalnego, należy zwrócić uwagę, że polega na stworzeniu człowiekowi (osobie, jednostce ludzkiej) „takich wielorakich warunków egzystencji, które, jeśli zostaną przez niego odpowiednio skonsumowane, zapewnią mu pełny rozwój osobowy – samorealizację” [11, s. 140]. Wobec tego, bezpieczeństwo personalne odnosi się do człowieka, a nie do państwa (jak w większości aspektów bezpieczeństwa) [12, s. 69-70], jak również określa warunki ciągłości trwania jednostki jako konkretnego indywiduum [13, s. 38-39]. Konkludując, bezpieczeństwo personalne, interpretuje się jako ograniczenie do minimum pejoratywnych (negatywnych) odczuć człowieka, które mogą następować z jej uczestniczenia w życiu ogólnospołecznym, przejawiając się lękiem (zagrożenie społeczne) - np. strachem (zagrożenie fizyczne) - np. tortury [14, s. 97-98].

Reasumując, wykorzystanie substancji psychoaktywnych jak również elektrowstrząsów wobec człowieka jest jedną z metod kontroli ludzkiego umysłu, stanowiąc jednocześnie zagrożenie dla bezpieczeństwa personalnego.

MK-ULTRA – CASE STUDY

Nawiązując do wprowadzenia, w 1953 roku amerykańska agencja federalna ds. wywiadu - Centralna Agencja Wywiadowcza [15] (ang. *CIA - Central Intelligence Agency*) przekazała zlecenie dla Biura Wywiadu Naukowego (*Office of Scientific Intelligence*) na realizację pewnego projektu badawczego o tajemniczej nazwie MK-ULTRA. Nazwa owego projektu wywodzi się z języka niemieckiego, od słowa „Kontrolle”. Prawdopodobnie, uwarunkowane było to tym, że personel (lekarze) pracujący przy projekcie badawczym był niemieckiej narodowości. Jako ciekawostkę można dodać, że John McCarthy (emerytowany kapitan dowodzący zabójcami w Sajgonie) wyznał swojemu przyjacielowi, który był demaskatorem w departamencie policji w mieście Los Angeles (ang. *LAPD - Los Angeles Police Department*) Mike'owi Ruppertowi, że MK-ULTRA jest to skrót, którym posługuje się CIA. Skrót ten pochodzi od pierwszych liter tychże słów: „Manufacturing Killers Using Lethal Tradecraft Require Assassinations”, co w tłumaczeniu na język polski brzmi: „Tworzenie Zabójców Wykorzystujących Do Zabijania Sztukę Uśmiercania” [16].

Program MK-ULTRA był (oficjalnie zakończono w 1973 roku) na tyle ściśle tajnym projektem badawczym, że CIA wydała rozkaz strzelania do przedstawicieli prowadzących inspekcje z Agencji ds. Żywności i Leków (ang. *FDA - Food and Drug Administration*), gdyby chcieli przekroczyć mury siedziby Biura Wywiadu Naukowego. Zatem należy zwrócić uwagę na to, że również wiedza innych ludzi na temat tego eksperymentu była znikoma - o konkretnym jego działaniu była świadoma jedynie wąska grupa ludzi, należąca do ścisłego

kierownictwa. MK-ULTRA nosił miano „projektu matki”, gdyż w jego obszarze działało około 150 innych - mniejszych, tzw. podprojektów [17].

Eksperymenty sterowania pracą ludzkiego mózgu i kontrola umysłu były (a może są nadal!) skoncentrowane na modyfikacji zachowania człowieka poprzez terapię elektrowstrząsami, hipnozę, promieniowanie i podawanie różnych substancji chemicznych: leków, toksyn i chemikaliów, środków psychodelicznych w tym: dietyloamidu kwasu lizergowego (LSD) oraz meskalina. Eksperymenty te były testowane na wielu, zazwyczaj amerykańskich oraz kanadyjskich obywatelach: od chłopców z upośledzeniem umysłowym ze szkół państwowych, przez żołnierzy amerykańskich, po psychopatów seksualnych znajdujących się w szpitalach państwowych [18]. Po tak zwanym „praniu mózgu”, ludzie mieli stawać się nieświadomi swoich czynów. Co więcej, działania te miały na celu także skuteczniejsze przeprowadzania przesłuchań (wymuszenie „szczerych zeznań”): szpiegów bądź osób podejrzanych o popełnienie ciężkich zbrodni - zarówno kryminalnych jak również uderzających w rację stanu USA. Szefem tego projektu został doktor chemii a zarazem psychiatra - Sidney Gottlieb [19], nazywany „Czarnym Magikiem” z powodu swoich skłonności do eksperymentów z truciznami [20].

W projekcie MK-ULTRA brało udział wiele środowisk, między innymi psychologowie, psychiatry, lekarze, antropolodzy oraz socjologowie. Środowiska te były zaangażowane w pracę nad kontrolą zachowania ludzi na uniwersytetach, szpitalach i placówkach więziennych oraz firmach farmaceutycznych w potajemnie popartych badaniach, które były nadzorowane przez CIA [21].

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na substancje i materiały, które były w kręgu zainteresowań CIA, zawarte w jednym z nielicznie zachowanych dokumentów, świadczących o nielegalnej działalności tejże agencji w ramach projektu MK-ULTRA. Dokument pochodzi z 1955 roku i na „liście życzeń” figurowały [22]:

- „substancje powodujące nielogiczne myślenie i impulsywność, mogącą prowadzić do publicznej dyskredytacji poddanej ich działaniu osoby,
- substancje zwiększające inteligencję i spostrzegawczość,
- substancje przeciwdziałające skutkom spożycia alkoholu,
- substancje zwiększające skutki spożycia alkoholu,
- substancje wywołujące odwracalne symptomy groźnych chorób umożliwiające ich symulację,
- materiały ułatwiające wprowadzenie danej osoby w trans hipnotyczny,
- substancje zwiększające wytrzymałość na izolację, tortury i przemoc stosowane w czasie przesłuchań mających prowadzić do tzw. „prania mózgu”,
- materiały lub/ oraz metody fizyczne powodujące amnezję dotyczącą wydarzeń poprzedzających ich zastosowanie lub odbywających się w jego trakcie,
- fizyczne metody wytwarzania szoku i dezorientacji, które mogłyby być stosowane przez długi czas bez możliwości wykrycia,
- substancje powodujące fizyczną ułomność, taką jak paraliż nóg lub

silna anemia,

- substancje powodujące „czysty” stan euforii, bez następującej po nim depresji,
- substancje powodujące takie zakłócenie umysłu, że poddana ich działaniu osoba staje się niezdolna do podtrzymania kłamstwa w czasie przesłuchania,
- substancje zmieniające osobowość w ten sposób, że poddana ich działaniu osoba staje się uzależniona od innej osoby,
- substancje, które obniżą ambicje i wydajność pracy, nawet podane w niedających się wykryć ilościach,
- substancje zakłócające działanie wzroku lub słuchu, w miarę możliwości bez trwałych skutków,
- pigułka powodująca utratę przytomności, którą można niepostrzeżenie dodać do pożywienia, napoju, papierosów lub użyć w sprayu, bezpieczna w użyciu i powodująca maksymalną amnezję,
- substancja, która podana w jeden z wyżej wymienionych sposobów powodowałaby całkowitą niezdolność osoby do jakiegokolwiek fizycznej aktywności.

Jednym z najbardziej popularnych podprojektów, do których udało się dotrzeć, nosił nazwę: *Operation Midnight Climax*. Operacja ta była prowadzona w tajnych skrytkach w San Francisco (225 Chestnut na Telegraph Hill [23]), Hrabstwie Marin w Kalifornii (pokój 49 Plantation Inn na ulicach Lombard i Webster, a także 261 Green St. w Mill Valley [24]) oraz Nowym Jorku i miała na celu zbadać wpływ LSD na ludzi, a dokładnie jakie i ile informacji można wydobyc od osobników zażywających tą substancję [25]. Należy zwrócić uwagę, że dostarczycielem LSD dla CIA była szwajcarska firma Sandoz [26], która należała do koncernu farmaceutycznego Novartis [27]. Pozyskiwanie informacji odbywało się podczas stosunków seksualnych - najpierw prostytutki, które pracowały dla CIA kusily klientów, a następnie podawały im w uprzednio przygotowanych napojach rozpuszczone LSD - obserwując, fotografując i nagrywając przez weneckie lustra ich wyznania oraz reakcje [28]. Osobami, które zwabiały prostytutki, byli zazwyczaj mężczyźni z klasy robotniczej bądź ze środowisk niezamożnych - o ograniczonym statusie społecznym z tego względu, by przyciągały jak najmniejszą uwagę wśród społeczności [29].

Podsumowując projekt „Midnight Climax”, jak się w późniejszym czasie okazało, był on niepowodzeniem oraz wstydem dla CIA. Nie dość, że nie dostarczył on jednoznacznych wyników, to dodatkowo wpłynął niekorzystnie zarówno na reputację CIA oraz życie setek ludzi.

W projekt MK-ULTRA, jak już wcześniej zawarto w niniejszym tekście, zaangażowanych było wiele osób. Do najważniejszych, prócz wspomnianego Sidney’ a Gottlieb’ a, należy wskazać także dr. Donalda Ewana Camerona oraz dr. Franka Olsona.

Rozważając o LSD w projekcie MK-ULTRA, należy wspomnieć o doktorze Franku Olsonie, który 28 listopada 1953 roku, właśnie w głównej mierze przez

tą substancję (dodatkowo przebywał w stanie głębokiej depresji) stracił życie - wyskoczył z dziesiątego piętra (niektóre źródła podają trzynaste piętro [30]) - z Hotelu Statler (obecnie Hotel Pennsylvania) znajdującego się w Nowym Jorku [31]. Frank Olson był amerykańskim bakteriologiem (biochemikiem), który współpracował z CIA w ramach projektu MK-ULTRA w tajnej instytucji wojskowej pod nazwą: Zespół Chemicznego Wydziału Operacji Specjalnych. Zaznaczyć należy, że Olson kilka dni wcześniej był uczestnikiem spotkania, którego gospodarzem był Sidney Gottlieb. Wówczas szef projektu - broni psychochemicznej LSD w ramach MK-ULTRA - podjął decyzję o dodaniu do francuskiego alkoholu (Cointreau) dawki LSD, którą wypili m. in. Olson wraz z dwoma innymi uczestnikami spotkania, po czym oczekiwał efektów działania. Jak się okazało, największe skutki spowodowane spożyciem LSD miał Olson, gdyż zaczął zachowywać się w taki sposób, jakoby chorował na psychozę, całkowicie oszalał. Prześladowały go koszmary, a co więcej miał halucynacje, do tego stopnia, że percypował groźne istoty. W rezultacie powyższego, prawdopodobnie popełnił samobójstwo, skacząc w nocy przez okno [32], aczkolwiek jego rodzina twierdzi inaczej - został zamordowany [33]. Z jakiego powodu tak postąpił Sidney Gottlieb? Można tylko snuć domysły.

Z kolei brytyjski doktor - Donald Ewan Cameron o pseudonimie Dr White, który z wykształcenia był psychiatrą, stworzył koncepcję leczenia chorych na schizofrenię pod nazwą „psychic driving”, co dosłownie można rozumieć jako „psychiczna jazda”. „Psychic driving” był dwuetapowym eksperymentem. Pierwszy etap polegał na tym, że człowieka poddawano dwa razy dziennie ogromnym dawkom terapii elektrowstrząsowej (ang. *ECT* - *electroconvulsive therapy*) przekraczającym normalne dawki 30-40 krotnie wraz z zarówno dużymi porcjami leków psychodelicznych (między innymi LSD), środków halucynogenych czy zwiotczających mięśnie - lek blokujący przewodnictwo nerwowo-mięśniowe (kurara). Poprzez substancje odurzające, pacjenci zostali wprowadzani w stan śpiączki, która trwała niejednokrotnie kilka tygodni (nawet do 3 miesięcy!). Podczas śpiączki, odtwarzano z taśmy magnetofonowej (poprzez elektroniczne helmy przypinane do głowy) powtarzające się ze zmienną prędkością proste zdania. Celem takiego działania było rozbicie osobowości człowieka, czyli kasowanie wspomnień, w rezultacie czego tworzono nową osobowość - zatem przeprogramowano psychikę [34, s. 65-76]. Wobec powyższego, Cameron dowiódł, że pamięć ludzka może być wyczyszczona. Aczkolwiek, podczas tego eksperymentu nie obyło się bez ofiar, mowa o uszczerbkach na zdrowiu czy osłabieniach [35, s. 140-150] wśród których wymienia się: nietrzymanie moczu, ograniczony zanik pamięci - amnezję, problemy z mówieniem - utratę zdolności wysławiania się, nierozpoznanie swoich najbliższych [36].

Najsłynniejszą ofiarą Donalda Ewana Camerona była ówczesnie dwudziestosześcioletnia Linda MacDonald, którą dzięki zamierzeniom swojej koncepcji „psychic driving” wprowadzał poprzez podawanie leków w stan tzw. przedłużającego się snu, izolował od bodźców zewnętrznych oraz poddawał elektrowstrząsom, które osiągały moc około 76 razy większe od normalnej,

zalecanej przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne (ang. *APA - American Psychiatric Association*). W związku z tym, konsekwencją dla Lindy MacDonald były między innymi: pozbawienie pamięci faktów od czasu narodzin - nie wiedziała jak się nazywa, ile ma lat oraz gdzie mieszka. Co więcej, nie pamiętała swoich najbliższych: męża i swoich pięciorga dzieci, a dodatkowo nie potrafiła prostych, codziennych czynności - korzystać z toalety, czytać, gotować czy prowadzić samochód. Pacjentka u dr. Camerona spędziła 86 dni w „pokoju do spania”, a w tym czasie została poddana 109 zabiegom [37].

PODSUMOWANIE

Mając na uwadze powyższe, można uznać, że cel niniejszego artykułu został osiągnięty. Autor tekstu początkowo wyjaśniając pojęcia, wprowadził czytelnika w badany obszar, a w jego meritum została ukazana charakterystyka projektu MK-ULTRA, nadzorowanego przez CIA jako jednej z metod kontrolowania ludzkiego umysłu.

Podsumowując, projekt MK-ULTRA był to tajny program, w którym eksperymentowano na ludziach, w jaki sposób oddziaływać na ludzki umysł, mieć nad nim kontrolę poprzez różnego typu substancje, między innymi: meskalinę czy LSD w połączeniu z elektrowstrząsami tak, by móc wymazać komuś pamięć i „wgrać” nowe pojmowanie świata, uczyć jednostkę wszystkiego od początku.

Obecnie nie ma jasnych dowodów, by którekolwiek państwo nadal prowadziło takie eksperymenty, aczkolwiek tak jak w przypadku amerykańskiego projektu, dopiero po latach prawda wyszła na jaw. Zatem, nie wiadomo, czy obecnie nie ma takich praktyk w USA czy Rosji i Korei, aby w ten sposób mieć możliwość na kontrolowanie umysłu w celach walki z wrogiem.

Bibliografia

1. Słowa dziennikarza Jona Rapport'a [w:] Kościelny R., *Ofiary służb specjalnych mają głos*, <https://warszawskagazeta.pl/teoria-spisku/item/5710-ofiary-sluzb-specjalnych-maja-glos>, 15.02.2019.
2. Andrews R., *What Was The Secret Cold War CIA Program 'MKUltra' Really About?*, <https://www.iflscience.com/brain/what-was-secret-cold-war-program-mkultra-really-about/all/>, 15.02.2019.
3. *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii* (Dz.U. 2005 nr 179 poz. 1485), art. 4 ust. 11a.
4. *ŚRODKI PSYCHOAKTYWNE – ryzyko, którego można uniknąć!*, https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_users/b-dabek/broszury/srodki_psychoaktywne_ryzyko_ktorego_mozna_uniknac_-_broszura.pdf, 15.02.2019.
5. Ostaszewski K., *Używanie substancji psychoaktywnych jako przejaw zachowań ryzykownych młodzieży szkolnej*, [w:] *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, red. M. Sajkowska, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa 2017.
6. Kalinowski A., *Elektrowstrząsy* [w:] *Psychiatria*, red. A. Bilikiewicz, S. Puzyński, J. Rybakowski, Elsevier Urban & Partner, Wrocław 2003.
7. Rojewska E., *Znieczulenie i metody uśmierzania bólu. Metody podawania środków farmakologicznych. Wpływ środków anestetycznych i przeciwbólowych na wynik doświadczenia*, <https://www.wbib.uj.edu.pl/documents/41648/136458727/D2+W4.pdf/0ec53db4-89fd-40c9-8472-99479631ea19>, 15.02.2019.

8. Folkerts H. W., *Terapia elektrowstrząsowa. Wskazania, procedury i wyniki leczenia*, „Psychiatria po dyplomie”, Nr 3/2013, Tom 10.

9. Próbą uporządkowania wymiarów bezpieczeństwa jest ich podział według sześciu kryteriów: podmiotowego (bezpieczeństwo jednostkowe, lokalne, narodowe, międzynarodowe i globalne); przedmiotowego (bezpieczeństwo militarne, polityczne, ekonomiczne, ekologiczne, kulturowe i społeczne); przestrzennego (bezpieczeństwo miejscowe, lokalne, subregionalne i regionalne); znaczenia (bezpieczeństwo przejawia się jako stan, poczucie, proces, cel, wartość, potrzeba, struktura, organizacja); składników (bezpieczeństwo negatywne -tylko przetrwanie oraz pozytywne - przetrwanie i swoboda rozwoju); obszaru organizacji (bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne) [w:] Brzeziński M., *Rodzaje bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Elipsa, Warszawa 2009.

10. Za Ryszardem Ziębą przyjęto w polskiej literaturze przedmiotu podział bezpieczeństwa według następujących aspektów: podmiotowego (bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo międzynarodowe); przedmiotowego (bezpieczeństwo polityczne, wojskowe, gospodarcze, społeczne, kulturowe, ideologiczne, ekologiczne, informacyjne itd.); przestrzennego (bezpieczeństwo personalne - dotyczące indywidualnych ludzi - osób, lokalne - państwowo-narodowe, subregionalne, regionalne - koalicyjne, ponadregionalne i globalne - uniwersalne; czasu (stan bezpieczeństwa i proces bezpieczeństwa); sposobu organizowania (indywidualne - unilateralne - hegemonizm mocarstwowy, izolacjonizm, neutralność, niezaangażowanie, sojusze - system blokowy, system bezpieczeństwa kooperacyjnego, system bezpieczeństwa zbiorowego [w:] Malak K., *Typologia bezpieczeństwa. Nowe wyzwania*, <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/bezpieczenstwo/954-typologia-bezpieczenstwa-nowe-wyzwania>, 16.02.2019.

11. Kołodziejczyk K., *Bezpieczeństwo. Kontekst personalno-aksjologiczny*, „Zeszyty Naukowe WOSWL”, Nr 1/2009.

12. Marczuk K. P., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w poszerzonej agendzie studiów nad bezpieczeństwem (szkółka kopenhaska i human security)*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Elipsa, Warszawa 2009.

13. Drabik K., *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne w perspektywie filozoficznej*, [w:] *Natura bezpieczeństwa w perspektywie personalnej i strukturalnej*, red. nauk. K. Drabik, AON, Warszawa 2013.

14. Kołodziejczyk K., *Personalny wymiar bezpieczeństwa*, „Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej”, Nr 1/2010.

15. *Centralna Agencja Wywiadowcza*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Centralna-Agencja-Wywiadowcza;3884090.html>, 13.02.2019.

16. Dowbenko U., *Mind Control Slavery and the New World Order*, https://www.bibliotecapleyades.net/sociopolitica/esp_sociopol_mindcon22.htm, 13.02.2019.

17. *Project MKULTRA, the CIA's program of research in behavioral modification*, http://www.nytimes.com/packages/pdf/national/13inmate_ProjectMKULTRA.pdf, 13.02.2019.

18. Nofil B., *Przerazające ludzkie eksperymenty CIA z kontrolą umysłu*, <https://www.history.com/mkultra-operation-midnight-climax-cia-ld-experiments>, 13.02.2019.

19. *Sidney Gottlieb*, <https://spartacus-educational.com/JFKgottlieb.htm>, 13.02.2019.

20. Lenon T., *CIA's 'black sorcerer' scientist Sidney Gottlieb was a master of poisons and mind control*, <https://www.dailytelegraph.com.au/news/cias-black-sorcerer-scientist-sidney-gottlieb-was-a-master-of-poisons-and-mind-control/news-story/0a3c3b3c031674db9747f0c7c64588dd>, 13.02.2019.

21. Horrock N. M., *80 institutions used in C.I.A mind studies*, <https://www.nytimes.com/1977/08/04/archives/80-institutions-used-in-cia-mind-studies-admiral-turner-tells.html>, 13.02.2019.

22. *MK-ULTRA*, <https://ripsonar.wordpress.com/2013/11/17/mk-ultra/>, 14.02.2019.

23. Hooper T., *Operation Midnight Climax: How the CIA Dosed S.F. Citizens with LSD*, <https://archives.sfweekly.com/sanfrancisco/operation-midnight-climax-how-the-cia-dosed-sf-citizens-with-lsd/Content?oid=2184385&storyPage=2>, 14.02.2019.

24. Hooper T., *Operation Midnight Climax: How the CIA Dosed S.F. Citizens with LSD*, <https://archives.sfweekly.com/sanfrancisco/operation-midnight-climax-how-the-cia-dosed-sf>

citizens-with-isd/Content?oid=2184385&storyPage=2, 14.02.2019.

25. Kamiya G., *When the CIA ran a LSD sex-house in San Francisco*, <https://www.sfchronicle.com/bayarea/article/When-the-CIA-ran-a-LSD-sex-house-in-San-Francisco-7223346.php>, 14.02.2019.

26. Symopoulos J., *Declassified Docs Show CIA Poisoned Entire Town with LSD in Massive Mind-Control Experiment*, <https://exonews.org/declassified-docs-show-cia-poisoned-entire-town-with-isd-in-massive-mind-control-experiment/>, 14.02.2019.

27. *The black valut*, <http://documents.theblackvault.com/documents/intellipedia/intellipediakultra.pdf>, 14.02.2019.

28. Piper M. C., *Psy-Ops Standard Fare for U.S.*, <http://americanfreepress.net/psy-ops-standard-fare-for-u-s/>, 14.02.2019.

29. Cavanaugh D., *The CIA's Operation 'Midnight Climax' Was Exactly What It Sounded Like*, <https://warisboring.com/the-cias-operation-midnight-climax-was-exactly-what-it-sounded-like/>, 14.02.2019.

30. Fisher M. A., *The Man Who Knew Too Much*, <https://frankolsonproject.org/the-story/>, 14.02.2019.

31. Hersh S. M., *Family Plans to Sue C.I.A. Over Suicide in Drug Test*, <https://www.nytimes.com/1975/07/10/archives/new-jersey-pages-family-plans-to-sue-cia-over-suicide-in-drug-test.html>, 14.02.2019.

32. *Jak CIA eksperymentowała z narkotykami*, <https://www.newsweek.pl/swiat/mk-ultraczym-byl-tajny-projekt-cia/9tqb7dj>, 14.02.2019.

33. Sanchez R., *Scientist Frank Olson was drugged with LSD and ,murdered by CIA'*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/9710121/Scientist-Frank-Olson-was-drugged-with-LSD-and-murdered-by-CIA.html>, 14.02.2019.

34. Cameron D. E., *The depatterning treatment of schizophrenia*, „Comprehensive Psychiatry”, Volume 3, Issue 2, April 1962.

35. Marks J., *The Search for the Manchurian Candidate*, Time Books, New York 1979.

36. Kościelny R., *Ofiary służb specjalnych mają głos*, <https://warszawskagazeta.pl/teoria-spisku/item/5710-ofiary-sluzb-specjalnych-maja-glos>, 15.02.2019.

37. Farnsworth C. H., *Canada will pay 50's test victims*, <https://www.nytimes.com/1992/11/19/world/canada-will-pay-50-s-test-victims.html>, 15.02.2019.

САМОТНІСТЬ – ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Смолянова Ольга Володимирівна
викладач, Лозівська філія ХДАДК
olgasmolyanova1978@gmail.com

Сучасна соціально-філософська думка опинилася перед викликом: перетворення, що відбуваються в глобалізаційному світі (соціально-економічні, культурні, світоглядні), загострюють протиріччя між людиною й соціумом, породжуючи тим самим глобальні проблеми і вимагаючи негайного їх вирішення. Однією з таких проблем, яка є надзвичайно актуальною для багатьох фахівців різних наукових напрямів – філософів, соціологів, медиків, психологів, є проблема

Самотність – одна із характерних ознак сучасного суспільства, причини й наслідки якої потребують ґрунтовного філософського осмислення. Це зумовлено, перш за все тим, що феномен самотності впливає на ефективність життєдіяльності людини та на рівень її соціальної активності.

Філософи різних епох прагнули віднайти визначення самотності, з'ясувати її особливості, знайти шляхи і способи щодо її подолання або обґрунтування її необхідності. А.Титаренко стверджує, що проблема самотності набула небувалого за значенням філософсько-етичного статусу: в ній побачили одне із вічних, фатальних джерел не тільки трагічної безнадійності існування людини, але й ходу всієї історії [3, с.21].

Наприкінці ХХ століття було опубліковано велику кількість різноманітних наукових праць, у яких висвітлюються результати досліджень із цієї проблематики. Самотність розглядалася в наукових доробках таких науковців, як К. Абульханової, О. Алєйнікової, І. Бабанової, О. Данчевої, І. Кона, В. Сіляєвої, Ю. Швалба, Н. Харламенкової, а також у працях Н. Трубікова, Н. Покровського, А. Титаренко, Н. Хамітова, Е. Еріксона, Д. Майерса, Е. Фромма та інших.

Сучасні процеси глобалізації, урбанізації, трансформації знищують традиційні цінності, призводять до утворення людини масового суспільства, людини без обличчя, яка занурена лише в тілесні потреби. За умов постійних змін, руйнування звичних моральних норм та цінностей, зростаючої мобільності, людині не легко знайти і зрозуміти своє призначення в цьому світі. Усі ці фактори загострюють проблему людської самотності.

Самотність – це одне з тих найважливіших питань, що зачіпає всіх, незалежно від матеріального становища та віку. Саме тому мета нашого дослідження полягає у філософському аналізі самотності як глобальної проблеми сьогодення.

Самотність особистості існувала в усі часи, проте саме наш час породив проблему самотності, як важливого філософського і соціального феномену.

В. Сіляєва визначає самотність як важке емоційне переживання, пов'язане з руйнуванням глибинних очікувань особистості з приводу реалізації власних можливостей, які визнаються важливою складовою людського буття [2, с.33]. Самотність у сучасному світі породжує відчуженість від суспільних процесів, ігнорування ініціативної громадянської позиції. Н. Харламенкова та І. Бабанова підтверджують, що самотність – переживання стану відчуженості людини від суспільства [4, с.21]. Водночас, відчуття єдності й духовної спорідненості з іншими людьми сприяє самоактуалізації особистості та консолідації суспільства.

Для кожного віку почуття самотності має свої прояви. Першопричиною і головною передумовою дитячої самотності виявляється байдуже ставлення батьків до власних дітей. Батьки, зайняті матеріальним забезпеченням сім'ї, піклуючись про зовнішній, тим самим ігнорують внутрішній світ власної дитини. Білоруський психолог Я. Коломінський [1, с.57] визначає деякі

риси характеру, що проявляються вже в дошкільному віці в дітей, які не користуються симпатією в однолітків. Це впертість, грубість, замкненість, мовчазність, невміння підкорюватися правилам гри, емоційна нестійкість, неохайність. З віком ці риси провокують самотність і негативно впливають на міжособистісні контакти.

У підлітковому віці самотність проявляється шляхом неможливості входження підлітка в групу, розчаруванням у друзях, усвідомленням власної несхожості. У юнацькому віці це почуття пов'язане з особистим життям, у зрілому – з проблемою безшлюбності, відсутністю взаєморозуміння в сім'ї, у літньому – з виходом на пенсію, з утратою близьких людей.

Можна виокремити ряд факторів, що сприяють виникненню самотності. Наприклад, це може бути низька самооцінка, яка призводить до мінімізації контактів з іншими людьми через страх піддатися критиці. Також самотність дуже поширена у великих містах, де спілкування з різними людьми відбувається на поверхневому рівні, а часу на встановлення тривалих відносин не вистачає. Цей тип спілкування не має емоційного навантаження, не сприяє формуванню довіри та почуття безпеки. Разом з тим на почуття самотності впливає втрата близьких людей. Втративши партнера або іншого члена сім'ї, людина втрачає сенс життя. Бажання одружитися, розлучення також породжують почуття самотності. Одинокими часто почуваються літні люди, незважаючи на те, що інколи їх проводять близькі, рідні та знайомі, проте більшість свого часу вони перебувають на самоті. Почуття самотності виникає також за умови переїзду закордон чи на нове місце проживання. Феномен самотності виникає також при неуспішній адаптації. Через побоювання негативних результатів прояву ініціативи у встановленні міжособистісних контактів, людині стає важче долати самотність. Страх, породжений колишнім невдалим досвідом, активізує ситуації, яка посилює почуття самотності.

Самотність не залежить від кількості часу, який людина проводить з іншими людьми або наодинці. Наприклад, багато людей все життя живуть одні і при цьому відчують себе менш самотніми, ніж ті, кому доводиться жити серед інших людей і постійно спілкуватися з ними.

Самотньою також не можна назвати людину, яка не проявляє ознак самотності, мало взаємодіючи з оточуючими людьми. На стан самотності впливають не стільки реальні відносини з оточуючими людьми, скільки ідеальне уявлення про те, якими ці відносини повинні бути. Людина, що має сильно виражену потребу в спілкуванні, буде відчувати себе самотньою і в тому випадку, якщо її контакти з людьми обмежуються кількома особами, а вона б хотів спілкуватися відразу з багатьма. У той же час той, хто не відчуває такої потреби, може не відчувати своєї самотності навіть в умовах відсутності спілкування з людьми.

Подолати самотність людина може лише в тому випадку, коли вона є відкритою до конструктивного діалогу, коли бачить і поважає цінності іншої людини, намагаючись її зрозуміти. Гарним підґрунтям для подолання

самотності є почуття любові, що звільняє нас від безлічі комплексів і допомагає віднайти себе. Не менш важливим джерелом для єдності є дружба. Кожній людині потрібен той, хто її вислухає та зрозуміє. Людина від природи – соціальна істота, яка намагається встановити тісні емоційні та комунікативні зв'язки з іншими людьми, щоб реалізувати свою природну комунікативну потребу, що дозволяє, з одного боку, мати серед друзів підтримку, взаєморозуміння та визнання, а з іншого – реалізувати своє прагнення турботи про іншого.

Отже, почуття органічного взаємозв'язку людини із суспільством є умовою подолання самотності, проте відчуття єдності – це не лише єдність людини з групою людей чи окремим індивідом. Особистість має відчуття єдності із суспільством на всіх рівнях його функціонування. О. Фурман зауважує, що за умов високої громадянської активності, соціального діалогу утверджується почуття Ми, а не Я, змістовно збагачується не лише Я-свідомість, а й Ми-свідомість [5, с.73].

Сучасна людина повинна зрозуміти природу самотності. Особистість, перш за все, має стати внутрішньо вільною, і в той же час повноцінним суб'єктом людської діяльності. А це означає, що вона повинна навчитися жити в умовах зростаючої соціокультурної комунікації, оволодіти глибинами міжлюдського спілкування, знайти нові можливості встановлення зв'язків з оточуючим світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вейс Р. Вопросы изучения одиночества / Р. Вейс. – М. : Прогресс, 1989. – С. 114–128.
2. Сіляєва В. І. Жіноча самотність як психологічна проблема / В. І. Сіляєва // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №4. – С 33–35.
3. Титаренко А. И. Анти идеи: Опыт социально-этического анализа. / А. И. Титаренко. – М., 1984. – С. 21.
4. Харламенкова Н. Е., Бабанова И. В. Стратегии самоутверждения и ценностные предпочтения одинокого человека. / Н. Е. Харламенкова, И. В. Бабанова // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – №2. – С 21–28.
5. Фурман О. Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження / О. Фурман // Психологія і суспільство. – 2015. – № 1. – С. 65 – 91.

УКРАЇНСЬКИЙ АМАТОРСЬКИЙ ТЕАТР ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

*Соболевська Світлана Олександрівна,
аспірантка кафедри культурології та
інформаційних комунікацій
Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтва,
e-mail: lana2930@bigmir.net*

*Науковий керівник –
д. іст. наук, проф. Р. М. Єсипенко*

Театр, будучи активним творчим феноменом духовної культури, володіє багатьма можливостями формування культури та здатністю впливати на процеси, що протікають у цивілізації. На всіх етапах розвитку людства він поєднував у собі здатність відображення дійсності і творення естетичних цінностей, відігравав неабияку роль у формуванні культури людини, допомагаючи їй у пізнанні та сприйнятті дійсності, формуванні способів мислення та дій, розумінні процесів, що відбуваються у природі та соціумі. Театр як елемент підсистеми культури, у тому числі й аматорський театр як його складова, є значним важелем у процесі формування особистості. Особливого значення аматорський театр набуває у тих випадках, коли особистість має природні акторські здібності та прагне до їх реалізації.

Особливістю діяльності українського аматорського театру у кінці ХХ – на початку ХХІ століття стає функціонування у сучасному світі, якому притаманна мультикультурність. Для створення нового культурного простору, такого як світу слова, звуку та зображення, що здатне вплинути як на конкретного індивіда, сприяючи його самовираженню у різних формах діяльності (оскільки кожен прагне самоствердитися і самовизначитися), усвідомленню його культурної ідентичності, забезпечивши вихід за межі власного «Я» і звернення до надособового – цінностей, історії, традицій тощо, так і на суспільну свідомість та характер взаємодій між культурами, необхідно звернути увагу на аматорський театр, який, будучи спільністю людей, допомагає їм ідентифікувати себе як особистість та дозволяє більш повно розкрити всі аспекти людської сутності.

У культурології немає чіткого визначення поняття «аматорський театр». Та можна стверджувати, що в культурологічній інтерпретації український аматорський театр – це культурна інституція, що створює культуру у просторі буття, зближуючи мистецтво і життя завдяки своїй відмінності від професійного театру, де працюють професійні актори, несе певні смисли та сенси, транслює знаки, поширює традиції та здатна надати орієнтири поведінки індивіда у соціумі, що має особливе значення

у переломні моменти розвитку суспільства, оскільки нині на культуру покладаються надії, пов'язані з пошуком стратегій подальшої діяльності людства та подоланням протиріч, які виникають у процесі цієї діяльності.

Здатність проєкції театрального мистецтва на життя суспільства і можливість застосування його в якості художніх технологій впливу на становлення особистості відмічають науковці, адже мистецтво в якості однієї з основних форм суспільної свідомості відіграє значну роль у духовному розвитку суспільства. Театральне мистецтво привертає увагу здатністю формування самосвідомості нації та актуалізації спонтанної театральності, що пронизує все буття, позитивністю економії зусиль у психології театрального сприйняття, неоднозначністю та необхідністю філософського осмислення даної культурної інституції. У ході взаємодії цивілізацій, розширення діалогу культур надзвичайно збільшується значимість театралізації як засобу адаптації особистості у соціумі. Театральне дійство з домінуючою естетичною функцією стає художньою технологією гармонізації людського життя, що призводить до зміни природи його зв'язків та трансформації структури, коли актор і глядач, будучи символами двох художніх актів, створюють штучний простір вигаданої дійсності за зразком та всупереч оточуючій дійсності. І в ідеальному світі театральньо-художньої умовності засоби художньої виразності оптимізують процеси занурення та соціальної адаптації людини [1, с. 3-8].

Аматорський театр наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття виконує потужну культуротворчу функцію, забезпечуючи збереження, передачу, відтворення й розвиток української культури через людину, закладаючи у неї механізм культурної ідентифікації. Український аматорський театр дозволяє більш повно розкрити всі аспекти людської сутності, зближуючи мистецтво і життя, створюючи культуру у просторі буття. І театральне мистецтво, зокрема аматорське, необхідно розглядати у ширшому філософському, соціокультурному та культурологічному контексті, оскільки театр як культурний інститут здатен надати певні орієнтири поведінки індивіда у соціумі, особливо у переломні моменти розвитку суспільства [2, с. 3-4]. Отже мистецтво театру є значним важелем у процесі формування особистості, особливо у тих випадках, коли люди мають природні акторські здібності та прагнуть до їх реалізації у аматорському театрі, який у добу глобалізації стає одним із засобів збереження культурної ідентичності.

Література:

1. Прилуцька А. Є. Театральне дійство як соціокультурний феномен : автореф. дис... канд. філософ. наук : 09.00.04 / Харківський державний університет. – Харків, 1999. – 18 с.
2. Абрашкевичус Г. А. Театральное пространство в системе современной культуры / Г. А. Абрашкевичус // Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології: Зб. матеріалів П'ятої Міжн. наук.-творчої конф. студентів, магістрантів, аспірантів та молодих вчених, Київ, 10-11 листопада 2011 р. – Київ: НАКККіМ, 2011. – 260 с.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Толочко Світлана Вікторівна,

к. пед. наук, доцент Національного авіаційного університету

Svitlana-tsv@ukr.net

Всесвітній економічний форум у Давосі 2018 року оприлюднив щорічні звіти, зокрема Звіт про глобальну конкурентоспроможність, Звіт про глобальні ризики, Глобальний звіт про гендерний розрив, Глобальний звіт про довкілля, освіту, окремі галузі та технології [1,2].

Так, за *Індексом глобальної конкурентоспроможності* (The GlobalCompetitivenessIndex), згідно з даними дослідження, Україна посіла 83 місце та в першій половині рейтингів зайняла 46 місце за складовою «Кваліфікація», яка репрезентує вітчизняну *освітню* систему.

6. Кваліфікація		
	6.01 Середня тривалість шкільного навчання	51
	6.02 Охопленість підготовкою персоналу	74
	6.03 Якість професійної підготовки	63
	6.04 Кваліфікація випускників	62
	6.05 Навички роботи з цифровими технологіями	55
	6.06 Зручність пошуку кваліфікованих співробітників	54
	6.07 Очікувана тривалість шкільного навчання	54
	6.08 Критичне мислення у викладанні	41
	6.09 Рівень навантаження на вчителів у початковій школі	32

Джерело: звіт The Global Competitiveness Index 2018

Дані таблиці свідчать про відносно якісний показник за компонентом «6.08 Критичне мислення у викладанні» – 41 місце.

Попри таку значну позицію в рейтингу, на нашу думку, критичне мислення у викладанні нині є проблемою викладачів (ідеться про фахівців зі стажем, які виховувалися й навчалися в старій традиційній системі освіти і відповідно мали тенденцію вірити авторитетам, усецільно покладатися на них і не бути впевненим у собі).

Концепція розвитку педагогічної освіти одним із чинників, що призвів до виникнення дисбалансу між суспільним запитом на висококваліфікованих педагогічних працівників, перспективами розвитку суспільства, глобальними технологічними змінами та існуючою системою педагогічної освіти, а також рівнем готовності/спроможності сучасних педагогічних працівників до сприйняття та реалізації освітніх реформ в Україні називає *недостатній рівень*

аналітичності, доказовості та добросовісності досліджень у галузі педагогічних наук, що ускладнює їх використання в якості наукової основи освітнього процесу[3]. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» одним з найголовніших завдань для педагогів визначає формування випускника нової реформованої школи як цілісної особистості, всебічно розвинутої, здатної до критичного мислення [1, с.7]. Даними нормативними документами означена необхідність викладачеві не лише самому володіти критичним мисленням, а й уміти формувати його у здобувачів освіти.

Дослідники Науменко М.П. і Попкова Е.І. наводять дані про результати досліджень українських учених, які виявили тенденцію не системного, а ситуативного застосування більш як половиною педагогів навичок критичного мислення, відсутність усвідомлення сутності критичного мислення та механізму його здійснення. «Навіть сам термін «критичне мислення» для більшості вчителів перш за все асоціюється з поняттям «критика», а це спрямовує їх на знаходження негативних аспектів певних фактів, явищ та засудження того, що не відповідає прийнятим поглядам» [7].

Аналіз досліджень науковців із даної теми уможливив визначення дефініції терміна «критичне мислення», яке розуміється, як *наукове мислення*, суть якого полягає у прийнятті ретельно обміркованих та зважених рішень стосовно довіри до будь-якого твердження: чи мусимо ми його сприйняти, чи відкинути або відкласти, а також ступінь упевненості, з яким ми це робимо. Мета критичного мислення полягає у встановленні об'єктивної істини. Критичне мислення є мисленням самостійним, інформація є відправним, але аж ніяк не кінцевим пунктом критичного мислення. Критичне мислення починається з постановки питань із'ясування проблем, які потрібно вирішити, прагне до переконливої аргументації [9, с. 10]; *свідоме використання розумових операцій і стратегій* для формулювання обґрунтованих висновків і прийняття адекватних рішень, уміння структурувати інформацію, виявляти в ній елементи новизни особливо в умовах величезної кількості різноманітної інформації і швидкоплинних змін сьогодення[7].

Науковець С. Терно склад компетентності критичного мислення подає у вигляді дуальної структури[9, с. 30–31], яку ми уклали у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Структура компетентності критичного мислення (за С. Терно)

Знання	Процедури
<p>– загальнометодологічні принципи (переконавання у необхідності самокорекції методу дослідження; увага до процедури дослідження; врахування інших точок зору; готовність бути критичним не лише по відношенню до інших, але й до себе);</p> <p>– загальні стратегії (розділити проблему на частини; розв'язати більш прості проблеми, що відбивають деякі аспекти основної проблеми; використати смислові та графічні організатори, щоб представити проблему різними способами; розглянути окремі випадки, щоб «відчути» проблему; аналіз засобів та цілей)</p>	<p>усвідомлювати проблему, діалектичний зв'язок між суперечностями;</p> <p>доводити – добирати прийнятні, відповідні та несуперечливі докази;</p> <p>знаходити контраргументи;</p> <p>помічати факти, що суперечать власній думці;</p> <p>обґрунтовувати;</p> <p>оцінювати, вибирати одну із багатьох альтернатив, усвідомлювати обмеження, що накладаються на висновок (істинність висновку за певних умов), використовуючи різні критерії;</p> <p>спростовувати (принцип фальсифікації);</p> <p>узагальнювати;</p> <p>будувати гіпотези;</p> <p>робити висновки.</p>

Аналіз наукових джерел [5,6,7,8] уможливив створення автором таблиці 2. «Структура самоосвітньої компетентності критичного мислення викладачів».

Таблиця 2

Структура компетентності критичного мислення викладачів

Види компетентності	Види базових знань, умінь і компетенцій викладачів, що входять до складу компетентності критичного мислення
Критичного мислення	<p>здатність самостійно мислити, аналізувати інформацію; аналіз, синтез і обґрунтування оцінки достовірності чи цінності інформації;</p> <p>уміння сприймати ситуацію глобально, шукати причини та альтернативні рішення;</p> <p>здатність не тільки відстоювати свою позицію, а й змінювати її на основі аргументів та фактів;</p> <p>вміння приймати непрості рішення;</p> <p>уміння бачити помилки або логічні порушення у твердженнях партнерів по спілкувальному процесу;</p> <p>здатність аргументувати свої думки, змінювати їх, якщо вони неправильні;</p> <p>наявність розумової частки скепсису і сумнівів;</p> <p>прагнення до пошуку оптимальних рішень;</p> <p>мужність, принциповість, сміливість у обстоюванні своїх позицій;</p> <p>відкритість до сприймання інших поглядів;</p> <p>уміння виявляти та оскаржувати припущення;</p> <p>перевірка фактичної точності і логічної послідовності;</p> <p>уміння розуміти контекст отримуваної інформації;</p> <p>уміння знаходити альтернативні рішення;</p> <p>здатність аналізувати освітні комунікації, теоретичні та емпіричні матеріали</p>

Розробник міжнародного тестування PISA А.Шляйхер виступив під час конференції The EducationWorldForum, яка проходила в Лондоні 20–23 січня 2019 року. Експерт висловив думку про освітні інновації в Україні, зокрема зазначив, що одна з проблем – освіта дорослих, яким потрібна перекваліфікація, але вона нині менш доступна, аніж у ній є потреба. Однак це варто буде змінити, щоб доросле населення змогло бути конкурентоспроможним на ринку праці, та порекомендував сучасним педагогам: «Майбутнє освіти має бути в руках викладачів. Вони повинні бути залучені у формування освітньої політики, переформатування педагогічного процесу. Мені здалося, але це лише моє особисте враження, що багато людей очікує вказівок від уряду, але викладачі все ж мають значну роль у розробці своєї професії. Я почав свою кар'єру в медичній сфері, і в ній медики є частиною створення знань, а не лише передачі їх іншим. А вчителі чомусь думають, що це не є їхньою роботою» [10]. Тож викладачам варто вчитися долати власне вузькоспеціальне спрямування, сформувати компетентності критичного мислення, науково-методичну та самоосвітньої діяльності. Лише за такої умови вони зможуть конкурувати на ринку освітніх послуг у недалекому майбутньому. Це вимагає у свою чергу зміни парадигми післядипломної педагогічної освіти у відповідних закладах з переорієнтацією на діагностування рівня сформованості критичного мислення у викладачів, диференціацію за рівнями та подальше його формування, розвиток і модернізацію в умовах Четвертої промислової революції.

Література

1. Рубрика «Цікаво знати». Позичії України за всіма компонентами індексу глобальної конкурентоспроможності – 2018. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/rubryka-cikavo-znaty-pozyciyyi-ukrayiny-za-vsima-komponentamy-indeksu-globalnoyi>.
2. The GlobalCompetitivenessReport 2017–2018 / WorldEconomicForum. URL: <http://www.weforum.org>.
3. Концепція розвитку педагогічної освіти від 16 липня 2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/hpa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Київ, 2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>
5. Горохова І.В. Значущість критичного мислення для сучасних суспільства та освіти. URL: <http://oaji.net/articles/2014/1026-1415782468.pdf>
6. Малютенко З. Технології розвитку критичного мислення як засіб формування інноваційної особистості. Освіта. Технікуми, коледжі. 2017. № 1,2 (42). С. 46–48.
7. Науменко М.П., Попкова Е.І. Критичне мислення як необхідна умова для професійного розвитку педагогічного працівника в умовах безперервної освіти. URL:<https://drive.google.com/file/d/1qXb25KF5a1XEJWS9sQf5vKzBv2KHj9fE/view>
8. Рубцова В. В., Саліонович Л. М. Технології розвитку критичного мислення як основа формування професійних компетентностей фахівців із медіа комунікацій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016. Том 2. С. 103–106.
9. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії)/ посібн. для вчителя. Запоріжжя, 2011. 105 с.
10. АндреасШляйхер: «В Україні вражає відданість вчителів своїй професії» –ексклюзивний коментар. URL: https://osvitoria.media/news/andreas-schleicher-ewf-2019/?fbclid=IwAR0WzZX2fz_pSnQpVbyMq3zvuF4s3Dqjvh2i92A-yZuT0AojRO5N-sEFw8.

**ФРАНЦУЗЬКА РЕСПУБЛІКА В ПОЛІЦЕНТРИЧНОМУ СВІТІ
XXI СТОЛІТТЯ: СУПЕРНИЦТВО ЗА ДИПЛОМАТИЧНЕ
ЛІДЕРСТВО В ЄВРОПІ ТА ДИЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ
(2017-2019рр.)**

Ціватий Вячеслав Григорович

кандидат історичних наук, доцент,

Заслужений працівник освіти України,

доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

tsivatyi@gmail.com

На початку третього тисячоліття відбуваються кардинальні інституційні зміни світоустрою і формується якісно нова парадигма політико-дипломатичного лідерства в поліцентричному світі [1; 2, с. 29]. Дане питання особливо гостро постало перед Французькою Республікою – державою, у зовнішній політиці та дипломатії якої історично традиційно протиборствували два тренди: з одного боку орієнтація на поглиблення загальноєвропейської інтеграції, а з іншого – претензія на можливість самостійно визначати свій шлях в регіональному співробітництві, а також на незалежність, автономність, політичну незаангажованість і навіть певний ізоляціонізм в прийнятті державних управлінських рішень і самостійну політико-дипломатичну виважену міждержавну конгруентність [1; 2, с. 26-29].

Сучасна зовнішня політика і дипломатія Французької Республіки визначається стратегією Франції в європейському і глобальному світі в контексті процесів формування глобальної поліцентричної парадигми світового устрою і феномену глобальної нестійкості з прогнозуванням можливих сценаріїв політико-дипломатичного розвитку, як європейського, так і світового. Французька Республіка пріоритетно акцентує свої національні інтереси в парадигмі нового світопорядку і визначається з ключовими напрямками модернізації національних стратегій в умовах глобальної нестійкості. Еммануель Макрон став президентом Французької Республіки, анонсувавши проведення реформ, украй потрібних для потенційно проблемної французької економіки. Французьким виборцям можна позаздрити: їхній президент лобіює, а певною мірою навіть намагається нав'язувати інтереси Франції іншим країнам-членам ЄС.

Але найголовніше – анонсований Макроном план реформ Європейського Союзу є досить ризиковим для самого Євросоюзу, а за певних обставин може почати руйнування його єдиного економічного простору. У 2017 році відбувається ключова зміна зовнішнього курсу Франції – інституціоналізується фактичний правлячий альянс між Францією та Німеччиною. З огляду на вихід з ЄС Британії такий альянс став

і є можливим на сьогодні, але тільки за мовчазної згоди «східних» членів. Еммануель Макрон, у новому президентському статусі, виявився досить досвідченим політиком, який вміє просувати свої ідеї в ЄС. Президент Франції Еммануель Макрон презентував свої революційні пропозиції щодо реформування ЄС і представив свій план реформування європейських інституцій, які, на думку французького лідера, є надто повільними й неефективними [3, с. 52-58].

Розробка нового плану подальшого функціонування єврозони мала відбутися ще 2017 року, але затягування коаліційних переговорів у Німеччині змусило президента Франції чекати, доки його союзниця Ангела Меркель не сформує уряд. І ось нарешті, після нетривалої затримки, у 2018 році європейські лідери Еммануель Макрон і Ангела Меркель взяли за переформатування ЄС, насамперед – за питання єврозони. Німеччина для Еммануеля Макрона – це ключ до внутрішньополітичного і зовнішньополітичного успіху [4, с. 36-40].

Свої зовнішньополітичні пріоритети Емануель Макрон чітко визначив і керується ними в своїй політико-дипломатичній діяльності. Зокрема, Президент Франції також наголосив, що під наглядом глави МЗС була створена оперативна група, яка контактуватиме з усіма зацікавленими сторонами щодо міграційного питання і дасть змогу тісно співпрацювати з ЄС та Африканським союзом. Боротьба з терористичною «Ісламською державою» (ІДІЛ) та прийом мігрантів стануть головними напрямками зовнішньої політики Франції в найближчій перспективі. За словами Макрона, головними викликами для французької дипломатії є саме боротьба з терористами ІДІЛ і прийом мігрантів. Але Президент Франції переконаний, що прийняття біженців є людським обов'язком і справою гідності. Уже практично відразу, як у 2017 році прийшов до влади Еммануель Макрон, й до сьогодні – французькі інтелектуали, політики й дипломати підбирали і продовжують пошук власних ключей до розуміння та відповіді на питання: що це за непересічна особистість і в чому секрет її успіху?

Французький президент свідомо обрав так званий юпітеріанський тип правління: усамітнений президент-інтелектуал на вершині задає стратегічні напрями у пишних промовах, залишаючи щоденні труди своєму відданому прем'єру. І у внутрішній, і в зовнішній політиці він прагне розірвати коло стагнації й занепаду, змінити не лише Францію, а й Європу, увійшовши до історії державним діячем світового масштабу. Еммануелю Макрону нерідко справедливо закидають, що серед його ідей і пропозицій не так і багато справжніх інновацій, а деякі з пропонованих рішень висували й частково навіть утілювали його попередники. Однак заслуга Макрона в тому, що він не лише відібрав найбільш життєздатні ідеї та загорнув їх в електорально привабливу обгортку, а й спромігся переконати громадян, що саме він зможе реформувати Францію. Тривога з приводу стрімкої втрати Макроном суспільної підтримки, що прокотилася світовими та

українськими ЗМІ в серпні-вересні 2018 року, передчасна. Вона радше є частиною політико-дипломатичного іміджевого плану, ніж тим, що може його зламати.

Стратегія Макрона дуже проста і навіть самоочевидна: перший період президентства – це максимально швидкі й радикальні реформи, при цьому якнайменше зважаючи на негативні реакції та підтримку суспільства; другий – перші сподівані успіхи реформ для повторного переобрання. Тому головне завдання – задати ритм, проявити лідерство й рішучість, уникаючи половинчастих заходів, що в будь-якому разі драгують суспільство, але не приносять бажаних результатів [5]. Визнаючи, що роль Франції на міжнародній арені останніми роками підзанепала, Макрон замахнувся на зміну парадигми французької зовнішньої політики. Зокрема, він анонсував, що покладе край «неоконсерватизму», який начебто був імпортований до Франції 10 років тому і визначав зовнішню політику Ніколя Саркозі та Франсуа Олланда [6]. Головний рецепт Макрона для вирішення світових проблем зводиться до посиленого діалогу між ключовими державами, що опиратиметься на балансування між національними інтересами та універсальними цінностями.

Особливим предметом і додатковою роллю для Франції в світовому масштабі є також кліматична політика: французький президент досі не втрачає надії переконати Дональда Трампа повернутися до Паризької кліматичної угоди. Нова Франція доби Еммануеля Макрона повинна поставити себе в центрі діалогу між націями, і вести цей діалог з усіма акторами-гравцями, навіть тими, які не поділяють ні її цілей, ні її цінностей. Цей інституціональний діалог, як переконує Макрон, матиме реалістське підґрунтя: Франція всюди діятиме так, щоб захистити свої інтереси й свою безпеку. Однак водночас, каже французький президент, діалог буде «вимогливым» і не закриватиме очі на порушення прав людини чи міжнародного права [7, р. 166-169].

Еммануель Макрон жодним чином не ставить під питання членство Франції в НАТО і регулярно підкреслює вірність союзницьким зобов'язанням. Близький Схід, Середземномор'я і Африка традиційно залишаються значно пріоритетнішими регіонами і завдання зацікавити Францію саме в Центральній і Східній Європі вимагатиме багатьох зусиль, у тому числі й спільних ініціатив на регіональному рівні.

Отже, зовнішньополітична стратегія Франції початку XXI століття базується на таких наріжних каменях як збереження і розвиток багатополярного світу, в якому відсутнє домінування одного або тільки двох полюсів; розширення гуманізації та інституціоналізації процесів глобалізації з подоланням його «вестернізації»; досягнення історичної місії Франції як захисника базових прав людини і народів, демократії, а також міжнародного права.

Інтерес Франції до України стимулюється пріоритетним напрямом міжнародної діяльності Парижа, метою якого є розвиток

західноєвропейського полюсу сили в якості альтернативи американському, японському і китайському. Фактично його реалізація знаходиться в рамках ідеї європейської інтеграції, розвитку ЄС, одним з локомотивів якого є Франція. Франція робить акцент на тому, що відносини зі східними сусідами є пріоритетними для всього Європейського Союзу, що передбачає з урахуванням ризиків і загроз вироблення спільного бачення їх розвитку. Еммануель Макрон є прихильником особистої дипломатії. Бурхлива діяльність молодого президента П'ятої республіки Еммануеля Макрона у 2017-2019 роках на міжнародній арені не залишається безрезультатною: підходи Парижа до багатьох кризових ситуацій (Сирія, Лівія, ізраїльсько-палестинський конфлікт, контроль над потоками біженців і мігрантів через Середземне море і т.д.) помітно еволюціонували в бік пошуків компромісних рішень.

1. Macron Emmanuel. Révolution. C'est notre combat pour la France. – Xo-édition, Paris, 2016. – 267p.

2. Ціватий В.Г., Громико О.А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття (інституційний контекст) / В.Г. Ціватий, О.А. Громико // Зовнішні справи. – 2014. – № 08. – 26-29.

3. Шадурский В.Г. Беларусь – Франция: поиск путей сотрудничества: (к 10-летию установления дипломат. отношений) / В.Г. Шадурский // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. – 2002. – № 1. – С. 52–58.

4. Ціватий В.Г., Чекаленко Л.Д. Історичні, концептуальні та інституційні особливості національної безпеки Франції: політико-дипломатичний вимір / В.Г. Ціватий, Л.Д. Чекаленко // Зовнішні справи. – 2015. – № 2. – С. 36-40.

5. France under president Emmanuel Macron: at the starting point / M. Klinova, A. Kudriavtsev, Yu. Rubinskiy, P. Timofeev, eds. – M., IMEMO, 2018. – 206 p.

6. Discours d'Emmanuel Macron à la semaine des ambassadeurs de France, 29 août 2017. URL: <https://www.voltairenet.org/article197666.html> (09.02.2019).

7. Fulda Anna. Emmanuel Macron, un jeune homme si parfait (Broché). – P., 2018. – 173p.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Шевченко Олена Петрівна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін №1

Донецький національний медичний університет

Краматорськ, Україна

Shevchenko-elena575@ukr.net

Після другої світової війни в світі почали домінувати дві сили: технологія і торгівля (комерція), які невблаганно вимагали створення міжнародної мови. З багатьох причин ця роль була відведена англійській мові. Через те, що англійська мова вважалася міжнародною мовою технології та комерції, вона створила нове покоління, яке знає мету свого вивчення мови. Це були бізнесмени, бажаючі продати свою продукцію, механіки, котрим потрібно було читати технічні інструкції, лікарі, які повинні були розвиватися в своїй сфері діяльності, а також велика кількість студентів, чий навчальний курс включав в себе підручники та журнали, видані тільки англійською мовою.

Сьогодні Україна вибрала шлях до євроінтеграції. У культурно-цивілізаційному аспекті європейська інтеграція для України – це входження до єдиної сім'ї європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних традицій.

Основною метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. І вища медична освіта не є виключенням.

Структуру освіти України за своєю ідеологією та цілями узгоджено із структурами освіти більшості розвинутих країн світу. Україна досягла високого рівня реалізації двох стратегічних завдань: розширення доступу до отримання вищої освіти і досягнення рівня, відповідного світовим стандартам, що сприяє найбільш повному задоволенню освітніх потреб громадян.

Принципи державної освітньої політики зумовили і необхідність реформування системи навчання іноземних мов. Соціально-економічні та політичні фактори визначають соціальне замовлення суспільства щодо рівня та якості володіння іноземною мовою. Соціальне замовлення відбивається в престижності/не престижності володіння мовою, в пріоритетах в виборі іноземної мови за професійним спрямуванням

(ІМПС) та в суспільній потребі в людях, які практично володіють ІМПС як засобом спілкування. Соціальне замовлення – це орієнтир мовної політики в сфері вивчення ІМПС [1]. Чим вище потреба суспільства в знанні мови та спеціалістах, які володіють однією або більше іноземними мовами, тим більш значними стають прагматичні аспекти навчання дисципліни. Зміни у структурі міжнародних відносин сприяли переосмисленню мети вивчення іноземних мов. Раніше знання іноземної мови вважалося одним з обов'язкових компонентів вищої освіти, але питання нагальної необхідності та застосування набутих знань не піднімалося. Іншомовне спілкування сьогодні є суттєвим компонентом професійної діяльності фахівців. Мета навчання іноземній мові у вищій медичній школі – це не тільки оволодіння навичками спілкування, а й отримання знань зі спеціальності. У зв'язку зі змінами у мотивації до вивчення іноземних мов, змінилася і мета навчання. Завдяки новому зацікавленню іноземними мовами увага перемістилася від дослідження особливостей літературної мови до вивчення мови, що використовується у реальному спілкуванні спеціалістів окремої галузі. Спираючись на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти можна виділити наступні цілі напрямів діяльності в галузі сучасних мов [3]:

* Підготувати усіх європейців до зростаючих потреб міжнародної мобільності і тіснішої співпраці не лише в галузі освіти, культури та науки, а також в галузі торгівлі та промисловості.

* Сприяти взаємному розумінню і терпимості, повазі до особистості і культурних відмінностей шляхом більш ефективної міжнародної співпраці.

* Врахувати потреби мультилінгвальної та мультикультурної Європи, наполегливо розвиваючи здатність європейців спілкуватися один з одним понад мовні та культурні кордони, що цілком можливо, докладаючи постійних, довготривалих зусиль та стимулюючи ці зусилля шляхом підтримки та фінансування на всіх освітніх рівнях з боку компетентних органів.

Все вищевикладене робить очевидним те, що для студентів майбутніх лікарів основними комунікативно значущими вміннями є вміння вилучення фахових знань з джерел науково медичної інформації, їх інтерпретація та активізація здебільшого в усному мовленні. Тож метою навчання англомовного говоріння студентів майбутніх лікарів є формування англомовної професійно орієнтованої лексичної компетенції. Під професійно орієнтованою лексичною компетенцією розуміється сукупність знань та вмінь, що дозволяє студенту в професійно орієнтованому спілкуванні отримати необхідну інформацію за фахом та оперувати цією інформацією для вирішення певних комунікативних задач під час виконання своїх посадових та професійних обов'язків.

На пострадянському просторі проблемі організації професійно орієнтованих занять з іноземної мови присвячені роботи багатьох методистів. Так, І.В. Самойлюкевич при навчанні професійно орієнтованого говоріння студентів зосереджує увагу на тематичності, яка досить чітко виражена

у професійно орієнтованих діалогах і монологах. В.Д.Борщовецька пропонує засіб вирішення цієї проблеми з позицій когнітивного підходу до навчання лексики. О.О.Смирнова розглядає проблему професійної підготовки майбутніх фахівців через призму формування соціокультурної компетенції. У свою чергу Т.П.Камаєва пов'язує професіоналізацію занять з іноземної мови з необхідністю формування професійно-методичних умінь мовленнєвої взаємодії і вказує на необхідність вирішення методичних задач.

Вміння говоріння з позиції професійної мовленнєвої компетенції визначається як „вміння інтерпретації та актуалізації фахової інформації” [4]. Інтегративне вміння вилучення, інтерпретації та актуалізації інформації з текстів за фахом є пріоритетним для формування англомовної професійно орієнтованої лексичної компетенції у майбутніх лікарів. Отже, інформація, вилучена з тексту за фахом, є інформаційним та мотиваційним стимулом професійного спілкування.

Таким чином, якість володіння студентом іноземною діяльністю значною мірою зумовлює мотивація, яка викликає цілеспрямовану активність, стимулює вибір засобів і прийомів, їх упорядкування для досягнення мети формування англомовної професійно орієнтованої лексичної компетенції. Психологи називають мотивацію „запуском механізмом” будь-якої людської діяльності, в тому числі й оволодіння мовою.

Розглядаючи мотивації як „важливу пружину процесу оволодіння іноземною мовою” [5], слід пам'ятати, що мотивація відноситься до суб'єктивних якостей студента, вона визначається його особистими спонуканнями, пристрастями і потребами. Це спричиняє труднощі щодо формування мотивації. Викладач може вплинути на неї лише опосередковано, створюючи передумови, на основі яких у студентів виникає особиста зацікавленість у роботі. Для цього викладач повинен знати весь арсенал мотиваційних засобів, типи і підтипи мотивації та їх резерви.

Отже, досягнення високого професійного рівня студентами медико можливо сьогодні за умови інтегрованого володіння вміннями в галузі не тільки медицини, а й іноземної мови. Такі вміння притаманні більш конкурентноспроможним фахівцям і надають їм можливість адекватно орієнтуватися в складному соціально-економічному середовищі.

Спираючись на вищесказане, ми відносимо до соціально-педагогічних та психологічних передумов формування англомовної професійно орієнтованої лексичної компетенції у майбутніх лікарів наступні аспекти:

- упровадження особистісно-діяльнісного та соціокультурного підходів у процес навчання ІМПС;
- врахування основних психологічних умов формування особистості з позиції викладача і студентів на заняттях з ІМПС;
- формування готовності студентів до міжкультурного спілкування та розвитку комунікабельності;
- формування умінь соціально взаємодіяти з партнерами по спілкуванню, здатності слухати чи чути співрозмовника;

- формування позитивного ставлення до іноземної мови, що використовується у реальному спілкуванні спеціалістів медичної галузі;
- формування, підтримку й підвищення мотивації студентів до набуття професії лікаря;
- формування інформаційного та мотиваційного стимулу професійного спілкування.

Використана література:

1. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. – М.: АРКТИ, 2003. – С. 14-24.
2. Гапонова С.В. Сучасні методи викладання іноземних мов за рубежом // Іноземні мови. – 1998. – №1. – С.24-31.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор укр. видання С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273с.
4. Коломієць С.С. Роль інтегративних вмінь у формуванні мовленнєвої компетенції / Міжнародний форум: Мовна освіта: шлях до євроінтеграції: Тези доповідей. – К.: Ленвіт, 2005. – С.79-80.
5. Коник Н.В., Чеканович В.Г., Бокшань Г.І. Робота над лексичним матеріалом при формуванні комунікативної компетенції на заняттях іноземної мови в немовному вищому навчальному закладі / Міжнародний форум: Мовна освіта: шлях до євроінтеграції: Тези доповідей. – К.: Ленвіт, 2005. – С.95-96.
6. Hedge T., Whitney N. Power, Pedagogy and Practice. Oxford: OxfordUniversity Press, 1996. – 398p.
7. Hutchison T. and Waters A. English for Specific Purposes. – Cambridge: CambridgeUniversity Press, 1992. – С.1-55.
8. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. – Oxford: OxfordUniversity Press, 1986. – 142p.

ЗМІСТ

OPINIE STUDENTÓW KIERUNKU PEDGAGOGICZNEGO I NIEPEDAGOGICZNEGO NA TEMAT SEKSUALNOŚCI KOBIET Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ Kopacz Aleksandra	5
POLACY RATUJĄCY ŻYDÓW NA TERENIE UKRAIŃSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ REPUBLIKI RADZIECKIEJ Kamil Kopera.....	12
ДРАМАТУРГІЯ ЯК ОСНОВА РЕЖИСУРИ СУЧАСНОГО ЕСТРАДНОГО ВОКАЛЬНОГО НОМЕРА Крипчук Микола Володимирович, Федоряка Юрій Григорович.....	18
ANALIZA OSOBOWOŚCI GŁÓWNEJ BOHATERKI CUDZOZIEMKI MARIII KUNCEWICZOWEJ NA PODSTAWIE TERORII ZYGMUNTA FREUDA Kubiak Monika	20
PARTNERSTWO PUBLICZNO – PRYWATNE A ZAMÓWIENIA PUBLICZNE I KONCESJA NA ROBOTY BUDOWLANE I USŁUGI – ASPEKTY TEORETYCZNOPRAWNE Kurek Natalia Małgorzata.....	28
МІФО - РИТУАЛЬНА ОСНОВА СВЯТКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ НА РУБЕЖІ XIX-XX ст. Куцак Світлана Анатоліївна.....	34
АСПЕКТИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ТУТКОВСЬКОГО П.А. У ШКІЛЬНІЙ ЕКСКУРСІЇ ЛогіноваАліна Олексіївна	37
ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ КУРСАНТІВ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ Локоть Надія Олександрівна.....	41
ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ В ГУМАНІТАРНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ЗНАННЯХ Лосик Ореста Миколаївна.....	44
PRZEBIEG DROGI POLITYCZNEJ JAROSŁAWA KACZYŃSKIEGO OD POCZĄTKU DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ DO POWSTANIA RZĄDU JANA OLSZEWSKIEGO. Mgr Grzegorz Mazur	48
ТРУДОВА МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ: РИЗИКИ, МОЖЛИВОСТІ, ПОЛІТИКА ТІНCAN І INNE NOWOCZESNE STANDARDY W E-LEARNINGU, KONTRA CODZIENNOŚĆ KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ Malak Marcin.....	60
ROLA MARKETINGU WEWNĘTRZNEGO W PROCESIE ZARZĄDZANIA ZMIANĄ Wiśniewska-Placheta Edyta, Ober Józef.....	66

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ВОКАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ Овсяннікова Наталія Юріївна	74
(POST)ПАМ'ЯЇ О POWSTANIU WARSZAWSKIM. REPREZENTACJE POWSTANIA W POLSKIEJ KULTURZE POPULARNEJ Paprotna Julita	76
NASTAWIENIE WOBEC UCHODźCÓW W POLSCE NA TLE WYBRANYCH KRAJÓW NA PODSTAWIE BADAN ESS I CBOS mgr Marzena Piątkowska	85
КРИТЕРІЇ ДОБОРУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ АГРОНОМІВ У ЧИТАННІ Піддубцева Ольга Ігорівна	94
МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ Приходько Ю.О., Толмачова О.С.	97
РОЛЬ ДИЗАЙНУ МАКЕТУ В РОЗВИТКУ РЕКЛАМНИХ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ Радченко Олена Володимирівна	102
СУЧАСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ Семак Людмила Анатоліївна	104
ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВЗАЄМИН В УКРАЇНІ ПІСЛЯ СТВОРЕННЯ ПЦУ Слубська Анна Ярославівна	108
SUBSTANCJE PSYCHOAKTYWNE ORAZ TERAPIA ELEKTROWSTRZĄSOWA A METODY KONTROLI LUDZKIEGO UMYSŁU W ASPEKTCIE BEZPIECZEŃSTWA PERSONALNEGO NA PRZYKŁADZIE MK-ULTRA mgr Smaga Daniel	111
САМОТНІСТЬ – ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА Смолянова Ольга Володимирівна	119
УКРАЇНСЬКИЙ АМАТОРСЬКИЙ ТЕАТР ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ Соболевська Світлана Олександрівна	123
КОМПЕТЕНТНІСТЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ Толочко Світлана Вікторівна	125
ФРАНЦУЗЬКА РЕСПУБЛІКА В ПОЛІЦЕНТРИЧНОМУ СВІТІ XXI СТОЛІТТЯ: СУПЕРНИЦТВО ЗА ДИПЛОМАТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО В ЄВРОПІ ТА ДИЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ (2017-2019рр.) Ціватий Вячеслав Григорович	129

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ
ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ
ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ**

Шевченко Олена Петрівна133

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 23 (том 2)

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.
Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій